

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
Π.Μ.Σ: ΑΡΧΑΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ
ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2007-2008

ΘΕΜΑ

***Η ΤΕΧΝΗ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ: ΤΟ
ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΟΥ Μ.ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΤΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ***

ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΔΑΝΙΗΛ
ΑΡΙΘ. ΜΗΤΡΩΟΥ 38

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περιεχόμενα	1-2
Συντομογραφίες	3
Πρόλογος	4
Εισαγωγή	
Διάρθρωση εργασίας	
Ιστορία του θέματος	
Κεφάλαιο Πρώτο <i>Γραπτές πηγές της αρχαιότητας</i>	
Εισαγωγή	
Ενότητα Α <i>Συγγραφείς σύγχρονοι του Αυγούστου</i>	
I. <i>Ιστορικοί</i>	
II. <i>Ποιητές</i>	
Ενότητα Β <i>Συγγραφείς μεταγενέστεροι του Αυγούστου</i>	
Κεφάλαιο Δεύτερο <i>Αρχαιολογικά τεκμήρια</i>	
Εισαγωγή	
Ο Φανοστάτης του Απόλλωνα	
Η σφραγίδα του Αυγούστου με τη μορφή του Μ. Αλεξάνδρου	
Ο πίνακας του Αντιφίλου	
Το Φόρουμ (Forum) στο Πεδίον του Άρεως (Campus Martius)	
Τα χάλκινα αγάλματα της σκηνής του Αλεξάνδρου	
Ζωγραφικοί πίνακες του Απελλή	
Ασπίδες με κεφαλές του Άμμωνα Δία	
Κεφάλαιο τρίτο <i>Αμφισβητούμενες ερμηνείες και συμβολισμοί</i>	
Εισαγωγή	
«Η αίθουσα του Κολοσσού»	
Ασπίδες με κεφαλές του Άμμωνα Δία	
Ο Αύγουστος της Prima Porta	
Το θριαμβικό τέθριππο άρμα του Αυγούστου στο Φόρουμ (Forum)	

Προσωπογραφικές επιδράσεις του Μ. Αλεξάνδρου σε πλαστικές μορφές του
Αυγούστου

Συμπεράσματα

Ευρετήριο

Βραχυγραφίες

Βιβλιογραφία

Κατάλογος-προέλευση εικόνων

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

αι : αιώνας

βλ. : βλέπε

εικ. : εικόνα

ενν. : εννοείται

κ.α. : και άλλα

κ.ε. : και εξής

κεφ. : κεφάλαιο

μετφρ. : μετάφραση

μ.Χ. : μετά Χριστόν

m. : meters : μέτρα

μ. : μήκος

ό. π. : όπως προαναφέρθηκε

παρβλ. : παράβαλλε

π.Χ. : προ Χριστού

σελ. : σελίδα

στ. : στήλη

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Συνηθίζεται προλογίζοντας μια εργασία να αναφέρεται ο συγγραφέας της τόσο σε αυτούς που τον βοήθησαν κατά τη συγγραφή της, όσο και στους λόγους που τον οδήγησαν στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος.

Ξεκινώντας από το δεύτερο μπορώ να αναφέρω επιγραμματικά τους τρεις κυριότερους απο αυτούς τους λόγους, που αποτέλεσαν την κινητήρια δύναμη για την επιλογή του θέματος αλλά και τη συγγραφή. Η πρώτη και βασική από τις αιτίες αυτές αφορά στο γενικότερο ενδιαφέρον μου τόσο για την ελληνιστική εποχή, όσο και για τα ρωμαϊκά αυτοκρατορικά χρόνια. Ειδικότερα, πάντοτε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος μου βρίσκονταν, και εξακολουθούν να βρίσκονται, δύο άνδρες που με τις πράξεις τους πρωτοστάτησαν στη μετάβαση σε μια νέα τάξη πραγμάτων. Προηγήθηκε χρονολογικά ο Μ. Αλέξανδρος ο οποίος με τις κατακτήσεις του και την προσπάθεια «εκπολιτισμού» των κατεκτημένων λαών του έθεσε τα θεμέλια της δημιουργίας του ελληνιστικού κόσμου. Έπεται ο Οκταβιανός Αύγουστος που τερμάτισε μια δύσκολη, μακρά περίοδο πολιτικής αστάθειας, εγκαινιάζοντας τη νέα ρωμαϊκή αυτοκρατορική εποχή.

Η δεύτερη αιτία που μου προκάλεσε το ενδιαφέρον για την προσπάθεια διερεύνησής του θέματος αυτού και που ταυτόχρονα αποτελεί κοινό τόπο στην κυβερνητική πολιτική των δύο ανδρών, είναι η προπαγάνδα. Μια προπαγανδιστική προσπάθεια καλοσχεδιασμένη και συνάμα εξαιρετικά αποδοτική¹. Αφορά κατά βάση στην τέχνη αλλά, ειδικά στην περίπτωση του Αυγούστου, δεν περιορίζεται μόνο σε αυτήν.

Η τρίτη αιτία στην οποία οφείλεται η απόφασή μου να εμβαθύνω στο ζήτημα της προπαγάνδας στην ακολουθούμενη πολιτική του Αλεξάνδρου και κυρίως του Αυγούστου, είναι η συνειδητοποίηση από μέρους μου του πόσο εκπληκτικά επίκαιρο είναι. *«Όπως οι εικαστικές τέχνες και οι εικόνες γενικότερα έπαιζαν στον αρχαίο κόσμο ιδιαίτερο ρόλο, καθώς ο πολίτης προσλάμβανε τον κόσμο μέσα από σχετικά λίγες, σαφώς περιγεγραμμένες και γι' αυτό εύληπτες εικόνες»*², έτσι και στη σύγχρονη

¹ «Οι εικαστικές τέχνες, όπως και η ποίηση, υποτάχτηκαν στην υπηρεσία της πολιτικής εξουσίας με τρόπο τόσο άμεσο όσο σπάνια συνέβη στον αρχαίο κόσμο, ασκώντας αξιοσημείωτη επίδραση πάνω στους ανθρώπους της εποχής» αναφέρει η Θεοδοσία Στεφανίδου-Τιβερίου στο προλογικό σημείωμα του συγγραφικού έργου του P. Zanker, *“Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων”*, 2006, 11.

² ό. π.

σπαρασσόμενη από πάθη και φιλοδοξίες πολιτική σκηνή, η προπαγάνδα, κυρίως μέσα από την τρομακτική δύναμη της τηλε-εικόνας, φαίνεται να διεκδικεί ανάλογο ρόλο με την τέχνη της εποχής του Αυγούστου στα πολιτικά δρώμενα.

Τέλος δεν μπορώ παρά να διατυπώσω και γραπτώς τις ευχαριστίες μου στη διεύθυνση αλλά και στο προσωπικό της βιβλιοθήκης της αμερικανικής αρχαιολογικής σχολής στην Αθήνα (ASCSA), για την αμέριστη συμπαράσταση που μου παρείχαν και το ενδιαφέρον που επέδειξαν προκειμένου να έχω πρόσβαση στις απαιτούμενες βιβλιογραφικές πηγές.

Οφείλω επίσης να εκφράσω τις ευχαριστίες μου και στους επόπτες καθηγητές της εργασίας μου, που επέβλεψαν με ζήλο και υπομονή τα αποτελέσματα της εργασίας μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Με γνώμονα την καλύτερη δυνατή παρουσίαση του εξεταζόμενου ζητήματος, ώστε να καταστεί εύληπτη από τον αναγνώστη, και με βάση την αξιακή ιεράρχηση των πληροφοριών, κρίθηκε ως ορθή η εξής διάρθρωση της εργασίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας έρευνας παρουσιάζονται οι γραπτές μαρτυρίες από πηγές σύγχρονες ή και μεταγενέστερες του Αυγούστου που αποδεικνύουν τα εξής: α) τον αδιαμφισβήτητο ρόλο που διαδραμάτισε και η συγγραφική δραστηριότητα στην προπαγάνδισή της κρατικής ρητορικής β) την ύπαρξη «υπόγειων» διαδρομών μεταξύ ρωμαϊκής ηγεσίας και λόγιων της εποχής γ) την επιβεβαίωση του συνόλου των συμπερασμάτων που αφορούσαν στη συγγραφική δραστηριότητα των συγχρόνων του Αυγούστου συγγραφέων από τα κείμενα των μεταγενεστέρων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί την «αιχμή του δόρατος» στην προσπάθεια προσπέλασης του ζητήματος, μετά και τη συνδρομή των συμπερασμάτων του πρώτου κεφαλαίου, επιχειρείται ανάλυση όλων εκείνων των επίσημων έργων τέχνης που, σύμφωνα με την καθολική άποψη των επιστημόνων, εντοπίζονται στοιχεία κρατικής προπαγάνδας, με βάση τα οποία διαμορφώνεται μια πρώτη αντίληψη για το ερευνώμενο θέμα.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο της έρευνας γίνεται μια παρουσίαση και αξιολόγηση εκείνων των επιστημονικών απόψεων που διαφοροποιούνται από τις κοινά αποδεκτές θέσεις και επιχειρηματολογούν υπέρ της ανίχνευσης και σε λοιπά έργα της επίσημης τέχνης στοιχείων που παραπέμπουν σε προπαγάνδισή θέσεων της ρωμαϊκής ηγεσίας. Το κεφάλαιο αυτό δεν εξαντλείται απλά στην παράθεση των απόψεων αυτών. Στόχος του είναι, και μέσω της αναμενόμενης αλλά αμφισβητούμενης διαφοροποίησης μέρους των συμπερασμάτων, να γίνει επαλήθευση των όσων υποστηρίχτηκαν στα δύο προηγούμενα κεφάλαια.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

Η παρούσα εργασία δεν αποτελεί την πρώτη προσπάθεια προσέγγισής της σχέσης του Μ. Αλεξάνδρου με τον αυτοκράτορα Αύγουστο. Το ζήτημα αυτό έχει απασχολήσει αξιόλογους ερευνητές από την αρχαιότητα ως σήμερα.

Ωστόσο, παρά το πλήθος των πηγών, αρχαίων και συγχρόνων, λίγοι είναι εκείνοι οι συγγραφείς και ακόμη λιγότερα τα κείμενά τους, που επικεντρώνουν αποκλειστικά την προβληματική τους στο ρόλο που διαδραμάτισε ο Μ. Αλέξανδρος και οι συμβολισμοί της τέχνης του ως προς τον τρόπο προπαγάνδισης της διακυβέρνησης του Αυγούστου.

Αρχαίες πηγές

Η διαπίστωση αυτή αφορά κατά κύριο λόγο στο συγγραφικό έργο της αρχαιότητας. Διότι αν και αρκετοί συγγραφείς, ποιητές, ιστορικοί ή και διδακτικοί, σύγχρονοι ή και μεταγενέστεροι του Αυγούστου, παραθέτουν στα έργα τους αξιόλογες πληροφορίες που συμβάλλουν σε μέγιστο βαθμό στην ανάλυση του θέματος³, εντούτοις μόνο ο Πλούταρχος⁴ στο πολύτιμο έργο του *Βίοι Παράλληλοι*, φαίνεται να υπεισέρχεται πρώτος στη διαδικασία συνεξέτασης του Αλεξάνδρου με μείζονος σημασίας ρωμαϊκές ηγετικές προσωπικότητες, όπως ο Ι. Καίσαρας, συνειδητοποιώντας προφανώς την προσπάθεια του, μέσω της προπαγάνδας, να συγκριθεί με τον Μακεδόνα βασιλιά⁵. Το συγγραφικό έργο του αρχαίου ιστορικού, που πέρα από κάθε αμφιβολία θα διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο αναφορικά και με τη σύγχρονη προσέγγιση του ζητήματος, δε σώζεται.

Σε λοιπά συγγραφικά έργα της αρχαιότητας εμπεριέχονται σημαντικότερα σχόλια και πληροφορίες που βοηθούν τη σύγχρονη επιστημονική σκέψη να προσεγγίσει το ζήτημα, αλλά δεν αφορούν αποκλειστικά στο ερευνώμενο θέμα. Για αυτά αναφορά γίνεται τόσο στο οικείο κεφάλαιο, όπου εξετάζεται το ζήτημα των πηγών⁶, όσο και στην ενότητα που αφορά στη βιβλιογραφία⁷

³ βλ. στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας όπου παρατίθενται όλες εκείνες οι πληροφορίες των αρχαίων πηγών που απαιτούνται για να σχηματιστεί ολοκληρωμένη εικόνα για το θέμα.

⁴ RE, XXI₁, 1951, λήμμα “*Plutarchos*”, στ. 271 και Neuer Pauly, 3, 1997, λήμμα “*Plutarchos*”, στ. 591

⁵ S.F. Konrad, “*Plutarch's Life*”, 1994, 12

⁶ ενν. το πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας

⁷ βλ. σελ. ;;;;

Επομένως δεν καθίσταται δυνατή η αναζήτηση στο απώτατο παρελθόν συγγραφικών έργων που να στοχεύουν αποκλειστικά σε επίπεδο προπαγάνδας στην ανάδειξη της συσχέτισης του Αυγούστου με τον Μ. Αλέξανδρο.

Νεότερη έρευνα για το θέμα

Γενικότερα, το ενδιαφέρον της νεότερης έρευνας για την τέχνη της εποχής του Αυγούστου εντάθηκε μόλις κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930. Αιτία για αυτό στάθηκε η πολιτική βούληση της φασιστικής Ρώμης να προβληθούν στο έπακρο, μέσω ανασκαφών και αναστηλώσεων, σημαντικά μνημεία της εποχής του Αυγούστου, όπως το Μουσολείο, η Σεβαστή Αγορά, ο Βωμός της Ειρήνης κ.α.⁸ Η πολιτική προσπάθεια κατάχρησης της τέχνης του Αυγούστου ως αισθητική επένδυση της εξουσιαστικής και ηγεμονικής μεγαλομανίας των κατόχων της εξουσίας, που συνέπεσε με τον εορτασμό των 2000 χρόνων από τη γέννηση του Αυγούστου το 1937, έδωσε το έναυσμα για την επιστημονική ενασχόληση με το θέμα⁹.

Ενδεικτικό είναι πως το περίφημο βιβλίο του R. Syme "*The Roman Revolution*" εκδίδεται στην Αγγλία το 1939¹⁰. Σε αυτό το πρωτοπόρο για την εποχή του έργο περιέχεται το κεφάλαιο "*The Organization of Opinion*", όπου για πρώτη φορά γίνεται αναφορά στην προσπάθεια του Αυγούστου για τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Μπορεί η τέχνη να μη διαδραματίζει εξέχοντα ρόλο στην πρόιμη προσπάθεια του R. Syme να καταδείξει τη σημασία της προπαγάνδας, όμως σίγουρα «άνοιξε» έναν καινούριο δρόμο προσέγγισης του ζητήματος.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στη μελέτη και στη ανάδειξη του ρόλου που διαδραμάτισε το πρότυπο του Μ. Αλεξάνδρου στη διακυβέρνησή του Αυγούστου, οι πρώτες συγγραφικές προσπάθειες έλαβαν χώρα μόλις τη δεκαετία του 1960. Αυτές έγιναν, και στην προκειμένη περίπτωση, είτε αποσπασματικά, ως μέρος δηλαδή μιας ευρύτερης συγγραφικής προσπάθειας που προσέγγιζε το ερευνώμενο ζήτημα αλλά δεν περιοριζόταν στη συγκεκριμένη αναζήτηση, είτε, σε ελάχιστες περιπτώσεις, έχοντας ως αποκλειστικό στόχο την ανάλυση του συγκεκριμένου θέματος.

⁸ P. Zanker, "*Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων*", 2006, 17

⁹ αυτόθι

¹⁰ αυτόθι

Αξίζει πάντως να αναφερθεί πως αν και ποσοτικά οι στοχευμένες στο συγκεκριμένο θέμα έρευνες υπολείπονται αυτών που παρέχουν αποσπασματικά πληροφορίες, αξιολογικά υπερέχουν και για αυτό το λόγο προτάσσονται.

Χρονολογικά η πρώτη αποκλειστικά επικεντρωμένη στο θέμα ερευνητική προσπάθεια έγινε από τον A. Bellinger, "*The immortality of Alexander and Augustus*", Yale Classical Studies XV, 1957, 27-71. Ο Bellinger συνεξετάζει τις προπαγανδιστικές απόπειρες των δύο ανδρών και εντοπίζοντας τις ομοιότητες, καταλήγει στο συμπέρασμα πως κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής του Αυγούστου επιχειρήθηκε να συνδεθεί, μέσω της τέχνης, ο αυτοκράτορας με τον Αλέξανδρο.

Έπεται χρονολογικά το άρθρο του H.J. Mette "*Roma(Augustus) und Alexander*", Hermes 88, (1960). Στις σελίδες 458-462 επιχειρείται μια πρώτη παρουσίαση του θέματος, που θα αποτελέσει σημείο αναφοράς για μεταγενέστερες και αναλυτικότερες έρευνες.

Το πλέον εξαιρετικής σημασίας και σπουδαιότητας άρθρο που αφορά αποκλειστικά στο εξεταζόμενο ζήτημα είναι αυτό του D. Kienast, "*Alexander und Augustus*", Gymnasium 76, 1969. Στις σελίδες 431-456 του συγκεκριμένου τόμου ο Kienast εξετάζει την επίσημη τέχνη της περιόδου του Αυγούστου τόσο σε επίπεδο μορφής όσο και σε επίπεδο περιεχομένου εντοπίζοντας και αναδεικνύοντας τα στοιχεία της προπαγάνδας, εστιάζοντας όμως αποκλειστικά σε ό,τι αφορά στη συσχέτιση του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο. Μια προπαγάνδα, που όπως ο Kienast απέδειξε, αφορούσε εκτός από τις εικαστικές τέχνες και τη λογοτεχνική παραγωγή της περιόδου¹¹.

Αναλογίες ως προς το περιεχόμενο, με τα προαναφερθέντα άρθρα, παρουσιάζει και το αντίστοιχο του M. Gresci, "*Alessandro fra ideologia e propaganda in eta augustea*", GIF IX, 1978. Και σε αυτό το άρθρο, όπως και στου Kienast, αναλύεται το επίμαχο θέμα με στόχο την κατάδειξη της ύπαρξης μιας συστηματικής προπαγανδιστικής προσπάθειας συσχέτισής του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο τόσο σε επίπεδο επίσημης τέχνης όσο και σε επίπεδο λογοτεχνικής παραγωγής¹².

Τέλος, αρκετά μεταγενέστερο αλλά εξίσου σημαντικό με τα προαναφερθέντα, είναι το άρθρο του G. Nenci, "*L'imitatio Alexandri*", Polis IV, 1992, 173-186. Αν και στη συγκεκριμένη έρευνα η παραβολική διαδικασία δεν περιορίζεται μόνο σε ότι αφορά

¹¹ D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 454

¹² M. Gresci, *GIF* IX, 1978, 221 κ.ε.ε.

τη μίμηση του προτύπου του Αλεξάνδρου από τον Αύγουστο, παραταύτα εμπεριέχονται και για αυτό το ζήτημα αξιόλογες πληροφορίες.

Αξίζει να αναφερθεί πως το συγγραφικά αυτά έργα αποτέλεσαν από την αρχή έναν πολύτιμο οδηγό και σύμβουλο στην προσπάθεια συγγραφής της παρούσας εργασίας. Η σπουδαιότητα τους μάλιστα επιτείνεται και από το γεγονός ότι τα άρθρα αυτά αποτέλεσαν τις βασικές βιβλιογραφικές πηγές πολλών μεταγενέστερων ερευνητών, οι οποίοι είτε ασχολήθηκαν περιπτωσιακά με το ερευνώμενο ζήτημα¹³ είτε αποκλειστικά με αυτό.

Έπονται, αν και περισσότερα σε αριθμό, τα συγγραφικά έργα των ερευνητών εκείνων που δε στοχεύουν από την αρχή να αναδείξουν το ζήτημα της συσχέτισης του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο, αλλά αναφέρουν πολύτιμες πληροφορίες που προκύπτουν από την εξέταση της επίσημης τέχνης των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων.

Αν και σε αυτήν την περίπτωση πρόθεση της παρουσίασης των πηγών αυτών είναι να προταχθούν τα έργα που χρονολογικά προηγούνται, η ακολουθία παραβιάζεται λόγω της σπουδαιότητας κάποιων από αυτά. Έτσι δίνεται προτεραιότητα στο σχετικά πρόσφατα μεταφρασμένο και στα ελληνικά συγγραφικό έργο του P. Zanker “*Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων*”, (μετφρ. Γ. Πάγκαλου-Μ. Πεχλιβάνου, ΜΙΕΤ Αθήνα 2006)¹⁴. Στο πολύτιμο αυτό έργο ο συγγραφέας πραγματοποιεί μια άκρως εμπεριστατωμένη ανάλυση όλων των προπαγανδιστικών πτυχών της τέχνης της εποχής του Αυγούστου, δίνοντας έμφαση και στα στοιχεία εκείνα που καταδεικνύουν τη συσχέτισή της με τον Αλέξανδρο.

Αξίζει επίσης, λόγω της σημασίας του να προταχθεί και το συγγραφικό έργο του K. Galinsky, “*Augustan culture: an interpretive introduction*”, (Princeton 1996). Σε αυτό ο Βρετανός αρχαιολόγος αναπαράγει γνωστά συμπεράσματα¹⁵, αλλά στην προσπάθεια του να διερευνήσει γενικότερα προπαγανδιστικά στοιχεία της τέχνης της εποχής του Αυγούστου, ερμηνεύει, ως σύμβολα της προπαγανδιστικής συσχέτισης του αυτοκράτορα με τον Μ. Αλέξανδρο, αμφισβητούμενες ερμηνευτικά πτυχές των έργων αυτών¹⁶. Το βιβλίο του Galinsky αποτέλεσε ίσως το σημαντικότερο και το πλέον σύγχρονο βοήθημα στη συγκέντρωση και περεταίρω ανάλυση όλων εκείνων

¹³ π.χ. Zanker, Galinsky κ.α.

¹⁴ τίτλος πρωτοτύπου: P. Zanker, “*Augustus und die Macht der Bilder*”, (C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung München 1997)

¹⁵ γνωστών από το έργο των Kienast, Gresci.

¹⁶ βλ. οικείο κεφάλαιο

των αμφισβητούμενων απόψεων που γίνεται στο τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

Αν και το σπουδαιότερο, ως προς τη συγκέντρωση των αμφισβητούμενων αυτών απόψεων, δεν είναι το μόνο. Ήδη από το 1931 ο L.R. Taylor με το έργο του *“Divinity of the Roman Emperor”*, (Middletown Connecticut) είχε ξεκινήσει μια ανάλογη προσπάθεια. Αποσπασματικές πληροφορίες γύρω από το ζήτημα, επηρεασμένες από το βιβλίο του Taylor, παρουσιάζει και ο M. Hammond, *“Hellenistic influences on the structure of the Augustan principate”*, MAAR XVII, (1970), 1-25.

Πάντως αν εξαιρεθούν τα προαναφερθέντα άρθρα και συγγράματα που προτάσσονται λόγω σπουδαιότητας, τότε χρονολογικά θα πρέπει να μνημονευθούν τα εξής : αρχικά ειδική αναφορά πρέπει να γίνει στην έρευνα της C. Havelock, *“Hellenistische Kunst: von Alexander dem Grossen bis Keiser Augustus”*, (Stuttgart 1971). Στο συγγραφικό αυτό έργο επιχειρείται, εκτός των άλλων, να αναδειχθούν τα στοιχεία εκείνα από την επίσημη τέχνη της περιόδου του Αυγούστου, που αποδεικνύουν την ανάγκη σύνδεσης του ρωμαίου αυτοκράτορα με τον Αλέξανδρο.

Και στο συγγραφικό έργο του D.R. Cunningham, *“The influence of Alexander the Great on some Roman political figures”*, (Washington 1971) απαντώνται ανάλογης σημασίας πληροφορίες με το έργο της Havelock, παρόμοια διάρθρωση, καθώς και ομοιότροπη προσέγγιση του ζητήματος.

Ακόμη, ειδική αναφορά πρέπει να γίνει στη διδακτορική διατριβή που συνέγραψε το 1972 ο O. Weipert με τίτλο *“Alexander-Imitatio und die Romische Politik im Republikanischer Zeit”*, Heidelberg. Στο σύγγραμμα του αυτό ο Weipert, στη βιβλιογραφία του οποίου έχει ενταχθεί προγενέστερη έρευνα του D. Michel¹⁷, αν και ελάχιστα αναφέρεται στην προπαγανδιστική συσχέτιση του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο¹⁸, παρέχει πολύτιμη βοήθεια αναφορικά τόσο με τον τρόπο που εξετάζεται ένα τέτοιο θέμα όσο και με τον ενδεδειγμένο τρόπο διάρθρωσής του.

Ενδεικτικά επίσης μπορούν να αναφερθούν οι πιο πρόσφατες σημαντικότερες βιβλιογραφικές πηγές που δεν επικεντρώνονται εκ των προτέρων στο ζήτημα, αλλά με τις πληροφορίες που παρέχουν συνδράμουν αποφασιστικά στην απόκτηση μιας ολοκληρωμένης εικόνας. Αφενός το βιβλίο των S. Walker και A. Burnett με τίτλο *“The image of Augustus”*, (British Museum Publications 1981) και αφετέρου το

¹⁷ D. Michel, *“Alexander als Vorbild für Pompeius, Caesar und Markus Antonius”*, Brussels 1967.

¹⁸ συσχετίζει με τον Μ. Αλέξανδρο άλλες σημαντικές πολιτικές και στρατιωτικές προσωπικότητες της εποχής όπως π.χ. τον Ι. Καίσαρα, τον Πομπήιο, τον Μ. Αντώνιο κ.α.

άρθρο του B. Kellum, “*Sculptural programms and propaganda in Augustan Rome*” στον αναμνηστικό τόμο Winkes, (1985), 169-176

Τέλος λίγα χρόνια πριν, το 2004, η L. Bur στο έργο της “*Hellenistic art: from Alexander to Augustus*”, (British Museum) κάνει άλλη μία αξιόλογη προσπάθεια ανασκόπησης των προπαγανιστικών εκείνων γνωρισμάτων των σημαντικότερων έργων τέχνης της εποχής του Αυγούστου στα οποία υπολανθάνουν μηνύματα σύνδεσής του αυτοκράτορα με τον Μ. Αλέξανδρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΓΡΑΠΤΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ

Εισαγωγή

Οι αρχαίοι συγγραφείς, ιστορικοί και ποιητές, ήταν οι πρώτοι που αποφάσισαν, για διαφορετικούς ο καθένας λόγους, να ασχοληθούν με το ζήτημα της σχέσης του Αυγούστου με τον Μ. Αλέξανδρο. Άλλοι όντας σύγχρονοι του Ρωμαίου αυτοκράτορα και άλλοι μεταγενέστεροι έγραψαν γι' αυτό, αφιερώθηκαν σε αυτό και κληροδότησαν στη σημερινή επιστημονική κοινότητα ένα πλούσιο ερευνητικό υλικό προς αξιοποίηση.

Στη συγκεκριμένη ενότητα παρουσιάζονται τα έργα αυτά και ειδικότερα δίνεται έμφαση σε εκείνες τις πληροφορίες που εμπεριέχονται, οι οποίες βοηθούν τη σύγχρονη επιστημονική σκέψη στη διαμόρφωση αντίληψης για το επίμαχο ζήτημα.

Αρχικά προβάλλονται τα έργα των συγχρόνων συγγραφέων του Αυγούστου. Σε αυτήν την παρουσίαση προτάσσονται, λόγω σπουδαιότητας, οι ιστορικές πηγές. Έτσι γίνεται λόγος για τη ζωή και το έργο και των τριών σύγχρονων μεταξύ τους, αλλά και με τον Αύγουστο, ιστορικών, του Τίτου Λίβιου, του Στράβωνα και του Διονύσιου του Αλικαρνασσέα. Μετά το πέρας της ανάλυσής των έργων τους και πριν συνεχιστεί η παρουσίαση άλλων σύγχρονων του Αυγούστου συγγραφέων, γίνεται η σύνοψη της ιστορικής αυτής συγγραφικής παραγωγής.

Στο πλαίσιο της ίδιας ενότητας, της παρουσίασης δηλαδή συγγραφικού υλικού από την εποχή του Αυγούστου που καταδεικνύει την επίσημη προπαγάνδα, εντάσσεται και η ποιητική παραγωγή. Έτσι πραγματοποιείται ανάλυση και των ποιητικών έργων του Βιργιλίου και του Ορατίου.

Η δεύτερη κατά σειρά ενότητα του πρώτου κεφαλαίου αφιερώνεται στην παρουσίαση των συγγραφικών εκείνων έργων που περιέχουν στοιχεία για την προπαγανδιστική συσχέτιση του αυτοκράτορα με τον Αλέξανδρο, αλλά έπονται χρονολογικά από το θάνατό του Αυγούστου. Με βάση τη χρονική εγγύτητα ως προς το γεγονός του θανάτου του αυτοκράτορα, καταδεικνύονται πολύτιμα στοιχεία και απόψεις αρχικά του Πλίνιου του Πρεσβύτερου, στη συνέχεια του Σουητώνιου και του

Αππιανού, καθώς και του Δίωνα του Κάσσιου. Τέλος, παρατίθενται πληροφορίες από δύο αρκετά μεταγενέστερους εκκλησιαστικούς συγγραφείς, τους Ορόσιο Παύλο και Σιδώνιο Απολλινάριο.

Η εξέταση των γραπτών πηγών της αρχαιότητας ολοκληρώνεται με την πραγματοποίηση μιας σύνοψης της συγγραφικής παραγωγής των συγγραφέων που δραστηριοποιήθηκαν λογοτεχνικά μεταγενέστερα από τον Αύγουστο.

Ενότητα Α

Συγγραφείς σύγχρονοι του Αυγούστου

I. Ιστορικοί

Τίτος Λίβιος

Ο πρώτος προς εξέταση ιστορικός, ο Τίτος Λίβιος¹⁹, ανήκει στο άμεσο περιβάλλον του αυτοκράτορα και θα μπορούσε δίχως μεγάλες αμφιβολίες να θεωρηθεί πως εκφράζει θέσεις που και ο ίδιος συμμεριζόταν, γεγονός που από μόνο του προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στα γραφόμενά του. Η άποψη αυτή στηρίζεται κυρίως στο γεγονός πως ο Λίβιος ανήκε στον κύκλο του Μαικήνα²⁰ και από την αρκετά ισχυρή υπόθεση πως ο εν λόγω ιστορικός φαίνεται να έχει διορθώσει κάποια από τα γραπτά του κατόπιν παρεμβάσεως του αυτοκράτορα²¹. Όποια κι αν είναι η πραγματικότητα πάντως βέβαιο πρέπει να θεωρηθεί ότι ο Τίτος Λίβιος έχει ρωμαϊκή εθνική συνείδηση και δεν γράφει παρά πράγματα που και ο ίδιος πιστεύει²². Ο Λίβιος είναι ο πρώτος Ρωμαίος, μάλιστα σύγχρονος του αυτοκράτορα, που μπαίνει στη διαδικασία να συγκρίνει τον Αύγουστο με το Μακεδόνα στρατηλάτη του 4^{ου} αιώνα.

Ο Λατίνος ιστορικός δε φαίνεται πάντως να δείχνει ενδιαφέρον να επεκταθεί σε κανένα άλλο πεδίο η σύγκριση του, εκτός από την προσπάθεια αμφοτέρων των παραβαλλόμενων για την κατάκτηση του κόσμου. Είναι προφανές πως η επιλογή του

¹⁹ RE, III₂, 1899, λήμμα “*Livius*”, στ. 1201 και Neuer Pauly, 3, 1997, λήμμα “*Livius*”, στ. 67

²⁰ R. Syme, *HSPH* 64, 1959, 66. T.J. Luce, “*Between Republic and Empire*”, 1990, 124. E. Badian, “*Livius : Aspekte seines Werkes*”, 1993, 23.

²¹ ό. π.

²² Ν. Πετρόχειλος, “*Ρωμαίοι και Ελληνισμός. Μια διαλεκτική σχέση*”, 1984, 109

αυτή γίνεται για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι διότι ο ίδιος Αύγουστος σε αυτό τον τομέα επιλέγει να συγκριθεί με τον Αλέξανδρο, όπως θα φανεί και από τις άλλες πηγές, και ο δεύτερος διότι ο Λίβιος φαίνεται πως θέλει με το έργο του να αντικρούσει συγκεκριμένους διατυπωθέντες ισχυρισμούς²³.

Σχετικά με το πρώτο ζήτημα είναι ξεκάθαρο πως αυτό που επιδιώκεται από το Λίβιο είναι να πειστούν οι αναγνώστες του πως “*η μοίρα της Ρώμης είναι να γίνει η κεφαλή του κόσμου*”²⁴, όπως ακριβώς συνέβη και με τους Μακεδόνες. Με άλλα λόγια πληροφορεί το κοινό του πως η κατάκτηση του κόσμου είναι όχι μόνο προτεραιότητα, για τη νέα διακυβέρνηση, αλλά και γεγονός δρομολογημένο από ανώτερες του ανθρώπου δυνάμεις. Κι αν για την κατάκτηση της οικουμένης επιθυμεί τη σύγκριση με το βασιλιά των Μακεδόνων, δεν παρατηρείται καμιά ανάλογη επιθυμία παραβολής σε άλλα ζητήματα. Αυτό συμβαίνει διότι ο γιος του Φιλίππου δεν υπήρξε παράδειγμα ηθικής αρετής και χρηστής διακυβέρνησης καθώς όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται “*διεφθάρη από τα πλούτη των Περσών*”²⁵. Άρα σε τίποτε άλλο δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως παράδειγμα σύγκρισης με τον Αύγουστο παρά μόνο στον τομέα της πολεμικής του δεινότητας.

Ως προς τις απαντήσεις που θέλει ο Λίβιος μέσω του έργου του να δώσει, αυτές έχουν να κάνουν με τη διαμάχη που έχει ξεσπάσει ανάμεσα σε Έλληνες και Λατίνους διανοούμενους για το ποιος θα επικρατούσε σε μια υποθετική σύγκρουση Μακεδόνων και Ρωμαίων²⁶. Άλλωστε ο ίδιος ο συγγραφέας μας πληροφορεί πως με τα γραπτά του απαντά στους “*levissimi ex Graecis qui Parthorum quoque contra nomen Romanorum gloriae favent*”²⁷. Φυσικά ανάμεσα σε αυτούς κατατάσσει και τον Τιμαγένη τον Αλεξανδρινό²⁸, ο οποίος αν και κάτοικος της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας δε δίσταζε να εξαπολύει μύδρους κατά του νέου ηγεμόνα και της πολιτικής του για κατάκτηση του κόσμου²⁹.

²³ Λίβιος, *Ab.Urb.Cond* IX. 18.6. R. Syme, *HSPH* 64, 1959, 71. T. J.Luce, “*Between Republic and Empire*”, 1990, 125. E.Badian, “*Livius : Aspekte seines Werkes*”, 1993, 31

²⁴ ό. π., I.167. 124. 110 και 31 αντίστοιχα

²⁵ ό. π., IX 17.5. 70. 123 και 40 αντίστοιχα

²⁶ Όλα ξεκίνησαν όταν ο Διόδωρος ο Σικελιώτης (XVIII.4.1-2) αποκάλυψε πως υπήρχαν σχέδια του Μ.Αλεξάνδρου για ανάληψη επιθετικής πρωτοβουλίας κατά της Δύσης. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. R. Syme “*Livy and Augustus*”, *HSPH* 64, 1959, 71. N. Πετρόχειλος “*Ρωμαίοι και Ελληνισμός. Μια διαλεκτική σχέση*”, 1984, 110. E. Badian, “*Aspekte seines Werkes*”, 1993, 31. T.J. Luce, “*Livy: the Rise of Rome*”, 1998, 239

²⁷ ό.π., IX.18.6. 71. 111. 32 και 239 αντίστοιχα

²⁸ RE, II A 2, 1936, λήμμα “*Timagenes*”, I3, στ. 573 και Neuer Pauly, 12/1, 2002, λήμμα “*Timagenes*”, I4, στ. 118

²⁹ Ο Τιμαγένης από την Αλεξάνδρεια με το έργο του “*Περί Βασιλέων*” επιτίθεται στον άλλοτε επιστήθιο φίλο του Αύγουστο. Αυτό συνέβη αφού ήρθε σε σύγκρουση μαζί του εξαιτίας των δηκτικών

Η διαμάχη αυτή αν και εκ πρώτης όψεως δεν φαντάζει ιδιαίτερα σημαντική αναφορικά με το εξεταζόμενο ζήτημα είναι εν τούτοις άκρως αποκαλυπτική για τις προθέσεις του Αυγούστου. Γιατί αν ο Τιμαγένης ήθελε να προξενήσει κακό στον Αύγουστο, υπόθεση που φαντάζει πολύ πιθανή μετά την οριστική ρήξη στις σχέσεις τους³⁰, τότε θα το έκανε σε ζητήματα που ενδιέφεραν ιδιαίτερα τον αυτοκράτορα και για τα οποία θα ενοχλούνταν πολύ. Αν λοιπόν αυτή είναι η πρόθεσή του τότε το γεγονός πως θεωρεί τον ρωμαίο ηγεμόνα ανίκανο να ξεπεράσει τις κατακτήσεις του Αλεξάνδρου και ακατόρθωτο να υπερκεράσει το εμπόδιο των Πάρθων δείχνει πως αυτοί θα ήταν και οι διακαείς πόθοι του.³¹

Για αυτό τον λόγο ο Λίβιος απαξιώνει με έντεχνο τρόπο τις πολεμικές δυνατότητες του Μακεδονικού στρατού και προβαίνει σε λεκτικές υπερβολές που στερούνται οποιασδήποτε λογικής βάσης³². Κοντολογίς εικάζεται ότι ο λατίνος ιστορικός αναπτύσσει τη ρητορική του σε εκείνα τα σημεία, όπου φαίνεται πως το καθεστώς του Αυγούστου έχει αποφασίσει να υπερασπιστεί και να αναδείξει.

Στράβων

Στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο δραστηριοποιούνται όμως και δύο άλλοι ιστορικοί που ζουν στη Ρώμη αλλά έχουν διαφορετική εθνική καταγωγή από τον Τίτο Λίβιο. Ο πρώτος είναι ο καταγόμενος από τον Πόντο Στράβωνας³³, ο οποίος γνωρίζει καλά και την προηγηθείσα διαμάχη για τη διαδοχή στην ηγεσία της Ρώμης, μιας και ο πατέρας του συνδεόταν φιλικά με τον Πομπήιο³⁴, και επιπροσθέτως, την κρίσιμη δεκαετία του 20π.Χ, βρίσκεται στη λατινική πρωτεύουσα, βιώνει το καθεστώς του

κατηγοριών που είχε εκτοξεύσει κατά της Τύχης του ηγεμόνα, γεγονός που έκανε τον Αύγουστο να τον αποβάλλει από το άμεσο του περιβάλλον. Ο Τιμαγένης όμως κατέφυγε στον Ασίνιο Πολλίωνα (βλ. RE, XXI₂, 1952, λήμμα “Assinius Polio”, στ. 1382 και A.B. Bosworth, *Historia* 21, 1972, 441 κ.ε.ε. και Neuer Pauly, 10, 2001, λήμμα “Assinius Polio”, 37) όπου και βρήκε προστασία, συνεχίζοντας την πολεμική του. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Ν. Πετρόχειλος “Ρωμαίοι και Ελληνισμός. Μια διαλεκτική σχέση”, 1984, 94. Cl. Nicolet, “Space, geography, and politics in the Early Roman Empire”, 1991, 21. D. Dueck, “Strabo of Amasia : a Greek man of letters in Augustan Rome”, 2000, 114

³⁰ βλ. υποσημείωση 29

³¹ Ν. Πετρόχειλος “Ρωμαίοι και Ελληνισμός. Μια διαλεκτική σχέση”, 1984,, 91

³² Χαρακτηριστικά ως προς τον υπεροπτικό και απαξιωτικό τρόπο με τον οποίο ο Λίβιος αναφέρεται στον Αλέξανδρο είναι τα ακόλουθα αποσπάσματα : Λίβιος *Ab Urb. Cond.* XVII. 19.1 “αν τολμούσε να επιτεθεί στη Ρώμη θα είχε την τύχη του θείου του βασιλιά της Ηπείρου”, στο XVII 19.2 “ο Αλέξανδρος δεν αντιμετώπισε ισάξιους αντιπάλους, θα ήταν εύκολη λεία για τους Ρωμαίους” Ν. Πετρόχειλος, *Αριάδνη* 4, 1988, 93

³³ RE, IVA₁, 1931, λήμμα “Strabon”, στ. 123 και Neuer Pauly, 11, 2001, λήμμα “Strabon”, στ. 1021

³⁴ Στράβωνας, *Γεωγραφικά*, VII 355. F. Coarelli, “Strabone. Roma e il Lazio in Strabone e l'Italia antica”, 1988, 76. A.M. Biraschi, “Strabone e la Grecia”, 1994, 21. R. Syme, “Anatolica. Studies in Strabo” XXIII, 1995, 191. D. Dueck, “Strabo of Amasia : a Greek man of letters in Augustan Rome”, 2000, 114

Αυγούστου και, όπως φαίνεται, έρχεται σε επαφή με εκείνους τους ελληνικούς κυρίως κύκλους, που αντιτίθενται στα σχέδια του ρωμαίου ηγεμόνα³⁵.

Ο Έλληνας ιστορικός και γεωγράφος λοιπόν δεν μπορεί παρά να μπει στη διαδικασία σύγκρισης του ρωμαίου αυτοκράτορα με τον Αλέξανδρο. Ο λόγος που συμβαίνει αυτό δεν είναι ξεκάθαρος, το σίγουρο είναι πάντως ότι εκφράζει και αυτός το γενικότερο κλίμα που επικρατεί στη Ρώμη την εποχή αυτή. Αν μη τι άλλο αποδεικνύει πως η προβληματική που έχει προηγηθεί τόσο από τον Λίβιο όσο και από τον Τιμαγένη δεν τον αφήνει ασυγκίνητο, λόγω ίσως της έκτασής της ή της απήχησης που μπορεί να είχε στο λαό ή ακόμη και εξαιτίας της σπουδαιότητάς της για την ηγεσία της Ρώμης³⁶.

Ο Στράβωνας επισημαίνει ομοιότητες ανάμεσα στα στρατιωτικά κατορθώματα των δύο μεγάλων ανδρών. Τα έθνη που υποτάχθηκαν στον Αλέξανδρο τώρα υποτάσσονται και στον Αύγουστο³⁷. Όπως η οικουμένη έγινε όριο της αυτοκρατορίας του Μακεδόνα έτσι τώρα γίνεται και όριο του ρωμαϊκού κράτους³⁸. Η Ρώμη χαρακτηρίζεται ως η απόλυτη δύναμη που κυβερνά τον κόσμο³⁹.

Και στα γραφόμενα του Στράβωνα λοιπόν διαπιστώνεται πως υπάρχει διάθεση να συγκριθούν τα επιτεύγματα του Αυγούστου στον στρατιωτικό τομέα με αυτά του Αλεξάνδρου, δίχως όμως να προχωρήσει ο παραλληλισμός περαιτέρω, σε άλλους δηλαδή τομείς του κυβερνητικού έργου. Το γεγονός αυτό συνάδει απόλυτα με τα όσα έγραψε ο Λίβιος για το ίδιο ζήτημα και τα όσα ισχυρίστηκε για να δικαιολογήσει την απόφαση του αυτή⁴⁰.

Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς

Τέλος, συνεξετάζονται τα γραφόμενα του επίσης ελληνικής καταγωγής ιστορικού, Διονύσιου του Αλικαρνασσεά⁴¹, που δραστηριοποιείται συγγραφικά την ίδια εποχή με τους υπόλοιπους ιστορικούς στη Ρώμη

³⁵ βλ. υποσημείωση 26

³⁶ Προς επίρρωση του ισχυρισμού ενδιαφέρουσα είναι η ανάλυση της επιλογής της ονομασίας της κατεκτημένης Αραβίας από τον Αύγουστο στα *Res Gestae*, που οδηγεί σε σημαντικά συμπεράσματα αναφορικά με τη σημασία που έδινε η ρωμαϊκή ηγεσία στο ζήτημα αυτό. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Cl. Nicolet, *“Space, geography, and politics in the Early Roman Empire”*, 1991, 22

³⁷ F. Coarelli, *“Strabone. Roma e il Lazio in Strabone e l’Italia antica”*, 1988, 77. A.M. Biraschi, *“Strabone e la Grecia”*, 1994, 25. R. Syme, *“Anatolica. Studies in Strabo”*, XXIII, 1995, 191. D. Dueck, *“Strabo of Amasia : a Greek man of letters in Augustan Rome”*, 2000, 122

³⁸ ό.π., 77. 25. 191. 122 αντίστοιχα

³⁹ ό.π.

⁴⁰ Για το λόγο της άρνησης του Τ. Λίβιου να συγκρίνει τον Αύγουστο με τον Αλέξανδρο σε τομείς της κυβερνητικής πολιτικής άλλους, πλην των πολεμικών κατορθωμάτων βλ. σελίδες 11-12 και υποσημείωση 23

⁴¹ RE, V₁, 1903, λήμμα *“Dionysius”*, I2, στ. 892 και Neuer Pauly, 3, 1997, λ. *“Dionysius”*, I3, στ. 639

Ο Ίωνας ιστορικός εκθειάζει χωρίς καμιά αναστολή τα κατορθώματα της Ρώμης. Προβαίνει κι αυτός σε μια άνευ όρων σύγκριση των εκστρατευτικών αποτελεσμάτων του αυτοκράτορα με τα αντίστοιχα του έλληνα στρατηλάτη προσπαθώντας να αποδείξει την καθολική πολεμική ανωτερότητα των Ρωμαίων. Γράφει χαρακτηριστικά ότι οι Μακεδόνες δεν μπόρεσαν να φθάσουν σε μέρη όπως η Λιβύη ή σε περιοχές βορείως της Θράκης⁴². Για τη Ρώμη όμως όλα αυτά ήταν μάλλον εύκολο έργο αφού το μόνο της εμπόδιο μετά την κατάκτηση όλων των εντός των Ηράκλειων Στηλών περιοχών, ήταν η “πεπαγνία” θάλασσα⁴³. Τέλος δηλαδή στις κατακτήσεις της Ρώμης βάζει μόνο η φύση διότι κανένας άλλος λαός δεν δύναται να αντισταθεί στην κυριαρχία της⁴⁴, η οποία πρόκειται να διαρκέσει όσο καμιά άλλη⁴⁵.

Σύνοψη της σύγχρονης του Αυγούστου ιστορικής συγγραφικής παραγωγής

Κοινός τόπος επομένως και των τριών εξετασθέντων ιστορικών των πρώτων χρόνων της διακυβέρνησης του Αυγούστου, είναι η πρόθεσή τους να συγκρίνουν τα κατορθώματα του αυτοκράτορα στο πεδίο της μάχης με αυτά του σπουδαιότερου μέχρι τότε και ανίκητου στρατηγού, του Μ.Αλεξάνδρου, οδηγούμενοι συμπερασματικά μέσω αυτής της παραβολής στην ανωτερότητα του ρωμαϊκού στοιχείου. Αιτία για την ανάληψη αυτής της πρωτοβουλίας μπορεί να είναι η απάντηση προς τους “*levissimi ex Graecis...*”⁴⁶, αλλά πιθανόν να πρόκειται και για μια αφορμή που τους δίνει απλόχερα τη δυνατότητα να διαφημίσουν τα επιτεύγματα της νέας διακυβέρνησης⁴⁷. Καμιά από τις δύο υποθέσεις δεν μπορεί να προταθεί ως η ορθότερη, εξαιτίας της έλλειψης αποδεικτικού υλικού. Σημασία πάντως έχει πως όποια κι αν είναι η αλήθεια για την αντιπαράθεση μεταξύ Τιμαγένη και των τριών υπολοίπων ιστορικών, η διαπίστωση ότι συγκρούονται αναφορικά με την

⁴² Διον.Αλικαρν., *Ρωμ. Αρχαιολ.*, I.II.9. Ed. Spelman, “*The Roman world of Dionysius of Halicarnassus*”, 1956, 32. S.F. Bonner, “*The literary treatises of Dionysius of Halicarnassus*”, 1969, 84

⁴³ ό.π.

⁴⁴ ό.π.

⁴⁵ ό.π. Εδώ θα πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο πως ο ειρωνικός υπαινιγμός αναφέρεται στη διάρκεια της Μακεδονικής κυριαρχίας του Μ. Αλεξάνδρου. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. E. Cary, “*The Roman antiquities of Dionysius of Halicarnassus*”, 1937, 32 κ.ε.

⁴⁶ βλ. παραπομπή 27

⁴⁷ Ανάλογη ερμηνεία σε συγκεκριμένες γραπτές επιλογές των ρωμαίων επικών ποιητών δίνει ο R. Seager, “*Horace 2000 : a celebration essays for the Bimillennium*”, 2000, 61κ.ε.ε.

ανωτερότητα του Αλεξάνδρου ή του Αυγούστου περιορίζεται και εξαντλείται σε θέματα κατακτητικών επιδόσεων και πολεμικής κυριαρχίας. Αυτό από μόνο του αντικατοπτρίζει ίσως και τον μοναδικό λόγο *imitatio*(μίμησης) ή *comparatio*(σύγκρισης) του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο που είτε ελάμβανε είτε επρόκειτο να λάβει χώρα την περίοδο εκείνη στην τέχνη και βρήκε την έκφραση του και στη συγγραφική δραστηριότητα .

Εξαιτίας της σπουδαιότητας της πρώτης αυτής διαπίστωσης κρίνεται σκόπιμη η παρενθετική ανάλυση της γραφής των ποιητών της εποχής του Αυγούστου προκειμένου να εντοπιστούν πιθανές ομοιότητες ή διαφορές με τα κείμενα των ιστορικών κι έτσι να γίνει μια συνολική αποτίμηση των όσων γράφτηκαν, κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής του πρώτου ρωμαίου αυτοκράτορα .

Στην περίπτωση μάλιστα των δύο μεγάλων Λατίνων ποιητών της εποχής του Αυγούστου, του Βιργιλίου⁴⁸ και του Οράτιου⁴⁹, αυτό που κάνει το έργο τους εξόχως σημαντικό είναι το γεγονός πως αμφότεροι ήταν προστατευόμενοι του Μαικήνα⁵⁰ και επομένως μπορούμε με μεγάλη πιθανότητα επιτυχίας να εικάσουμε πως ό,τι έγραφαν, ακόμα κι αν δεν ήταν της απόλυτης εγκρίσεως της αυτοκρατορικής αυλής, τουλάχιστον δεν ήταν αντίθετο προς τις προθέσεις της. Διότι αν ήταν με κάποιο τρόπο θα είχε γίνει γνωστό, όπως για παράδειγμα συνέβη στην περίπτωση του ποιητή Οβιδίου⁵¹ ή του Λαβιανού⁵². Με τη σχετική ασφάλεια που παρέχει ένας τέτοιος συλλογισμός γίνεται η ανάλυση.

⁴⁸ Για τον Βιργίλιο βλ. RE, VIII A₁, 1955, λήμμα “*Vergilius*”, στ. 1021 και Neuer Pauly, 12/2, 2003, λήμμα “*Vergilius*”, II, 42.

⁴⁹ Για τον Οράτιο βλ. RE, VIII A₁, 1955, λήμμα “*Horatius*”, στ. 123 και Neuer Pauly, 5, 1998, λήμμα “*Horatius*”, II, 720

⁵⁰ Για την προστασία που προσέφερε ο Μαικήνας στους εν λόγω ποιητές βλ. A. Delzell, *Phoenix* 10, 1956, 151 κ.ε.ε. J. Griffin, “*Augustus and the Poets*”, 1984, 189 κ.ε.ε. Συγκεκριμένα για την περίπτωση του Βιργιλίου : R. Rieks, “*Vergils Dichtung als Zeugnis und Deutung der römischen Geschichte*”, 1981, 728. S. Koster, “*Vergil und Augustus*” στο *Pratum Saraviense. Festgabe für Peter Steinmetz*”, 1990, 127. E. Adler, “*Vergil’s Empire: political thought in the Aeneid*”, 2003, 20. Συγκεκριμένα για τον Οράτιο : *Επιστ.* V.I.40, K.J. Reckford, *TAPhA* 90, 1959, 195. R.L.B. McNeill, “*Horace. Image, identity, and audience*”, 2001, 12. M. Lowrie, “*Cambridge companion to Horace*”, 2007, 31

⁵¹ RE, XXI₁, 1951, λήμμα “*Ovidius*”, στ. 310 και Neuer Pauly, 9, 2000, λήμμα “*Ovidius*”, στ. 98

⁵² RE, III₂, 1899, λήμμα “*Lavianus*”, I3, στ. 518 και Neuer Pauly, 3, 1997, λήμμα “*Lavianus*”, I4, στ. 145

II. Ποιητές

Πόπλιος Βιργίλιος Μάρωνας

Αρχή γίνεται με τον Πόπλιο Βιργίλιο Μάρωνα⁵³, ο οποίος σε δύο από τα μνημειώδη έργα του, την Αινειάδα και τις Εκλογές, αρέσκεται στο να συγκρίνει απροκάλυπτα τον ρωμαίο αυτοκράτορα με τον Αλέξανδρο. Όπως ο Λίβιος⁵⁴ έτσι κι αυτός κινείται σε δύο επίπεδα. Αρχικά σχεδόν κυνικά προκαταβάλλει το μέλλον θεωρώντας δεδομένη την αιώνια ρωμαϊκή κυριαρχία με τη φράση “*imperium sine fine*”⁵⁵ και εν συνεχεία καταπιάνεται με τη σύγκριση των πολεμικών κατορθωμάτων των δύο ανδρών. Στην τέταρτη κατά σειρά Εκλογή του υπαινίσσεται πως το «παιδί» που θα πραγματώσει τα ιδανικά του Μακεδόνα στρατάρχη έχει ήδη γεννηθεί και είναι ο Αύγουστος⁵⁶, ενώ στο έκτο βιβλίο της Αινειάδας προβλέπει πως ο υιός του θεοποιημένου Ιουλίου θα επεκτείνει την κυριαρχία του πέρα από τους Ινδούς⁵⁷ και τους Γαραμάντες της Αφρικής⁵⁸, ως εκεί δηλαδή που ο Άτλαντας βαστά τη γη⁵⁹. Στο ίδιο βιβλίο του παραφράζει ένα εγκώμιο γραμμένο για τον Αλέξανδρο βάζοντας στη θέση του τιμώμενου προσώπου τον Αύγουστο⁶⁰, ενώ κλείνει τις αναφορές του στο επίμαχο ζήτημα της σύγκρισης των δύο προσώπων με ειρωνική διάθεση αναφέροντας πως αφέθηκε η κατανόηση και η περιγραφή του κόσμου στους Έλληνες⁶¹, ενώ στους Ρωμαίους η κατάκτησή του⁶².

Οράτιος

Η πασιφανής επιθυμία του Βιργιλίου να εκθειάσει τις κατακτητικές ικανότητες του νέου αυτοκράτορα, συγκρίνοντάς τις με αυτές του Αλεξάνδρου, και να προλειάνει το

⁵³ βλ. υποσημείωση 48

⁵⁴ βλ. σελίδες 11-13

⁵⁵ Βιργίλιος, *Αιν.*I.278. R. Rieks, “*Vergils Dichtung als Zeugnis und Deutung der römischen Geschichte*”, 1981, 733. S. Koster, “*Pratum Saraviense. Festgabe für Peter Steinmetz*”, 1990, 131. E. Adler, “*Vergil’s Empire: political thought in the Aeneid*”, 2003, 29

⁵⁶ ό.π., *Εκλ.* IV.211. 741. 144. 51 αντίστοιχα

⁵⁷ ό.π., *Αιν.* VI.853. 741. 144. 51 αντίστοιχα

⁵⁸ ό.π.

⁵⁹ ό.π.

⁶⁰ ό.π., VI.791. 742. 151. 61 αντίστοιχα

⁶¹ υπαινιγμός για τον Αλέξανδρο. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. E. Adler, “*Vergil’s Empire: political thought in the Aeneid*”, 2003, 61

⁶² Βιργίλιος *Αιν.*VI. 781. R. Rieks, “*Vergils Dichtung als Zeugnis und Deutung der römischen Geschichte*”, 1981, 751. S. Koster, “*Pratum Saraviense. Festgabe für Peter Steinmetz*”, 1990, 159. E. Adler, “*Vergil’s Empire: political thought in the Aeneid*”, 2003, 61.

έδαφος για τον ερχομό της νέας εποχής⁶³ είναι μεν εμφανής και στα όσα ο Οράτιος⁶⁴ έγραψε, αλλά λιγότερο έκδηλη. Ο Λατίνος λυρικός ποιητής που, όπως ο ίδιος παραδέχθηκε, ζούσε ως παράσιτο στο παλάτι του αυλικού Μαικήνα⁶⁵ και έθεσε απόλυτο στόχο της ζωής του, κατά τα λόγια του, να κερδίσει την εμπιστοσύνη του Αυγούστου⁶⁶, φαίνεται να απασχολείται κυρίως με θέματα εσωτερικής πολιτικής⁶⁷. Δεν λησμονεί παραταύτα να αναφερθεί και στο επίμαχο ζήτημα της αναγγελίας για την κατάκτηση του κόσμου, συγκρίνοντας τις επικείμενες νικηφόρες εκστρατείες με τα πεπραγμένα του Αλεξάνδρου. Συγκεκριμένα στην τρίτη του Ωδή, που γράφεται νωρίτερα αλλά εκδίδεται το 24π.Χ.⁶⁸ προβλέπει την παγκόσμια κυριαρχία⁶⁹, όπως ο Βιργίλιος⁷⁰, ενώ δεν παύει στα Σατιρικά του να εκφράζει τη βεβαιότητά του για την ανάληψη επιθετικών πρωτοβουλιών κατά των Πάρθων⁷¹. Η εμμονή του για πολεμική ετοιμότητα κατά του συγκεκριμένου λαού φθάνει στο αποκορύφωμά της στην τρίτη Ωδή όπου καταλήγει στο να θεωρεί κάθε στρατιωτική προετοιμασία των Ρωμαίων προάγγελο της αναμέτρησης με τους Πάρθους⁷². Στις στιγμές αυτές της όξυνσής των πολεμικών παθών ο ποιητής «λοξοκοιτά» προς τον Μακεδόνα βασιλιά. Εκφράζει την επιθυμία και προσμονή του συνάμα να φθάσει ο Αύγουστος νικηφόρα πέρα από τη γη των Ινδών, μέχρι την Κίνα⁷³. Ενώ στο τρίτο εδάφιο της τρίτης Ωδής θεωρεί βέβαιο πως αν εν τέλει κατακτηθεί η Ασία τότε ο ρωμαίος Princeps θα θεωρηθεί θεϊκή ενσάρκωση⁷⁴.

⁶³ ενν. ο ερχομός της Ara Pacis ως συνέπεια της παγκόσμιας κυριαρχίας

⁶⁴ βλ. υποσημείωση 49

⁶⁵ Οράτιος, *Επιστ.* V.I.40. K.J.Reckford, *TAPhA* 90, 1959, 195. R.L.B. McNeill “*Horace. Image, identity, and audience*”, 2001 12. M. Lowrie, “*Cambridge companion to Horace*”, 2007, 31

⁶⁶ ό.π., V. I. 35. 191. 15. 32 αντίστοιχα

⁶⁷ Τόσο στις Επιδούς όσο στις Ωδές και στις Επιστολές ο Οράτιος δείχνει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για ζητήματα εσωτερικής ασφαλείας (μεταναστευτική πολιτική-δημογραφικό πρόβλημα-κοινωνικές αναταραχές). Για περισσότερες πληροφορίες βλ. R. Seager, “*Horace and Augustus: Poetry and Policy. Horace 2000 : a celebration essays for the Bimillennium*”, 2000, 87

⁶⁸ Οράτιος, Ωδές III.4. K.J. Reckford, “*TAPhA*” 90, (1959), 221. J. Benario, *TAPhA* 91, 1960, 339 κ.ε. R.L.B. McNeill, “*Horace. Image, identity, and audience*”, 2001, 41. M. Lowrie, “*Cambridge companion to Horace*”, 2007, 62

⁶⁹ ό.π.

⁷⁰ βλ. υποσημείωση 48

⁷¹ Οράτιος, *Σατιρ.* II.5. K.J.Reckford, *TAPhA* 90, 1959, 240. J. Benario, *TAPhA* 91, 1960, 341 κ.ε. R.L.B. McNeill, “*Horace. Image, identity, and audience*”, 2001, 90. M. Lowrie, “*Cambridge companion to Horace*”, 2007, 112

⁷² ό.π., Ωδές III.2. 342. 221. 41 και 62 αντίστοιχα

⁷³ ό.π., Ωδές I.2. Υπολανθάνει υπαινιγμός για τον Αλέξανδρο. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. M. Lowrie, “*Cambridge companion to Horace*”, 2007, 65

⁷⁴ Οράτιος, Ωδές III.3. K. J.Reckford, *TAPhA* 90, 1959, 221. J. Benario, *TAPhA* 91, 1960, 345. R.L.B. McNeill, “*Horace. Image, identity, and audience*”, 2001, 40. M. Lowrie, “*Cambridge companion to Horace*”, 2007, 60

Με βάση τα ποιήματα του Ορατίου λοιπόν γίνεται ξεκάθαρο πως η μάλλον από νωρίτερα ειλημμένη απόφαση για επιχείρηση επανάκτησης των ρωμαϊκών συμβόλων από τους Πάρθους⁷⁵, η οποία γνωστοποιείται στο κοινό μέσω των λυρικών αυτών κειμένων⁷⁶, αλλά και η εν γένει επιχείρηση πραγμάτωσης του *urbs et urbis terrarum* έχει ως σημείο αναφοράς, ως μέτρο σύγκρισης, την ανάλογη προσπάθεια του Μ.Αλεξάνδρου⁷⁷.

Επομένως κατανοητό γίνεται πως όσοι συγγραφείς, ιστορικοί και ποιητές, ασχολήθηκαν κατά τη διάρκεια διακυβέρνησης του Αυγούστου με το ζήτημα της ρωμαϊκής πολεμικής εμπλοκής για την κατάκτηση του κόσμου δεν έπαψαν με επίταση να παρουσιάζουν και να συγκρίνουν την προσπάθεια αυτή με την αντίστοιχη του Αλεξάνδρου. Το γεγονός αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ανάλογη υπήρξε και η επιθυμία του Αυγούστου.

Αν ύψιστης σημασίας πρέπει να θεωρούνται οι γραπτές μαρτυρίες ανθρώπων που έζησαν στο περιβάλλον του αυτοκράτορα ή έστω και εκτός αυτού βίωσαν την προσπάθεια του για επέκταση της κυριαρχίας του, τότε εξαιρετικής, αν όχι ανάλογης, σημασίας πρέπει να θεωρούνται και οι απόψεις συγγραφέων που έζησαν και συνέγραψαν μετά το θάνατο του Αυγούστου.

⁷⁵ Πρόκειται για στρατιωτικά λάβαρα (αετοί λεγεώνων) που απωλέσθηκαν το 54π.Χ στη μάχη των Καρρών. Ο Κράσος έχοντας την υπατική εξουσία στη Συρία από το 55π.Χ πραγματοποίησε μια μεγάλη εκστρατεία κατά των Πάρθων, η οποία κατέληξε σε πανωλεθρία: νικήθηκε στις Κάρρες, οι άνδρες του σκοτώθηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν κι ο ίδιος βρήκε το θάνατο ύστερα από προδοσία. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Μ. Rostovtzeff, *“Ρωμαϊκή Ιστορία”*, 1960, 144 κ.ε.ε.

⁷⁶ Η ποίηση του Ορατίου θεωρείται διαφήμιση της πολιτικής του Αυγούστου. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. R. Seager, *“Horace 2000: a celebration essays for the Bimillennium”*, 2000, 23

⁷⁷ Ν. Πετρόχειλος, *Αριάδνη* 4, 1988, 90

ΕΝΟΤΗΤΑ Β

Συγγραφείς μεταγενέστεροι του Αυγούστου

Πλίνιος ο Πρεσβύτερος

Ο πρώτος μεταγενέστερος ιστορικός και φυσικός επιστήμονας που γεννήθηκε μια δεκαετία περίπου μετά το θάνατο του Αυγούστου, είναι ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος⁷⁸. Συνδέθηκε φιλικά, ως διοικητής τμήματος του ρωμαϊκού στόλου, με τρεις αυτοκράτορες⁷⁹ και έγραψε για τομείς της πολιτιστικής προπαγάνδας του πρώτου «Πριγκιπάτου».

Στο μοναδικό έργο του “*Naturalis Historia*” (Φυσική Ιστορία) ο Πλίνιος καινοτομεί. Παρέχει σημαντικότερες πληροφορίες για το προπαγανδιστικό πρόγραμμα που εφαρμόστηκε από το αυτοκρατορικό καθεστώς, στο επίπεδο της σύνδεσης του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο, εξετάζοντας το όμως με κύριο γνώμονα τα επίσημα έργα τέχνης των σπουδαιότερων δημόσιων κτισμάτων της εποχής. Δεν αξιοποιεί δηλαδή ιδιαίτερα τις προφορικές παραδόσεις, επίσημες ή μη, προκειμένου να καταλήξει στα συμπεράσματα του. Αυτό φυσικά δίνει τη δυνατότητα περεταίρω αξιοποίησης και ανάδειξης των πληροφοριών του στο επόμενο κεφάλαιο, που εξετάζει τον χαρακτήρα και την πολυσημία των έργων τέχνης της πρώτης αυτοκρατορικής περιόδου.

Η μόνη ίσως εξαίρεση στην πολύ σημαντική του αυτή προσπάθεια αποτελεί το γεγονός της εμμονής του στο σχολιασμό και την αξιολόγηση έργων μικροτεχνίας του καλλιτέχνη Πυργοτέλη⁸⁰. Ο καλλιτέχνης που προσέφερε τις υπηρεσίες του αποκλειστικά στον Μ. Αλέξανδρο βρίσκεται στο κέντρο του ενδιαφέροντος του Πλινίου, όχι τυχαία. Αν και ο ίδιος ο Ρωμαίος συγγραφέας δεν έχει δει από κοντά κομψοτεχνήματα του κι ούτε φαίνεται να γνωρίζει αντίστοιχα άλλων Ελλήνων

⁷⁸ RE, XXI, 1951, λήμμα “*Plinius*”, στ. 272 και Neuer Pauly, 9, 2000, λήμμα “*Plinius*”, στ. 1045

⁷⁹ Στενούς φιλικούς δεσμούς είχε αναπτύξει με τους αυτοκράτορες Τραϊανό, Βεσπασιανό και Τίτο. Πρέπει ως εκ τούτου να θεωρείται πιθανή η άντληση πληροφοριών από τις επίσημες προφορικές παραδόσεις του παλατιού, φορείς των οποίων μπορούσαν να ήταν ακόμη κι οι ίδιοι οι αυτοκράτορες, αλλά εξίσου πιθανή είναι και η απόκτηση πρόσβασης σε επίσημα έγγραφα. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. H. Rackham, “*Pliny: Natural History*”, 1938, 13. M. Beagon, “*The thought of Pliny the Elder*”, 1992, 12. T. Murphy, “*Pliny the Elder’s Natural History. The Empire in the encyclopedia*”, 2004, 19. T. Fögen, *Hermes* 135, 2007, 186

⁸⁰ Πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του Πυργοτέλη βλ. RE, XXIV, (1963), λήμμα “*Pyrgoteles*”, στ. 49 και Neuer Pauly, 10, (2001), λήμμα “*Pyrgoteles*”, 639

καλλιτεχνών⁸¹, εντούτοις εντάσσει τον εξάίρετο δημιουργό των ελληνιστικών χρόνων στην απόπειρα συσχέτισης της πορείας του Αυγούστου με την αντίστοιχη του Αλεξάνδρου. Διότι απώτερος στοχός του Πλίνιου είναι, με αφορμή την αναφορά στον Πυργοτέλη, να πληροφορήσει το αναγνωστικό του κοινό για την ύπαρξη του Διοσκουρίδη⁸², ενός εξίσου καλού καλλιτέχνη, που δραστηριοποιήθηκε στον χώρο της γεμολογίας υπηρετώντας κατ' αποκλειστικότητα τον Αύγουστο, κατά τα πρότυπα του Πυργοτέλη⁸³. Η πληροφορία αυτή φαίνεται να θεωρείται από τον συγγραφέα αρκετά βοηθητική προκειμένου να κατανοήσει ο αναγνώστης το παράλληλο της διαδρομής των δύο μεγάλων ανδρών.

Η πρώτη αναφορά του Πλίνιου στην προσπάθεια του αυτοκρατορικού καθεστώτος να συνδέσει την πορεία του Αυγούστου με την αντίστοιχη του Μακεδόνα στρατηλάτη, μέσω της εξέτασης της τέχνης δημόσιων κτισμάτων, αφορά στην τοποθέτηση στο Φόρουμ του Αυγούστου⁸⁴, σε εμφανή σημεία, των τεσσάρων χάλκινων αγαλμάτων που στήριζαν τη βασιλική εκστρατευτική σκηνή του Αλεξάνδρου και τα οποία απεικόνιζαν τον Μακεδόνα βασιλιά στην Αλεξάνδρεια. Έτσι το Φόρουμ του αυτοκράτορα εμφανιζόταν, ως ένα κατά συνθήκην πολεμικό στρατηγείο, από όπου θα μπορούσαν να εκπονηθούν πολεμικά σχέδια κατά των Πάρθων⁸⁵.

Στη συνέχεια ο Λατίνος συγγραφέας, σε μια ακόμη προσπάθεια του να αποδείξει τη βούληση της ηγεμονίας να συσχετιστεί με τον Αλέξανδρο, κάνει λόγο για έναν ζωγραφικό πίνακα του Αντιφίλου⁸⁶, που είχε ως θέμα μια συνένευση του Αλεξάνδρου του ΙΙΙ, με τον πατέρα του Φίλιππο και τη θεά Αθηνά⁸⁷. Αυτό που κάνει το συγκεκριμένο έργο άκρως σημαντικό, αναφορικά με το εξεταζόμενο ζήτημα, είναι το γεγονός πως ήταν τοποθετημένο σε δημόσιο κτίριο που φέρεται να

⁸¹ L.R. Taylor, *"The Divinity of the Roman Emperor"*, 1931, 312. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 454. S. Walker-A. Burnett, *"The image of Augustus"*, 1981, 341. M. Torelli, *"Typology and structure of Roman historical reliefs"*, 1982, 489

⁸² RE, 9, 1903, λήμμα *"Dioskurides"*, στ. 491 και Neuer Pauly, 3, 1997, λήμμα *"Dioskurides"*, στ. 556

⁸³ L.R. Taylor, *"The Divinity of the Roman Emperor"*, 1931, 312. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 454. S. Walker-A. Burnett, *"The image of Augustus"*, 1981, 341. M. Torelli, *"Typology and structure of Roman historical reliefs"*, 1982, 489

⁸⁴ ό.π., 315. 459. 341. 490 αντίστοιχα

⁸⁵ Για περισσότερες πληροφορίες αλλά και περεταίρω επεξήγηση του παρόντος συμβολισμού βλ. κεφάλαιο ΙΙ, σελ. 45

⁸⁶ Για τον Αντίφιλο βλ. RE, I₂, 1894, λήμμα *"Antiphilus"*, I3, στ. 2524 και Neuer Pauly, 1, 1996, λήμμα *"Antiphilus"*, I4, 783

⁸⁷ Πλίνιος, *Nat.Hist.* 41. H. Rackham, *"Pliny: Natural History"*, 1938, 31. M. Beagon, *"The thought of Pliny the Elder"*, 1992, 49. T. Murphy, *"Pliny the Elder's Natural History. The Empire in the encyclopedia"*, 2004, 24, T. Fogen, *Hermes* 135, 2007, 223

κατασκευάστηκε κατ'εντολήν του ίδιου του Αυγούστου. Πράγματι λίγο μετά το 27π.Χ ο Αύγουστος αφιερώνει προς τιμήν της αδελφής του μια σειρά από κτίρια, το χαρακτηριστικό των οποίων ήταν τα προστώα, που περιλάμβαναν σχολείο και βιβλιοθήκες, και περιέβαλλαν τους ναούς του Jupiter Stator⁸⁸ και της Juno⁸⁹. Ως εικαστική παρέμβαση στο προστώο της σχολής επιλέγεται να τοποθετηθεί ο συγκεκριμένος ζωγραφικός πίνακας του Αντιφίλου. Η σημασία της περιγραφής αυτής επιτείνεται από τον ισχυρισμό του ίδιου του συγγραφέα, ότι το έργο σωζόταν στις μέρες του με αποτέλεσμα να το αντικρύσει in situ ιδίοις όμμασι⁹⁰.

Τέλος ο Πλίνιος στο πολύτιμο σύγγραμμα του, δεν λησμονεί να αναφερθεί και στην ύπαρξη ενός σφραγιδόλιθου με την μορφή του Αλεξάνδρου, ο οποίος βρισκόταν στην κατοχή του Αυγούστου και με τον οποίο ο αυτοκράτορας υπέγραφε τα δημόσια έγγραφα, όπως τουλάχιστον πιστεύει ο Πλίνιος, από το 29π.Χ μέχρι και περίπου το 23π.Χ⁹¹. Αν και περισσότερες πληροφορίες για τη σφραγίδα αυτή δίνονται στην οικεία ενότητα⁹², αυτό που κυρίως έχει ιδιαίτερη αξία είναι το γεγονός της χρησιμοποίησης της από τον Ρωμαίο αυτοκράτορα, γεγονός που αποτελεί απόδειξη της ιδιοποίησης από την πλευρά του των αρετών του Αλεξάνδρου. Αρετές, που όπως έχει ήδη αναφερθεί⁹³, σχετίζονταν, αποκλειστικά σχεδόν, με την κατακτητική του επιτυχία συνεπεία της στρατιωτικής του δεινότητας.

Άλλωστε πρέπει να θεωρείται δεδομένη η απόφαση της επίσημης ρωμαϊκής ηγεσίας να μην επιδιώξει την ομοίωση ή σύγκριση της με τα πεπραγμένα του Αλεξάνδρου πουθενά αλλού, πλην του τομέα των πολεμικών κατορθωμάτων.

Σουητώνιος

Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η γραφή του ρωμαίου ιστορικού Σουητώνιου που υπήρξε γραμματέας του αυτοκράτορα Αδριανού⁹⁴ και προστατευόμενος του Πλίνιου του

⁸⁸ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. RE, X₁, 1917, λήμμα “Jupiter Stator”, στ. 1126 και Neuer Pauly, 6, 1999, λήμμα “Jupiter Stator”, στ. 72

⁸⁹ RE, X₁, 1917, λήμμα “Juno”, στ. 1114 και Neuer Pauly, 6, 1999, λήμμα “Juno”, στ. 73

⁹⁰ Πλίνιος, *Nat.Hist.* 37. H. Rackham, “Pliny: *Natural History*”, 1938, 345. H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 17. M. Beagon, “*The thought of Pliny the Elder*”, 1992, 110. T. Murphy, “*Pliny the Elder’s Natural History. The Empire in the encyclopedia*”, 2004, 101. T. Fogen, *Hermes* 135, 2007, 239

⁹¹ ό.π., 37. 351. 114. 120. 241 αντίστοιχα

⁹² βλ. σελ. 33-40

⁹³ βλ. υποσημειώσεις 25 και 40

⁹⁴ RE, X₁, 1917, λήμμα “Hadrianus”, στ. 402 και Neuer Pauly, 6, 1999, λήμμα “Hadrianus”, στ. 1031

Νεώτερου⁹⁵. Στο πολύτομο έργο του “*Βίοι των Καισάρων*” πραγματεύεται, πέραν των άλλων, τη ζωή και το έργο του πρώτου ρωμαίου αυτοκράτορα στο κεφάλαιο που τιτλοφορείται “ο αποθεωμένος Αύγουστος”⁹⁶. Σε αυτό, ο Λατίνος ιστορικός, εκατό χρόνια περίπου μετά το θάνατό του Οκταβιανού⁹⁷ παρουσιάζει μερικές πολύ σημαντικές λεπτομέρειες από τη ζωή και το έργο του⁹⁸. Οι πηγές του που θεωρούνται αξιόλογες, καθώς χρησιμοποίησε, εξαιτίας της προνομιακής του σχέσης με την αυλή⁹⁹, επίσημα έγγραφα και πρακτικά¹⁰⁰, κατέστησαν τον ίδιο αξιόπιστη βιβλιογραφική πηγή για τους μεταγενέστερους ιστορικούς¹⁰¹.

Ο Σουητώνιος καταγράφει την προσπάθεια του Αυγούστου να συνδεθεί, μυθολογικά και αλληγορικά τουλάχιστον, με τον Αλέξανδρο. Δεν ασχολείται όμως με την έκφραση της προσπάθειας αυτής στην τέχνη της εποχής, όπως συνειδητά κάνει ο Πλίνιος. Έτσι μόνο σε επίπεδο ανάλυσης προφορικών παραδόσεων συσχετίζει την πορεία των δύο μεγάλων κατακτητών της αρχαιότητας.

Μοναδική εξαίρεση στην προσπάθειά του αυτή αποτελεί η άκρως σημαντική αναφορά του σε ένα έργο μικροτεχνίας, έναν σφραγιδόλιθο με τη μορφή του Μ. Αλεξάνδρου, που υποστηρίζει πως βρέθηκε στα χέρια του Αυγούστου, ανάμεσα σε άλλους, και τον οποίο χρησιμοποίησε ο αυτοκράτορας για προπαγανδιστικούς λόγους¹⁰².

Πάντως η πρώτη σύνδεση του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο γενικά στο έργο του αφορά στην επισήμανση πως ήδη από τη δεκαετία του 30 π.Χ διαδιδόταν στη Ρώμη ότι η Ατία¹⁰³ δε συνέλαβε τον Οκταβιανό από τον υποτιθέμενο πατέρα του αλλά από

⁹⁵RE, XXI₁, 1951, λήμμα “*Plinius*”, I2, στ. 271 και Neuer Pauly, 9, 2000, λήμμα “*Plinius*”, I2, στ. 1045. Για την πληροφορία περί προστασίας που παρείχε στον Σουητώνιο βλ. A. Wallace-Hadrill, “*Suetonius: the scholars and his Caesars*”, 1983, 19. B. Baldwin, “*Suetonius Lives of the Caesars*”, 2000, 22. D. Wardle, *RhM* 148, 2005, 185

⁹⁶όπ., 12. 14. 11 αντίστοιχα

⁹⁷ Το έργο του αφιερώθηκε στον Σεπτίμιο Κλάρο, ύπαρχο της αυλής (119-121μ.Χ). Ό.π., 9. 11. 10 αντίστοιχα

⁹⁸ χαρακτηριστικά αναφέρεται ως «*λάτρης του αυτοκρατορικού παρασκηνίου*», βλ. σχετικά E. Gabba, “*Caesar Augustus: seven aspects*”, 1984, 65

⁹⁹ H. Rackham, “*Pliny: Natural History*”, 1938, 345. M. Beagon, “*The thought of Pliny the Elder*”, 1992, 110. T. Murphy, “*Pliny the Elder’s Natural History. The Empire in the encyclopedia*”, 2004, 101. T. Fogen, *Hermes* 135, 2007, 239

¹⁰⁰ A. Wallace-Hadrill, “*Suetonius: the scholars and his Caesars*”, 1983, 13. B. Baldwin, “*Suetonius Lives of the Caesars*”, 2000, 12. D. Wardle, *RhM* 148, 2005, 13

¹⁰¹ π.χ για το Δίωνα Κάσσιο. Βλ. παραπομπή 125

¹⁰² Σουητώνιος, *Aug.* 87. H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 17

¹⁰³ Neuer Pauly, 2, 1997, λήμμα “*Atia*”, στ. 209

τον Απόλλωνα, με τη μορφή δράκοντα. Ανάλογη ιστορία, όπως αναφέρει ο Σουητώνιος είχε διαδοθεί και για τον Μ. Αλέξανδρο¹⁰⁴.

Επίσης ο Σουητώνιος αναφέρεται στο γεγονός της επίσκεψής του Οκτάβιου(πλήρες όνομα...)¹⁰⁵ στο ναό του Πατέρα Διονύσου στη Θράκη¹⁰⁶. Εκεί ο πατέρας του Οκταβιανού έχυσε κρασί στο βωμό του θεού περιμένοντας να λάβει την απάντηση του για το μέλλον του γιου του. Το αποτέλεσμα της ενέργειας του αυτής όμως ήταν αναπάντεχο. Η φλόγα που δημιουργήθηκε από το κρασί ξεπέρασε σε ύψος ακόμα και τη στέγη του ναού, γεγονός που είχε ξανασυμβεί μόνον κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Μ. Αλεξάνδρου, όταν κι αυτός είχε προσφέρει θυσία στον ίδιο βωμό. Την επόμενη κιάλας νύχτα ο εν λόγω οίωνός επεξηγήθηκε όταν ο Οκτάβιος ενυπνιάσθηκε τον γιο του να κρατάει τον κεραυνό, το σκήπτρο και τα διάσημα του Αρίστου και Μεγίστου Διός¹⁰⁷. Προς επίρρωση της ερμηνείας του άνωθεν οίωνού, ο Σουητώνιος προσθέτει ακόμα έναν που έλαβε χώρα τις ίδιες μέρες. Κατά τα εγκαίνια του Καπιτωλίου ο Κόϊντος Κάτουλος¹⁰⁸ είδε δύο προφητικά όνειρα με συναφές περιεχόμενο. Στο πρώτο ο Άριστος και Μέγιστος Δίας επέλεξε τον Οκταβιανό απ' όλα τα παρευρισκόμενα παιδιά και έβαλε στον μανδύα του μια εικόνα της Ρώμης, ενώ στο δεύτερο είδε τον Οκταβιανό να κάθεται στα πόδια του Καπιτωλίου Διός¹⁰⁹.

Το αλληγορικό μήνυμα των συγκεκριμένων μυθοπλασιών είναι έκδηλο. Ο Οκταβιανός θα έχει το μέλλον του μεγάλου Μακεδόνα στρατηγού. Θα πραγματώσει δηλαδή τα ιδανικά του. Θα κατακτήσει την παγκόσμια κυριαρχία, αυτό άλλωστε υποδηλώνει το σκήπτρο, και θα οδηγηθεί μέσω της ανίκητης πορείας του στη θεοποίηση¹¹⁰.

¹⁰⁴ Σουητώνιος Aug. 94. A. Wallace-Hadrill, "Suetonius: the scholars and his Caesars", 1983, 31. B. Baldwin, "Suetonius Lives of the Caesars", 2000, 29. D. Wardl, *RhM* 148, 2005, 40. P. Zanker, "Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων", 2006, 83

¹⁰⁵ Neuer Pauly, 8, 2000, λήμμα "Octavius", I2, στ. 1098

¹⁰⁶ Σουητ., Aug. 99. A. Wallace-Hadrill, "Suetonius: the scholars and his Caesars", 1983, .34. B. Baldwin, "Suetonius Lives of the Caesars", 2000, 45. D. Wardle, *RhM* 148, 2005, 51. P. Zanker, "Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων", 2006, 84

¹⁰⁷ ό. π.

¹⁰⁸ λυρικός ποιητής της εποχής του Αυγούστου που πρωτοστάτησε στη δημιουργία του μέτρου και του ρυθμού της λατινικής ποίησης καθώς και του ποιητικού λεξιλογίου. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. RE, 6, 1899, λήμμα "Catullus", I3, στ. 1795 και Neuer Pauly, 2, 1997, λήμμα "Catullus Cointus", I4, στ. 1041.

¹⁰⁹ Σουητ., Aug. 101, A. Wallace-Hadrill, "Suetonius: the scholars and his Caesars", 1983, 52. B. Baldwin, "Suetonius Lives of the Caesars", 2000, 49. D. Wardle, *RhM* 148, 2005, 68. P. Zanker, "Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων", 2006, 113

¹¹⁰ πρβλ.με όσα λέει ο Οράτιος. Βλ. παραπομπή 74

Ακριβώς τον ίδιο στόχο υπηρετεί και η καταγραφή ενός άλλου περιστατικού με πρωταγωνιστή τον αστρολόγο Θεαγένη¹¹¹, ο οποίος όταν πληροφορήθηκε τη μοναδική συγκυρία των άστρων, κατά τη γέννηση του Οκταβιανού, γονάτισε μπροστά του. Έβλεπε στο πρόσωπο του τον μελλοντικό κυρίαρχο του κόσμου¹¹².

Στο ίδιο μήκος κύματος, της ταύτισης δηλαδή της πορείας κατάκτησης του κόσμου και της τελικής θεοποίησης του Αυγούστου κινείται και η επόμενη ιστορία που παρατίθεται από το Σουητώνιο και εξελίσσεται στην Αλεξάνδρεια¹¹³. Στο μέρος που ήταν κατά τον ιστορικό ενταφιασμένος ο Αλέξανδρος προσήλθε ο Αύγουστος προκειμένου να τον δει. Αφού ψηλάφισε το πρόσωπό του, τοποθέτησε επάνω του ένα χρυσό στέμμα, ραίνοντας τον ταυτόχρονα με άνθη. Στην πρόταση των παρευρισκομένων να δει και τις σορούς των Πτολεμαίων ο Αύγουστος αρνήθηκε, λέγοντας πως ήρθε να δει βασιλιά κι όχι πτώματα.

Με τη συγκεκριμένη συμβολική του ενέργεια ο αυτοκράτορας προσδιόρισε απόλυτα τους στόχους της πολιτικής του. Πήγε και είδε από κοντά τη μορφή του ανθρώπου που αποτελούσε για τον ίδιο σημείο αναφοράς, παράδειγμα προς μίμηση και μόνο άξιο να συγκριθεί μαζί του. Με την πράξη της ψηλάφησης του προσώπου του φαίνεται να αποκτά μέρος της φερόμενης ως μαγικής δύναμης του βασιλιά¹¹⁴, που θα τον καθιστούσε ικανό να συνεχίσει στα χνάρια του, υποδηλώνοντας πως τώρα ο πρώιμα χαμένος κατακτητής του κόσμου θα ξαναζήσει στο σώμα του Αυγούστου¹¹⁵. Με την άρνηση του να αναγνωρίσει ως βασιλείς τους Πτολεμαίους δείχνει πως δε συμβιβάζεται με τίποτα λιγότερο από την απόλυτη παγκόσμια κυρίαρχία που κι ο Αλέξανδρος κατείχε.

Το τελευταίο αυτό περιστατικό έλαβε χώρα λίγο μετά την οριστική και θριαμβευτική επικράτηση του Αυγούστου έναντι των εναπομείναντων εχθρών του, του Μάρκου Αντωνίου και της Κλεοπάτρας¹¹⁶. Απόλυτος κυρίαρχος πια του ρωμαϊκού κράτους, αποζητεί, μέσω της επίσκεψής του στον τάφο του Μακεδόνα

¹¹¹ RE, VIA₁ 1936, λήμμα “Theagenes”, στ. 969 και Neuer Pauly, 12/1, 2002, λήμμα “Theagenes”, στ. 554

¹¹² Σουητ., Aug. 94, A. Wallace-Hadrill, “Suetonius: the scholars and his Caesars”, 1983, 74. B. Baldwin, “Suetonius Lives of the Caesars”, 2000, 55. D. Wardle, *RhM* 148, 2005, 84. P. Zanker, “Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων”, 2006, 80

¹¹³ ό. π., 95. 97. 81. 110 και 82 αντίστοιχα

¹¹⁴ D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 339

¹¹⁵ αυτόθι

¹¹⁶ αυτοκτόνησαν αμφότεροι το 30π.Χ. Αναφορικά με τον Μάρκο Αντώνιο βλ. RE, XIV₂, 1930, λήμμα “Antonius Marcus”, στ. 1571 και Neuer Pauly, 7, 1999, λήμμα “Antonius Marcus”, στ. 871. Αναφορικά με την Κλεοπάτρα βλ. RE, IV₁, 1900, λήμμα “Cleopatra”, στ. 732 και Neuer Pauly, 3, 1997, λήμμα “Cleopatra”, στ. 41.

βασιλιά, την καθολική αναγνώριση και καταξίωση της μέχρι τότε πορείας του, ενώ ταυτόχρονα προπαγανδίζει την επικείμενη ανάληψη εκείνων των πρωτοβουλιών που θα του χαρίσουν την παγκόσμια κυριαρχία. Ας μη λησμονείται πως την ίδια περίπου χρονική περίοδο θεωρείται πως γράφονταν και τα κείμενα των δύο υπό την προστασία του επικών ποιητών, του Βιργιλίου και του Οράτιου¹¹⁷. Πρόκειται επομένως για μια πολυεπίπεδη σαφέστατη κίνηση προπαγάνδησης της μελλοντικής επεκτατικής πολιτικής του.

Αππιανός

Ελάχιστα έπεται χρονολογικά του Σουητώνιου ο δεύτερος μεγάλος ιστορικός της εποχής, ο Αππιανός¹¹⁸. Ο Αλεξανδρινός συγγραφέας, που από την παράθεση των πηγών του¹¹⁹ φαίνεται να έχει μελετήσει προγενέστερη αλλά και σύγχρονη του βιβλιογραφία, αν και δεν ήταν στις προθέσεις του να ασχοληθεί με τον Αύγουστο¹²⁰ εν τούτοις, όταν το έκανε, έδειξε πως είχε αντιληφθεί τη σχέση του με τον Αλέξανδρο. Συγκεκριμένα γράφει πως ο Οκταβιανός εκδικήθηκε τη δολοφονία του «πατέρα» του, όπως παλιότερα ο Μακεδόνας βασιλιάς πήρε εκδίκηση για το φόνο του Φιλίππου¹²¹. Και μόνο το γεγονός πως συσχετίζει τις ενέργειες των δύο ανδρών, έστω και συνειρμικά, αν υποθεθεί πως δεν είχε εντυπώσει στην ουσία των πραγμάτων, υποδηλώνει πως για την ρωμαϊκή κοινωνία και εξουσία της εποχής του Αππιανού, η ταύτιση αυτή ήταν αναπόφευκτη.

Δίων ο Κάσσιος

Μετά τους δύο σχεδόν σύγχρονους ιστορικούς, τον Σουητώνιο και τον Αππιανό¹²², ο Δίων ο Κάσσιος από τη Νίκαια της Βιθυνίας¹²³ είναι εκείνος που αποφασίζει να

¹¹⁷ Για τη χρονολογία συγγραφής των ποιητικών έργων του Βιργιλίου βλ. R. Rieks, “*Vergils Dichtung als Zeugnis und Deutung der romischen Geschichte*”, 1981, 32. S. Koster, “*Pratum Saraviense. Festgabe für Peter Steinmetz*”, 1990, 19. E. Adler, “*Vergil’s Empire: political thought in the Aeneid*”, 2003, 11. Για χρονολογίες σχετιζόμενες με την ποιητική παραγωγή του Οράτιου βλ. K.J.Reckford, *TAPhA* 90, 1959, 19. R.L.B. McNeill “*Horace. Image, identity, and audience*”, 2001 8. M. Lowrie, “*Cambridge companion to Horace*”, 2007, 10

¹¹⁸ Γεννήθηκε το 90μ.Χ. Ο Σουητώνιος το 77μ.Χ. Για περισσότερα βλ. RE, 2, 1894, λήμμα “*Cassius*”, στ. 2802 και Neuer Pauly, 1, 1996, λήμμα “*Cassius*”, στ. 903

¹¹⁹ Ονομάζει ως πηγές του τους : Ιερώνυμο, Ασίνιο Πολλίωνα κ.α. Βλ. Αππιανός, *Ρωμ. Ιστ.*, V.18.1. H. White, “*Appian’s Roman History*”, 1913, 22. A.M. Gowing, “*The narratives of Appian*”, 1992, 30

¹²⁰ καταπιάνεται κυρίως με τη ζωή και το έργο του Ι.Καίσαρα. Βλ. ό. π., 23. 29 αντίστοιχα

¹²¹ ό.π., VII 20.4. 97. 201

¹²² βλ. παραπομπή 118

αφιερώσει τμήμα του έργου του¹²⁴ στην περίοδο της διακυβέρνησης του Αυγούστου. Ο ιστορικός, που συγκαταλέγει ανάμεσα στις βασικές πηγές του τον Σουητώνιο, αλλά και άλλους μεγάλους ιστορικούς του παρελθόντος¹²⁵, επισημαίνει τα σημεία εκείνα που βοηθούν τη συγκριτική προσέγγιση των δύο προσώπων.

Αρχικά, όπως ακριβώς ο Σουητώνιος¹²⁶, έτσι κι αυτός αναφέρεται στην υπόθεση της κατοχής και χρησιμοποίησης της σφραγίδας με τη μορφή του Αλεξάνδρου από τον Αύγουστο¹²⁷.

Στη συνέχεια επιβεβαιώνει την επίσκεψη του Αυγούστου στον τάφο του Αλεξάνδρου, που πρώτος ανέφερε ο Σουητώνιος¹²⁸, αλλά εμπλουτίζει τις γνώσεις μας για τις ενέργειες του αυτοκράτορα εκείνες τις ημέρες, παραθέτοντας μια ανέκδοτη ιστορία. Αναφέρει ο Δίωνας πως μετά την κατάκτηση της Αλεξάνδρειας και πριν την επίσκεψη του στον τάφο ο Αύγουστος υποσχέθηκε, σε αποστροφή του διαγγέλματός του προς τους κατοίκους της πόλεως, ότι δε θα τους βλάψει μιας και είχε βαθύτατα επηρεαστεί από τον ιδρυτή της, το Μ.Αλέξανδρο¹²⁹.

Η φράση αυτή είναι μοναδικής σημασίας στην προσπάθεια αναζήτησης εκείνων των επίσημων παραδόσεων που σε επίπεδο θεωρητικό συνδέουν τους δύο υπό εξέταση ηγεμόνες. Ήταν η πρώτη φορά, ενάμισυ αιώνα μετά το θάνατο του πρώτου ρωμαίου αυτοκράτορα, που αξιόλογος ιστορικός ερευνητής αποκαλύπτει την παραδοχή του Αυγούστου για την επιρροή που άσκησε ο Αλέξανδρος στην πορεία του. Ο φιλικά προσκείμενος προς τον Σεπτίμιο Σεβήρο συγγραφέας¹³⁰, ακόμα κι αν καταχρηστικά υποθέσουμε πως «αναμοχλεύει» τις διηγήσεις περί σχέσεως του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο, λόγω συμφερόντων του αυτοκράτορα του¹³¹, δεν κάνει τίποτε άλλο παρά να αποδεικνύει πως οι ρωμαίοι αυτοκράτορες εν όψει πολεμικών αναμετρήσεων στην

¹²³ αυτόθι

¹²⁴ Έχουν σωθεί 25 από τα 80 βιβλία που έγραψε. Όσα δεν αναφέρονται στη ρωμαϊκή ιστορία, σχετίζονται με το Σεπτίμιο Σεβήρο και με τη ζωή του Κόμμοδου. Για πληροφορίες σχετικές βλ. B. Mannwald, “*Cassius Dio und Augustus*”, 1979, 11. P. Scot-Kilvert, “*The reign of Augustus*”, 1987, 19. M. Reinhold, “*From Republic to Principate*”, 1988, 8

¹²⁵ π.χ : Τάκιτο, Σενέκα κ.α. βλ. Κ. Δίων, *Hist.Rom.* II.10.3. και ό. π., 8. 12 και 7 αντίστοιχα

¹²⁶ βλ. παραπομπή 102

¹²⁷ Κ. Δίων, “*Hist.Rom.*” IV.10.5. H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 17

¹²⁸ βλ. παραπομπή 113

¹²⁹ Κ. Δίων, *Hist.Rom.* II.10.3. B. Mannwald, “*Cassius Dio und Augustus*”, 1979, 45. P. Scot-Kilvert, “*The reign of Augustus*”, 1987, 77. M. Reinhold, “*From Republic to Principate*”, 1988, 91

¹³⁰ J.W. Rich, “*Dio Cassius. The Augustan settlement*”, 1990, 20

¹³¹ Ο αυτοκράτορας Σεπτίμιος Σεβήρος ενεπλάκη σε δύο πολεμικές επιχειρήσεις στην Ανατολή. Στην πρώτη αντιμετώπισε τον Πεσκήνιο Νίγηρα, κυβερνήτη της Συρίας, νικηφόρα στην Ισσό(194μ.Χ). Στη δεύτερη εξεστράτευσε κατά των Πάρθων(197μ.Χ) οι οποίοι πραγματοποιούσαν ληστρικές επιδρομές κατά της Αρμενίας, κατορθώνοντας να τρέψει σε φυγή τον αρχηγό τους Βολόγαισο Δ'. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Σεπτίμιο Σεβήρο βλ. RE, IVA₂, 1932, λήμμα “*Severus*”, I2, στ. 1287 και Neuer Pauly, 10, 2001, λήμμα “*Severus*”, I2, στ. 1199.

Ανατολή «θυμούνταν» το Μ. Αλέξανδρο. Κι αν αυτό συμβαίνει επί Σεπτιμίου Σεβήρου, τότε αναλόγως το ίδιο συνέβαινε και επί Αυγούστου. Ακόμα όμως κι αν ό,τι γράφει δεν είναι προϊόν της ανάγκης ικανοποίησης της εξωτερικής πολιτικής του Σεβήρου, τότε πάλι προσφέρει μια ακόμη ισχυρή ένδειξη για τη διατήρηση στη συλλογική μνήμη των Ρωμαίων της σχέσης μεταξύ Αυγούστου και Αλεξάνδρου, πολλά χρόνια μετά τη δράση του πρώτου.

Η προσφορά της ιστορίας του Κάσσιου όμως σχετικά με το εξεταζόμενο ζήτημα δεν εξαντλείται στο προαναφερθέν απόσπασμά του. Ο Βιθύνιος ερευνητής του παρελθόντος διασώζει τον επικήδειο λόγο που εκφώνησε ο Τιβέριος κατά την ταφή του Αυγούστου. Σε αυτόν ο εκφωνών νέος αυτοκράτορας προχωρεί σε μια άκρως ενδιαφέρουσα διαπίστωση, που κρύβει μια μεγάλη παραδοχή. Απευθυνόμενος στον τιμώμενο νεκρό, χρησιμοποιώντας το δεύτερο ενικό πρόσωπο, ώστε να δηλώσει την οικειότητα μαζί του αλλά και την αμεσότητα ως απόρροια της βαθιάς γνώσης της προσωπικής του διαδρομής, αναφέρει: *“Δεν αξίζεις να συγκριθείς ούτε με τον Αλέξανδρο, ούτε με το Ρωμόλο! Δεν πέτυχαν όσα εσύ!”*¹³².

Η σπουδαία, σε σημασία, διαπίστωση που καταδεικνύει το μέγεθος των στρατιωτικών κατορθωμάτων του Αυγούστου, στηρίζεται στην αποκαλυπτική παραδοχή πως ο Αύγουστος όντως συγκρίθηκε, ανάμεσα σε άλλους, και με τον Αλέξανδρο. Η σύγκριση αυτή, αναλύοντας το πνεύμα των λόγων, δε φαίνεται να είναι προϊόν μιας υπόθεσης ρητορικού περιεχομένου κατάλληλης μόνο για την προκείμενη περίσταση. Δε φαίνεται δηλαδή να είναι κατασκευασμένη επί τούτου. Πρόκειται μάλλον για μια διαδικασία που υποδηλώνεται πως έλαβε χώρα όσο ζούσε ο αυτοκράτορας, με την οποία το ακροατήριο ήταν εξοικειωμένο¹³³. Έτσι ο Τιβέριος θέλοντας να αποδώσει τη μέγιστη των τιμών στον τεθνεώτα προκάτοχο του και πιθανόν επιθυμώντας να ικανοποιήσει τους παρευρισκομένους, που ίσως να είχαν πειστεί για τη βασιμότητα τέτοιων ισχυρισμών, κρίνει σκόπιμο να συγκρίνει τον Αύγουστο με μορφές σύμβολα της ελληνορωμαϊκής ιστορίας. Μια σύγκριση, που όπως όλα δείχνουν, κι ο τιμώμενος επιθυμούσε.

¹³² Κ. Δίων, *Hist.Rom.* VII.9.3. Β. Mannwald, “*Cassius Dio und Augustus*”, 1979, 121. Ρ. Scot-Kilvert, “*The reign of Augustus*”, 1987, 249. Μ. Reinhold, “*From Republic to Principate*”, 1988, 192

¹³³ Δεν υπάρχουν άλλωστε πληροφορίες για το αντίθετο.

Ορόσιος Παύλος

Η παράθεση των αρχαίων πηγών που προσφέρουν μαρτυρίες πολύτιμες για το εξεταζόμενο ζήτημα φθάνει στην ολοκλήρωση της με την αναφορά σε δύο λογίους του 5^{ου} αιώνα μ.Χ, που σχετίζονταν με τη Ρωμαιοκαθολική εκκλησία. Ο πρώτος είναι ο Ορόσιος Παύλος και έλκει την καταγωγή του από την Ισπανία¹³⁴. Το 417μ.Χ κατόπιν σχετικής παρότρυνσης του Ιερού Αυγουστίνου¹³⁵, γράφει το επτάτομο έργο του “*Ιστορία κατά των ειδωλολατρών*”¹³⁶. Σε αυτό ο Ίβηρας ιστορικός θεωρεί σκόπιμο, κάνοντας έναν απολογισμό του βίου και της πολιτείας του Αυγούστου, να καταλήξει στο συμπέρασμα πως “*πήρε τη δόξα του Αλεξάνδρου*”¹³⁷.

Αν και από τον τίτλο γίνεται αντιληπτή η αρνητική διάθεση του συγγραφέα έναντι της παγανιστικής συμπεριφοράς των προγόνων του, δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να αμφισβητηθεί η πρόθεσή του να αποδώσει την πραγματική εικόνα που οι κύκλοι των επιστημόνων της εποχής είχαν σχηματίσει για τον Αύγουστο.

Σιδώνιος ο Απολλινάριος

Κάπως έτσι αντιλαμβάνεται τα πράγματα και ο Σιδώνιος Απολλινάριος που έζησε και δραστηριοποιήθηκε την ίδια εποχή στην Ιταλία¹³⁸. Ο εκκλησιαστικός ποιητής πιστεύει απλά πως ο Αύγουστος πρέπει να συγκρίνεται με το Μ. Αλέξανδρο¹³⁹. Αν και δεν μπαίνει στην ουσία της σύγκρισης, ούτε προσφέρει κάποιο επιχείρημα υπέρ της απόψής του αυτής, παραταύτα η κρίση του αποτελεί ακόμα ένα παράδειγμα ταύτισης της ιστορικής πορείας των δύο ανδρών.

Σύνοψη της μεταγενέστερης του Αυγούστου συγγραφικής παραγωγής

¹³⁴ RE, VIIIA₁, 1955, λήμμα “*Orosius*”, I2, στ. 901 και Neuer Pauly, 5, 1998, λήμμα “*Orosius*”, I3, στ. 132

¹³⁵ D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 449

¹³⁶ Πρόκειται για μια ιστορική αναδρομή από τη δημιουργία του Αδάμ ως το 417μ.Χ Το έργο του Ορόσιου εντάσσεται στο έργο του Ι. Αυγουστίνου, “*Η πολιτεία του Θεού*”. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. H.W. Goetz, *Historia* 29, 1980, 361

¹³⁷ ό. π., VI.21.19 και 367 αντίστοιχα

¹³⁸ RE, IVA₂, 1932, λήμμα “*Sidonius*”, I4, στ. 791 και Neuer Pauly, 10, 2001, λήμμα “*Sidonius*”, I3, στ. 1896

¹³⁹ W.B. Anderson, “*Apollinaris Sidonius: Poems and Letters*”, 1963, 111. J. Harries, “*Sidonius Apollinarius and the fall of Rome*”, 1994, 85. St. Santelia, “*Carme 24 : propempticon ad libellum*”, 2002, 33

Κοινός τόπος λοιπόν όλων των μέχρι τώρα παρατεθεισών αρχαίων γραπτών πηγών είναι η επιθυμία των συγγραφέων τους να παρομοιώσουν και να συγκρίνουν τη διαδρομή του αυτοκράτορα Αυγούστου με την προηγουμένη του Αλεξάνδρου. Η διάθεσή τους αυτή δεν αφορά σε όλες τις πτυχές και τις εκφάνσεις της πολιτικής του Μακεδόνα αλλά, όπως καταδείχθηκε, στη στρατιωτική του παντοδυναμία και στην προσπάθεια του για κατάκτηση της οικουμένης.

Η αντίληψη αυτή είναι κυρίαρχη στα έργα τόσο των ιστορικών όσο και των λογοτεχνών, είτε αυτοί ήταν σύγχρονοι του Αυγούστου είτε μεταγενέστεροι, είτε τα ελατήρια τους ήταν ιδιοτελή είτε όχι. Επειδή λοιπόν πρόκειται, όπως όλα δείχνουν, για μια καθολική πεποίθηση, που διαπερνούσε οριζόντια όλα τα κοινωνικά στρώματα, ανεξαρτήτως χρονικής εγγύτητας με τα γεγονότα, προφανώς θα ήταν και επιθυμία του ίδιου του αυτοκράτορα .

Προκειμένου όμως να υπάρξει μια επιστημονική τεκμηρίωση των υποθέσεων αυτών έτσι ώστε η υπόθεση να μετατραπεί σε βεβαίωση, πρέπει να γίνει ανάλυση των αρχαιολογικών δεδομένων. Εν προκειμένω δηλαδή εμφανίζεται αναγκαίο, μετά τις πολύτιμες αυτές διαπιστώσεις των γραπτών πηγών, να εξεταστεί η επίσημη τέχνη της διακυβέρνησης Αυγούστου, ώστε να αναζητηθούν εκείνοι οι συσχετισμοί που θα αποδείξουν πως αυτό που συνέβη σε επίπεδο συγγραφής συνέβη και σε επίπεδο καλλιτεχνικής απεικόνισης, δηλαδή ότι ο Αύγουστος προπαγάνδισε μέσω της τέχνης του τη σύγκριση των κατορθωμάτων του με τον Αλέξανδρο.

Αρχαιολογικά τεκμήρια

Εισαγωγή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο έγινε χρήση των πληροφοριών των γραπτών πηγών της αρχαιότητας, η επισταμένη εξέταση των οποίων βοήθησε στην εξαγωγή κάποιων πρώτων συμπερασμάτων.

Προκειμένου όμως αφενός να επιβεβαιωθούν τα συμπεράσματα αυτά κι να επικροτηθεί η επιλεγείσα προσπάθεια προσπέλασης του ζητήματος και αφετέρου να προκύψουν νέα και ουσιαστικότερα, που θα οδηγήσουν στην ολοκλήρωση της παρούσας έρευνας, πρέπει να αναλυθεί ο ρόλος που διαδραμάτισε η επίσημη τέχνη της περιόδου.

Διότι αναμένεται πως αυτό που συνέβη σε ορισμένα συγγραφικά έργα της εποχής, η προπαγάνδισή δηλαδή των στόχων και σκοπών του καθεστώτος, πρέπει να έχει βρει διέξοδο και στην επίσημη τέχνη της περιόδου. Η έρευνα πάντως δεν περιορίζεται μόνο σε εκείνα τα έργα τέχνης που κατασκευάστηκαν από τους καλλιτέχνες της εποχής αλλά περιλαμβάνει και εκείνα που, αν και προϋπήρχαν της ηγεμονίας, χρησιμοποιήθηκαν από αυτή προς επίτευξη των στόχων της¹⁴⁰.

Αξίζει να αναφερθεί πάντως πως εξαιτίας της πενίας των αρχαιολογικών καταλοίπων η έρευνα θα στηριχθεί και σε εκείνα τα έργα τέχνης που αναφέρονται από τους συγγραφείς της αρχαιότητας, δίχως όμως αυτά να σώζονται.

Στην πρώτη ενότητα του κεφαλαίου εξετάζεται η συμβολική πράξη προσφοράς του Αυγούστου ενός φανοστάτη στον ναό του Απόλλωνα, αξιολογώντας τόσο τη μίμηση της ανάλογης κίνησης του Αλεξάνδρου όσο και διερευνώντας τα ελατήρια της επιλογής τέλεσης της πράξης τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Τις ίδιες ανάγκες φαίνεται να ικανοποιεί και η οικειοποίηση της μορφής του Μακεδόνα βασιλιά στην αυτοκρατορική σφραγίδα. Στη δεύτερη ενότητα επιχειρείται να διερευνηθεί το εν λόγω ζήτημα.

¹⁴⁰ ενν. ο φανοστάτης που ανατέθηκε από τον Αύγουστο στον ναό του Απόλλωνα στον Παλλατίνο λόφο, η σφραγίδα με τη μορφή του Αλεξάνδρου, ο ζωγραφικός πίνακας του Αντιφίλου, τα χάλκινα αγάλματα της σκηνής του Αλεξάνδρου και οι ζωγραφικές δημιουργίες του Απελλή. Βλ. σελ. 33-34, 34-41, 41-43, 43-48 και 48-50 αντίστοιχα

Ο πίνακας του Αντιφίλου, που επιλέχτηκε να τοποθετηθεί σε κτίριο αφιερωμένο στην αδελφή του Αυγούστου από τον ίδιο τον αυτοκράτορα, αποτελεί την τρίτη κατά χρονολογική σειρά προσπάθεια προπαγάνδισης στην επίσημη τέχνη της περιόδου της σχέσης Αλεξάνδρου-Αυγούστου. Το ζήτημα αφορά την τρίτη ενότητα.

Στην επόμενη ενότητα γίνεται εκτενής αναφορά και ανάλυση των σημαντικότερων ιδεολογικών, πολιτικών και στρατιωτικών προεκτάσεων της κατασκευής του Φόρουμ του Αυγούστου, ενώ η πέμπτη ενότητα περιλαμβάνει τα όσα σχετίζονται με το θέμα της χρησιμοποίησης από τη ρωμαϊκή ηγεσία των χάλκινων αγαλμάτων της εκστρατευτικής σκηνής του Αλεξάνδρου.

Στο έκτο και προτελευταίο μέρος του παρόντος κεφαλαίου παρουσιάζονται οι ζωγραφικοί πίνακες του Απελλή, τους οποίους μεταχειρίζεται για την καλύτερη επίτευξη των στόχων της η ρωμαϊκή ηγεσία, ενώ στην έβδομη ενότητα παρουσιάζεται η προβληματική της διακόσμησης τμήματος του Φόρουμ με ασπίδες που έφεραν ως επίσημα την κεφαλή του Άμμωνα Δία.

Ο φανοστάτης του Απόλλωνα

Η πρώτη φορά, που ο Αύγουστος κάνοντας μια συμβολική κίνηση εκμεταλλεύεται τις δυνατότητες τις οποίες παρέχει η τέχνη, λαμβάνει χώρα το 28π.Χ στον ναό του Απόλλωνα στον Παλλατίνο λόφο της Ρώμης¹⁴¹. Στην επίσημη τελετή που γίνεται κατά τα θυρανοίξια του ιερού ναού¹⁴², ο αυτοκράτορας προσφέρει έναν φανοστάτη, μιμούμενος έτσι ανάλογη κίνηση του Μ. Αλεξάνδρου σε άλλον ναό του ίδιου θεού¹⁴³. Αν και για αυτό καθ'αυτό το αντικείμενο της προσφοράς περισσότερες πληροφορίες δεν υπάρχουν, αφού δε σώζεται ώστε να μπορεί να μελετηθεί, εντούτοις η αξία και σημασία της στιγμής είναι μεγάλη.

Κατά πρώτον πρόκειται για μια καινοτόμα ενέργεια του αυτοκράτορα. Ενώ μέχρι εκείνη τη στιγμή εικάζεται, πως οι πολίτες είχαν πληροφορηθεί για τη σύνδεση της πορείας του Αυγούστου με την αντίστοιχη του Αλεξάνδρου μόνο από

¹⁴¹ K. Galinsky, “Augustan culture”, 1996, 220. Ο Zanker αναφέρει ως ακριβή ημερομηνία τέλεσής των εγκαινίων την 9/8/28π.Χ. Βλ. σχετικά : P. Zanker, “Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων”, 2006, 123

¹⁴² Για τον ξεχωριστό ρόλο που διαδραμάτισε ο Παλλατίνος λόφος της Ρώμης, και ειδικότερα ο ναός του Απόλλωνα, στην προπαγανδιστική προσπάθεια του Αυγούστου βλ. K. Galinsky, “Augustan culture”, 1996, 213 κ.ε.ε.

¹⁴³ αυτόθι

προπαγανδιστικού περιεχομένου προφορικές παραδόσεις και γραπτές πηγές¹⁴⁴, η κατάσταση αλλάζει. Εφεξής έχουν τη δυνατότητα επισκεπτόμενοι κάθε φορά το ναό να αντικρύζουν το αντικείμενο της προσφοράς του Αυγούστου κι έτσι, πολλοί από αυτούς, συνειρμικά να τον συνδέουν πάντα με τον Αλέξανδρο.

Κατά δεύτερον αξίζει να σχολιαστεί η στιγμή που επιλέγεται να γίνει η συγκεκριμένη προσφορά, που διόλου άσχετη δεν είναι με την εξυπηρέτηση των απώτερων στόχων του φιλόδοξου ρωμαίου στρατηγού. Το 28π.Χ, αν και είναι ένα έτος, που ο Οκταβιανός αρχίζει το έργο της ανακαίνισης της πρωτεύουσας ανοικοδομώντας τους σπουδαιότερους ναούς της¹⁴⁵, φαίνεται πως είναι και ένα έτος προετοιμασίας για τις πολεμικές επιχειρήσεις, που θα αναληφθούν στα πλαίσια της προσπάθειας του για τη δημιουργία ενός πανίχυρου *Principatus*¹⁴⁶. Με αφορμή την τέλεση των έργων αυτών ο στρατιωτικός ηγέτης της Ρώμης, μέσω της τέχνης, φέρνει και πάλι στο προσκήνιο το πρότυπο του ανίκητου κατακτητή μιμούμενος και πάλι τον Αλέξανδρο. Μάλιστα αυτό συμβαίνει στο ναό ενός θεού, που στο παρελθόν έχει συνδράμει, κατά την προπαγάνδα του Αυγούστου τουλάχιστον, στην νικηφόρα πορεία του¹⁴⁷. Με την πράξη του λοιπόν να εξομοιωθεί με τον ανίκητο στρατηλάτη, υπό το άγρυπνο βλέμμα του θεού προστάτη του, φαίνεται να υποδηλώνεται η πρόθεσή του για ανάληψη συγκεκριμένων επιθετικών πρωτοβουλιών.

Η σφραγίδα του Αυγούστου με τη μορφή του Αλεξάνδρου

Οι σημαντικότεροι στρατιωτικοί ηγέτες και επίδοξοι αρχηγοί του ρωμαϊκού κράτους, κατά τη διάρκεια τουλάχιστον των τελευταίων ταραγμένων δεκαετιών του πρώτου προχριστιανικού αιώνα, συνήθιζαν να χρησιμοποιούν στην επικύρωση επίσημων εγγράφων προσωπικές σφραγίδες με προπαγανδιστικές απεικονίσεις¹⁴⁸. Τρεις μεταγενέστεροι του Αυγούστου συγγραφείς, ο ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος¹⁴⁹

¹⁴⁴ Εννοούνται τα κείμενα των συγχρόνων του Αυγούστου ιστορικών και ποιητών. Εκτενής για αυτά αναφορά υπάρχει στο προηγούμενο κεφάλαιο.

¹⁴⁵ M. Rostovtzeff, “*Ρωμαϊκή Ιστορία*”, 1960, 191

¹⁴⁶ Ο λατινικός αυτός όρος δεν μπορεί να αποδοθεί ακριβώς στα ελληνικά. Το νόημα του πάντως αποδίδεται ορθότερα με τους όρους «ηγεμονία» και «αυτοκρατορικό καθεστώς του Αυγούστου». Για περισσότερες πληροφορίες βλ. RE, XXIII₁, 1954, λήμμα “*Principatus*”, στ. 2330 και Neuer Pauly, 10, 2001, λήμμα “*Principatus*”, στ. 421. Επίσης βλ. M. Rostovtzeff, “*Ρωμαϊκή Ιστορία*”, 1960, 193

¹⁴⁷ K. Galinsky, “*Augustan culture*”, 1996, 213

¹⁴⁸ H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 17

¹⁴⁹ βλ. παραπομπή 90

Σουητώνιος¹⁵⁰, και ο Δίωνας ο Κάσσιος¹⁵¹ ισχυρίζονται πως το ίδιο έπραξε και ο πρώτος ρωμαίος αυτοκράτορας. Μάλιστα υποστηρίζουν ότι κατά τη διάρκεια της προσπάθειας ανέλιξής του στο ύπατο αξίωμα του ρωμαϊκού κράτους, όσο και κατά την παραμονή του σε αυτό χρησιμοποίησε συνολικά και διαδοχικά τουλάχιστον τρεις διαφορετικούς σφραγιδόλιθους¹⁵². Προηγήθηκε χρονολογικά ο σφραγιδόλιθος στον οποίο φέρεται να αποτυπωνόταν η Σφίγγα¹⁵³. Έπεται εκείνος που θεωρείται πως απεικόνιζε το Μ. Αλέξανδρο και ο τρίτος επί του οποίου είχε χαραχτεί η μορφή του ίδιου του αυτοκράτορα¹⁵⁴. Οι πληροφορίες αυτές, που δε συνοδεύονται από ακριβείς χρονολογικές παρατηρήσεις, αναπόφευκτα δημιουργούν ένα πλήθος ερωτημάτων. Σαφής απάντηση στα ζητήματα που τίθενται δεν έχει δοθεί. Μόνο εικασίες έχουν γίνει. Κυρίως δε σε ό,τι αφορά στη σφραγίδα με τη μορφή του Μ. Αλεξάνδρου, η οποία μάλιστα συμβάλλει αποφασιστικά στην τεκμηρίωση των όσων υποστηρίζονται στο παρόν κεφάλαιο, τα ερωτηματικά που παραμένουν είναι πολλά.

Αρχικά επιχειρείται να δοθεί απάντηση στο μείζον ερώτημα της ακριβούς χρονολόγησης της υιοθεσίας από τον Αύγουστο του συγκεκριμένου σφραγιδόλιθου. Καταβάλλεται δηλαδή προσπάθεια να ανακαλυφθεί η χρονολογία κατά την οποία, σύμφωνα με τα λεγόμενα των τριών συγγραφέων, ο αυτοκράτορας πρωτοχρησιμοποίησε τη σφραγίδα με τη μορφή του Μακεδόνα βασιλιά, αφήνοντας στην άκρη την προηγούμενη όπου απεικονιζόταν η Σφίγγα. Επειδή όμως δεν υπάρχουν στοιχεία που να οδηγούν προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, θεωρείται πιο πιθανό να προκύψουν κάποια συμπεράσματα αν προσπελαστεί το ζήτημα μέσω της διερεύνησης του τρόπου απόκτησής της.

Αναφορικά με το θέμα αυτό έχουν διατυπωθεί δύο ισχυρές αλληλοσυγκρουόμενες υποθέσεις. Σύμφωνα με την πρώτη και μάλλον επικρατέστερη η σφραγίδα εικάζεται πως ήταν έργο του καλλιτέχνη της Αυλής¹⁵⁵ Διοσκουρίδη¹⁵⁶. Αν αυτό ευσταθεί, για να χρονολογηθεί η κατασκευή της και συνακόλουθα κατά προσέγγιση η ημερομηνία

¹⁵⁰ βλ. παραπομπή 102

¹⁵¹ βλ. παραπομπή 127

¹⁵² Κ. Δίων, “*Hist.Rom.*” IV.10.5. Σουητώνιος, *Aug.* 87. Πλίνιος, *Nat.Hist.* 37. H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 17

¹⁵³ Γύρω στο 42π.Χ άρχισε ο Αύγουστος να χρησιμοποιεί τη σφραγίδα με την εικόνα της Σφίγγας, σύμβολο του «Βασιλείου του Απόλλωνα» που είχε προφητεύσει η Σίβυλλα. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Πλίνιος *Nat.Hist.* 37. P. Zanker, “*Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων*”, 2006, 82

¹⁵⁴ Πλίνιος, *Nat.Hist.* 37. Th. Reinach, “*Mithridates Eupator*”, 1895, 283. P. Zanker, “*Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων*”, 2006, 83

¹⁵⁵ Για τη σχέση του Διοσκουρίδη με την αυτοκρατορική αυλή του Αυγούστου βλ. παραπομπή 83

¹⁵⁶ H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 37. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Διοσκουρίδη βλ. παραπομπή 82

που ο Αύγουστος την πρωτοχρησιμοποίησε, που αποτελεί και το μέγιστο ζητούμενο, μένει να εντοπιστούν τα ίχνη της καλλιτεχνικής δράσης του Διοσκουρίδη. Στο θέμα αυτό όμως υπάρχουν δυσχέρειες μάλλον αξεπέραστες. Τα ίχνη της δράσης του είναι δυσδιάκριτα. Η μόνη αξιόπιστη πληροφορία που υπάρχει είναι πως ο καλλιτέχνης εργαζόταν στη Ρώμη την εποχή που ακόμη μαινόταν η διαμάχη ανάμεσα στους ρωμαίους στρατηγούς¹⁵⁷. Άρα με βεβαιότητα πριν το 27π.Χ, έτος κατά το οποίο ο Οκταβιανός απέκτησε τον τίτλο «*Augustus*»¹⁵⁸. Αγνωστο εξακολουθεί να παραμένει ως πότε παρέμεινε ο Διοσκουρίδης στην υπηρεσία του αυτοκράτορα και μέχρι πότε δραστηριοποιούνταν καλλιτεχνικά.

Η δεύτερη θεωρία που έχει διατυπωθεί για τον τρόπο πρόσκτησης του σφραγιδόλιθου με τη μορφή του Αλεξάνδρου, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την πρώτη. Εικάζεται πως μπορεί να μην ήταν έργο του Διοσκουρίδη, αλλά προγενέστερη καλλιτεχνική δημιουργία, που βρέθηκε στα χέρια του Αυγούστου, είτε με τη μορφή κληροδότηματος από προηγούμενους ηγεμόνες, είτε ως λάφυρο από πολέμους¹⁵⁹. Είναι γνωστή άλλωστε η ανάλογη περίπτωση του επίσης διεκδικητή του ύπατου ρωμαϊκού αξιώματος Πομπήιου¹⁶⁰, ο οποίος οικειοποιήθηκε σφραγιδόλιθο που ανήκε στον Μυθριδάτη¹⁶¹, τον οποίο απέκτησε ως λάφυρο¹⁶².

Αν και επικρατέστερη των δύο θεωριών φέρεται η πρώτη¹⁶³, εντούτοις δεν μπορεί αυτό να υποστηριχτεί με βεβαιότητα. Ίσως αποφασιστικής σημασίας ρόλο αναφορικά με τη διερεύνηση του θέματος να διαδραμάτιζε η τυχόν αποκάλυψη του τρόπου με τον οποίο απεικονιζόταν ο Μακεδόνας βασιλιάς. Διότι αν θεωρηθεί ως ορθή η υπόθεση πως η σφραγίδα είναι όντως έργο του Διοσκουρίδη, τότε θα πρέπει να αναζητηθούν καλλιτεχνικές ομοιότητες ως προς την τεχνοτροπία αλλά και τα εκπεμπόμενα μηνύματα σε άλλες σύγχρονες της δημιουργίες του Διοσκουρίδη. Ωστε συνακόλουθα να αποκαλυφθεί πότε τη πρωτοχρησιμοποίησε ο Αύγουστος. Τέτοια παράλληλα θα ήταν νομίσματα¹⁶⁴ ή άλλα κοσμήματα¹⁶⁵. Ως οι πιο συγγενικές προς

¹⁵⁷ H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 37

¹⁵⁸ H. J. Mette, *Hermes* 88, 1960, 61. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 59. M. Rostovtzeff, “*Ρωμαϊκή Ιστορία*”, 1984, 42. G. Nenci, *Polis IV*, 1992, 51. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 48. M. Spannagel, *Archaeologie und Geschichte* 9, 1999, 71. P. Zanker, “*Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων*”, 2006, 29

¹⁵⁹ H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 38

¹⁶⁰ RE, XXI₂, 1952, λήμμα “*Pompeius*”, στ. 113 και Neuer Pauly, 10, 2001, λήμμα “*Pompeius*”, στ. 419

¹⁶¹ RE, XV₂, 1932, λήμμα “*Mithridates*”, στ. 2157

¹⁶² Πλίνιος, *Nat. Hist.* 37.11. H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 21.

¹⁶³ H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 38

¹⁶⁴ A. Furtwangler, “*Die Antike Gemmen I*”, 1985, 404 κ.ε.ε.

τη σφραγίδα καλλιτεχνικές δημιουργίες, αναφορικά με το αλληγορικό τους μήνυμα, εικάζεται πως αποτελούν νομίσματα που κόπηκαν μετά την καταναυμαχηση του στόλου του Αντωνίου από τον Οκταβιανό στο Άκτιο¹⁶⁶. Στον οπισθότυπο των νομισμάτων αυτών απεικονίζεται η προσωποποιημένη Νίκη¹⁶⁷ να κρατά στο αριστερό της χέρι μια γεώσφαιρα. Στα αριστερά της απαντάται μια άλλη θεότητα, που δεν έχει ταυτιστεί, η οποία κρατά στο ένα της χέρι ένα σκήπτρο, ενώ στο άλλο ένα ομοίωμα πλοίου. Το αλληγορικό μήνυμα της εικόνας συμπλήρωνε η γεώσφαιρα την οποία χρησιμοποιούσε η θεότητα ως υποπόδιο¹⁶⁸.

Τόσο η αφορμή της συγκεκριμένης νομισματικής κοπής όσο και τα εκπεμπόμενα μηνύματα περί ναυτικής και επομένως παγκόσμιας κυριαρχίας, δημιουργούν σύμφωνα με την κυρίαρχη θεώρηση των πραγμάτων, το κατάλληλο πλαίσιο για την απόφαση να εγκαταλειφθεί ο σφραγιδόλιθος που απεικόνιζε τη Σφίγγα και να αντικατασταθεί από έναν νέο. Από τη μορφή του Μ. Αλεξάνδρου. Δε φαίνεται να υφίσταται, προς το παρόν τουλάχιστον, προσφορότερη χρονολογία υιοθεσίας από την πλευρά του Αυγούστου της εν λόγω σφραγίδας, από τον εορτασμό της καθοριστικής σημασίας νίκηφόρας έκβασής της ναυμαχίας του Ακτίου. Προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση οδηγείται η έρευνα και με βάση την πληροφορία που δίνεται από τον Δίωνα τον Κάσσιο πως η χρησιμοποίηση της σφραγίδας με τη μορφή του Αλεξάνδρου δεν ήταν παρά ένα εφήμερο γεγονός¹⁶⁹. Έμμεσα επομένως γίνεται γνωστό πως η επιλογή για τη χρήση της σφραγίδας πάρθηκε προκειμένου να εξυπηρετήσει κάποιον βραχυπρόθεσμο στόχο. Ο στόχος αυτός, αν όντως έτσι είναι τα πράγματα, δεν μπορεί παρά να είναι η προσπάθεια διαχείρισης της μεγάλης νίκης επί του Αντωνίου. Διότι η επιλογή της σφραγίδας αυτής, αν έλαβε χώρα περί το 31π.Χ., συνεπαγόταν πως ο Αύγουστος νικώντας τον Αντώνιο είχε γίνει κυρίαρχος της Ανατολής, άρα και κληρονόμος του Μ. Αλεξάνδρου¹⁷⁰. Επομένως παρουσιάζεται ως «λογική» απόφαση για το νέο κατακτητή της Ανατολής να «νομιμοποιήσει» την κυριαρχία του παρουσιάζοντας την ως συνέχεια της δυναστείας του Μακεδόνα στρατηλάτη. Πιθανόν για τον ίδιο λόγο την ίδια χρονική περίοδο επισκέπτεται, στην κατακτημένη Αλεξάνδρεια, τον τάφο του Αλεξάνδρου και αγγίζει την ταρριχευμένη

¹⁶⁵ ό.π. Ο Furtwangler μάλιστα στις εικόνες 31,32 προτείνει πιθανές απεικονίσεις του Αλεξάνδρου στη σφραγίδα του Αυγούστου.

¹⁶⁶ H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 35

¹⁶⁷ ό. π.

¹⁶⁸ L. Cesano, “*La anello-sigillo di Augusto*”, Rome 1926

¹⁶⁹ K. Δίων, 53.30.2. H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 36

¹⁷⁰ ό. π., 35

σορό του¹⁷¹. Για τον ίδιο λόγο αποφεύγει να πράξει κάτι αντίστοιχο στις σορούς των Πτολεμαίων. Η ανταπόκριση του πληθυσμού της Αλεξάνδρειας, τόσο αναφορικά με την επίσκεψη του και την απόδοση φόρου τιμής στον Αλέξανδρο όσο και σχετικά με την αποδοχή της κυριαρχίας του στην Ανατολή, φαίνεται να είναι ενθουσιώδης, καθώς ο Οκταβιανός τιμάται ως διάδοχος του Μ. Αλεξάνδρου¹⁷².

Αν θεωρηθεί πως προσεγγίστηκε η χρονολογία κατά την οποία ο Αύγουστος φέρεται να υιοθέτησε για πρώτη φορά τη σφραγίδα με τη μορφή του Μ. Αλεξάνδρου, τότε πρέπει ανάλογη προσπάθεια να γίνει και σχετικά με την αποκάλυψη της διάρκειας που αυτή η σφραγίδα έμεινε σε χρήση. Άλλωστε ως δεδομένο θα πρέπει να θεωρείται ότι η συγκεκριμένη σφραγίδα αντικαταστάθηκε από αντίστοιχη με τη μορφή του ίδιου του αυτοκράτορα¹⁷³. Η πληροφορία του Δίωνα του Κάσσιου που προαναφέρθηκε¹⁷⁴, συμβάλλει στην αναζήτηση μιας χρονολογίας αντικατάστασης της σφραγίδας με τον Μ. Αλέξανδρο, σχετικά εγγύς με την πιθανή χρονολογία υιοθεσίας της. Αυτή η λεπτομέρεια οδήγησε στη δημιουργία της εντύπωσης πως αν πρέπει να αναζητηθεί κάποιο άλλο σημαντικό γεγονός που θα αποτελούσε αφορμή για την αντικατάσταση του σφραγιδόλιθου, αυτό δεν θα μπορούσε να είναι παρά η απόκτηση του τίτλου «**Augustus**» το 27π.Χ. και επομένως η ανάρρηση του Οκταβιανού στον αυτοκρατορικό θώκο¹⁷⁵. Άλλωστε αν θεωρηθεί πως η σφραγίδα διαδραμάτιζε το ρόλο της προπαγάνδισής της νικηφόρας, σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο, πορείας του τότε σίγουρα όταν αυτή ολοκληρώθηκε, τουλάχιστον σε πρώτη φάση, θα έπρεπε να αντικατασταθεί από μία άλλη που θα εξέφραζε καταλληλότερα τα νέα μηνύματα. Ως προς αυτό έχει ήδη διατυπωθεί η αναμφισβήτητη άποψη πως οι ρωμαίοι εκτιμούσαν μεν αφάνταστα τις πολεμικές αρετές του Μακεδόνα στρατηλάτη, αποστρέφονταν δε τις διοικητικές του επιλογές και απέρριπταν ως ανήθικη την πολιτική του διακυβέρνηση¹⁷⁶. Άρα, για τον αυτοκράτορα πλέον Αύγουστο, η ταύτισή του σε επίπεδο πολιτικής διαχείρισης και γενικότερης άσκησης των νέων του καθηκόντων με τον «διεφθαρμένο» Αλέξανδρο, δεν μπορεί παρά να είναι αποφευκτέα.

¹⁷¹ βλ. παραπομπή 113

¹⁷² Πλούταρχος, *Αντώνιος* 80.2. Κ. Δίων, 51.16.4. H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 35

¹⁷³ Άλλωστε αυτό υποστηρίζουν και οι τρεις αναφερόμενες στο ζήτημα αρχαίες πηγές: Πλίνιος, Σουητώνιος και Κάσσιος Δίων. Επίσης βλ. παραπομπές 152 και 153

¹⁷⁴ βλ. παραπομπή 169

¹⁷⁵ H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, 1952, 35. P. Sattler, “*Augustus und der Senat*”, 1960, 164

¹⁷⁶ βλ. παραπομπές 25, 40 και 93

Ωστόσο, αν και η παραπάνω θεωρία φέρεται να βρίσκεται κοντά την πραγματικότητα, δεν αξιολογείται όσο θα έπρεπε μια άλλη πληροφορία που πάλι ο Δίωνας ο Κάσσιος δίνει¹⁷⁷. Σύμφωνα με την ιστορική του γραφή ο Αύγουστος όταν αρρώστησε βαριά το 23π.Χ. και αντιμετώπισε τον κίνδυνο του θανάτου, αποφάσισε να μεταβιβάσει τις εξουσίες του σε πρόσωπα της εμπιστοσύνης του. Έτσι στον Πίσωνα¹⁷⁸, ανέθεσε στρατιωτικά και οικονομικά καθήκοντα, ενώ στον Αγρίππα¹⁷⁹ σύζυγο της κόρης του, φέρεται να έδωσε το σφραγιδόλιθο του, προκρίνοντας τον ίσως ως διάδοχο¹⁸⁰.

Αν υποθεθεί πως ό,τι περιγράφει ο Δίωνας ο Κάσσιος είναι γεγονός, τότε νέα ερωτήματα τίθενται που καθιστούν την επικρατούσα άποψη για τη διάρκεια χρήσης της σφραγίδας με τη μορφή του Μ. Αλεξάνδρου, σε αμφιβολία. Το πρώτο ερώτημα σχετίζεται με την ταυτότητα του σφραγιδόλιθου που φέρεται να δίνει ο Αύγουστος στον Αγρίππα. Του δίνει αυτόν με την απεικόνιση του Αλεξάνδρου, που θεωρείται πως υιοθέτησε περίπου το 31π.Χ. ή αν όντως αυτός αντικαταστάθηκε το 27π.Χ. με τον τρίτο κατά σειρά όπου απεικονιζόταν ο ίδιος, του παραδίδει εκείνον με τη δική του μορφή; Μήπως όμως παραδίδει στον Αγρίππα το σφραγιδόλιθο με τη μορφή του Αλεξάνδρου, που βρισκόταν σε χρήση μέχρι το 27π.Χ. και διατηρεί ο αυτοκράτορας τη δική του με τη μορφή του; Αν επρόκειτο πραγματικά για μια διαδικασία ανάδειξης διαδόχων από μέρους του Αυγούστου κι όχι για μια πρόσκαιρη διανομή των αρμοδιοτήτων του, τότε ποια σφραγίδα θα ήταν η ενδεδειγμένη για να δοθεί; Στο πλήθος αυτό των ερωτημάτων απάντηση δεν υπάρχει.

Κι αν για το ζήτημα του μοιράσματος των εξουσιών, που έλαβε χώρα πιθανόν υπό τον κράτος του φόβου για τον επικείμενο θάνατο του αυτοκράτορα, δε γίνεται να υπάρξει ασφαλές συμπέρασμα, πως μπορεί να υπάρξει στο θέμα που εγείρεται αναφορικά με την ανάρρωσή του και τη διαδικασία ανάκτησής των αρμοδιοτήτων του; Και σε αυτήν την περίπτωση εγείρονται σημαντικά ερωτήματα : πήρε ο Αύγουστος πίσω τη σφραγίδα που υποτίθεται πως έδωσε στον Αγρίππα, όταν

¹⁷⁷ Κ. Δίων 50.30.2. Αναφέρει χαρακτηριστικά : *διαλεχθείς δε τινά αὐτοῖς περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων τῷ μὲν Πίσωνι τὰς τε δυνάμεις καὶ τὰς προσόδους τὰς κοινὰς ἑς βιβλίονα ἔσγραψας ἔδωκε, τῷ δ' Αἰγρίππᾳ τὸν δακτύλιον ἐνεχείρισε*. Βλ. επίσης H.U. Iustinsky , “Die Siegel des Kaisers Augustus”, 1952, 36

¹⁷⁸ RE, XXI₁, 1951, λήμμα “Piso”, I3, στ. 331 και Neuer Pauly, 9, 2000, λήμμα “Piso”, στ. 1209

¹⁷⁹ RE, I₂, 1894, λήμμα “Agrippa”, στ. 2521 και Neuer Pauly, 1, 1996, λήμμα “Agrippa”, στ. 208

¹⁸⁰ Ο Κ. Δίων, 53.30.1 για το γεγονός αυτό αναφέρει : *τὰς τε αρχὰς τοὺς τε ἄλλους τοὺς πρώτους τῶν βουλευτῶν καὶ τῶν ἱππέων αθροίσας διάδοχον μὲν οὐδένα ἀπέδειξε, καίτοι τὸν Μάρκελλον πάντων προκριθῆσθαι ἔς τοῦτο προσδοκῶντων*. Βλ. επίσης H.U. Iustinsky , “Die Siegel des Kaisers Augustus”, 1952, 37

ανέκτησε πλήρως τις δυνάμεις του; Αν υποθεθεί πως ναι, τότε ποια σφραγίδα πήρε; Εκείνη με τη μορφή του Μ. Αλεξάνδρου, που σημαίνει ότι μέχρι το 23π.Χ βρισκόταν σε χρήση ή εκείνη με την ίδια του τη μορφή που, πριν ακόμη ασθενήσει, χρησιμοποιούσε;

Υφίσταται πάντως και η πιθανότητα ο Αύγουστος να μην πήρε εν τέλει πίσω τη σφραγίδα που υποτίθεται πως έδωσε στον Αγρίππα. Αυτό μπορεί να συνέβη σε δύο υποθετικές περιπτώσεις. Είτε επειδή ο Αύγουστος είχε παραδώσει το σφραγιδόλιθο με τη μορφή του Αλεξάνδρου, που μέχρι τότε χρησιμοποιούσε, κι αποφάσισε, αφού θεραπεύθηκε, να αλλάξει την απεικόνιση της προσωπικής του σφραγίδας. Είτε διότι, αν και είχε δώσει στον Αγρίππα τη σφραγίδα με τον Αλέξανδρο, αυτή δεν ήταν σε χρήση αλλά είχε ίσως κάποια συμβολική διάσταση, ενώ είχε κρατήσει τη δική του, αυτή με τη μορφή του, που ήδη χρησιμοποιούσε πριν αρρωστήσει.

Όποια κι αν είναι η πραγματικότητα αναφορικά με τη χρονική διάρκεια που η σφραγίδα με την απεικόνιση του Μ Αλεξάνδρου χρησιμοποιούνταν από τον Αύγουστο, δεν αναιρείται το φερόμενο, απο τις ιστορικές πηγές, ως γεγονός της ύπαρξης της σφραγίδας στο προπαγανδιστικό «οπλοστάσιο» του ρωμαίου αυτοκράτορα. Κι αυτό διότι η υιοθεσία της μορφής του Αλεξάνδρου ως επίσημης σφραγίδας του Αυγούστου, που λογικά συνόδευε όλα τα κρατικά έγγραφα της περιόδου, δεν μπορεί να ερμηνευθεί αποσπασματικά και ανεξάρτητα από υπόλοιπα συναφή γεγονότα. Η συγκεκριμένη συνειδητή επιλογή πρέπει να θεωρείται δεδομένο πως εντάσσεται σε μια οργανωμένη προσπάθεια προπαγάνδισης μιας υποτιθέμενης σχέσης μεταξύ των δύο ανδρών. Η προσπάθεια αυτή, που ξεκίνησε με την προσφορά του φανοστάτη στον Παλλατίνο, επιτείνεται με τον εν λόγω σφραγιδόλιθο και αναμένεται να συνεχιστεί και να κορυφωθεί με άλλα έργα τέχνης, σχετίζεται με τη σχεδιαζόμενη στρατιωτική δραστηριότητα του αυτοκράτορα. Η επέκταση της αυτοκρατορίας, μέσω της ενσωμάτωσης κατεκτημένων περιοχών, φαίνεται πως αποτελούσε προτεραιότητα της νέας διακυβέρνησης. Έσχατος πάντως στόχος δεν μπορούσε παρά να ήταν η επιστροφή των ρωμαϊκών συμβόλων που ο Κράσσος είχε απωλέσει¹⁸¹, γεγονός που πλήγωνε βαθύτατα το κύρος του ρωμαϊκού στρατού.

Πράγματι προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι του νέου καθεστώτος δεν μπορούσε να υπάρξει καλύτερη λύση, σε επίπεδο προπαγάνδας, από την καταφυγή στο πρότυπο του Αλεξάνδρου, που ίδρυσε την αυτοκρατορία του κατατροπώνοντας

¹⁸¹ βλ. παραπομπή 75

τους Πέρσες. Για αυτό τον λόγο και η προπαγάνδισή της συσχετίσής του Αυγούστου με τον Μακεδόνα βασιλιά φαίνεται πολυεπίπεδη και εμφανίζεται, τόσο μέσω της επίσημης τέχνης, όσο και διαμέσου των συγγραφικών κειμένων της εποχής.

Ο πίνακας του Αντιφίλου

Στα πλαίσια της ίδιας απαίτησης για ψυχολογική και ιδεολογική προετοιμασία για τις επικείμενες πολεμικές αναμετρήσεις εντάσσεται και η διακόσμηση των προστώων της Οκταβίας (Porticos Iuliae) (εικ.2)¹⁸². Λίγο μετά το 27π.Χ ο Αύγουστος αφιερώνει προς τιμήν της αδελφής του μια σειρά από κτίρια, το χαρακτηριστικό των οποίων ήταν τα προστώα, που περιελάμβαναν σχολείο και βιβλιοθήκες, και περιέβαλλαν τους ναούς του Jupiter Stator¹⁸³ και της Juno¹⁸⁴. Ως βασικό διακοσμητικό μοτίβο στο προστώο της σχολής επιλέγεται να τοποθετηθεί ένας ζωγραφικός πίνακας του Αντιφίλου¹⁸⁵. Στο εν λόγω έργο απεικονίζονταν ο Αλεξάνδρος ο ΙΙΙ, με τον πατέρα του Φίλιππο και τη θεά Αθηνά¹⁸⁶.

Και σε αυτήν την περίπτωση, έναν μόλις χρόνο μετά από το περιστατικό στον Παλλατίνο λόφο, ο Αύγουστος σε ένα επίσημο οικοδόμημα, φτιαγμένο κατ'εντολήν του, αποφασίζει να προπαγανδίσει τους δεσμούς του με το Μακεδόνα βασιλιά. Η συγκεκριμένη επιλογή, και σε αυτήν την περίπτωση, δεν είναι τυχαία. Διαφαίνεται η πρόθεση έναρξης στρατιωτικών προετοιμασιών. Ως εκ τούτου θεωρεί απαραίτητη την τρόπον τινά «επίκληση» του Αλεξάνδρου, του πορθητή της Ανατολής.

Οι ισχυρές αυτές υποθέσεις επιβεβαιώνονται απόλυτα το ίδιο κιόλας έτος όταν ο Οκταβιανός παίρνοντας τον πρόσθετο τίτλο Augustus¹⁸⁷ έλαβε και την ανθυπατική εξουσία για δέκα χρόνια, αφαιρώντας έτσι από τη Σύγκλητο και τη λαϊκή συνέλευση κάθε αρμοδιότητα για τις στρατιωτικές υποθέσεις¹⁸⁸. Πανίσχυρος πια έχει τη δυνατότητα να ρυθμίζει την κατανομή των στρατιωτικών δυνάμεων και να καθορίζει

¹⁸² Για την προβληματική που έχει δημιουργηθεί σχετικά με την ορθή ονομασία του μνημείου βλ. Olinder (1974) σελ. 103-115 και Singer (1948) σελ. 268-274 στο : *TAPA* 79.....

¹⁸³ RE, X₁, λήμμα “*Iuppiter*”, στ. 1091 και Neuer Pauly, 6, 1999, λήμμα “*Iuppiter*”, B2, στ. 78

¹⁸⁴ RE, X₁, λήμμα “*Iuno*”, στ. 1114 και Neuer Pauly, 6, 1999, λήμμα “*Iuno*”, B1, στ. 72

¹⁸⁵ βλ. παραπομπή 86

¹⁸⁶ Πλίνιος, *Nat. Hist.* 38.12. H. Rackham, “*Pliny: Natural History*”, 1938, 345

¹⁸⁷ M. Rostovtzeff, “*Ρωμαϊκή Ιστορία*”, 1984, 197. P. Sattler, “*Augustus und der Senat*”, (1960), 164

¹⁸⁸ ό. π., 194. 171 αντίστοιχα

τη δράση τους, στρατιωτική ή πολιτική¹⁸⁹. Αυτό συνεπάγεται, πως μπορεί πια να διεξάγει πολεμικές επιχειρήσεις, όπου και όποτε ο ίδιος επιθυμεί.

Η έκδηλη, από το γεγονός της συσχέτισης του με τον Αλέξανδρο μέσω της τέχνης και μέσω της συγγραφικής δραστηριότητας των σημαντικότερων ιστορικών και ποιητών της εποχής¹⁹⁰, πρόθεσή του να κινηθεί στρατιωτικά υλοποιείται μόλις δύο χρόνια αργότερα όταν υποτάσσει και εξοντώνει τους Σαλάσσιους¹⁹¹. Με τις ενέργειες του αυτές εγκαινιάζει μια νέα εποχή πολεμικών συγκρούσεων που απώτερο στόχο έχουν την προετοιμασία για την πραγμάτωσή της επιστροφής των λαβάρων του ρωμαϊκού στρατού και των αετών των λεγεώνων, που ο Κράσος είχε απωλέσει¹⁹². Στο τέρμα της στρατιωτικής εμπλοκής ο Αύγουστος φαίνεται πως βλέπει τους Πάρθους, οι οποίοι φαντάζουν ως απειλή, μα και πρόκληση συνάμα¹⁹³. Για αυτό άλλωστε και ξαναζωντανεύει στη μνήμη των συμπατριωτών του τον Αλέξανδρο, που για αυτούς είναι σύμβολο θριάμβου επί των Περσών και κατακτητής της Ανατολής¹⁹⁴.

Πράγματι το 20π.Χ., κι ενώ στο μεταξύ ο Αύγουστος με στρατηγούς το Γάιο Καλπούρνιο Πίσωνα¹⁹⁵ και το Μάρκο Πόλλιο¹⁹⁶ επεξέτεινε την αυτοκρατορία ως τον Κάτω Δούναβη (Μοισία), ο ίδιος ο αυτοκράτορας με την παρουσία του στη Συρία,

¹⁸⁹ Η πολιτική δράση των ενόπλων δυνάμεων σχετίζεται κυρίως με την κατασκευή έργων υποδομής (οδικές αρτηρίες ή γέφυρες). Για περισσότερες πληροφορίες βλ. M. Rostovtzeff, "*Ρωμαϊκή Ιστορία*", 1984, 199 κ.ε. P. Sattler, "*Augustus und der Senat*", (1960), 177

¹⁹⁰ βλ. στο πρώτο κεφάλαιο

¹⁹¹ M.P. Charlesworth, S.A. Cook, F.E. Adhock, *Cambridge Ancient History* X, 1934, 561. M. Rostovtzeff, "*Ρωμαϊκή Ιστορία*", 1984, 205. G. Webster, "*The Roman Imperial Army*", 1985, 231. Για περισσότερες πληροφορίες περί των Σαλασίων βλ. RE, 49, 1920, λήμμα "*Salassii*", στ. 1849 και Neuer Pauly, 10, 2001, λήμμα "*Salassii*", 1245

¹⁹² βλ. παραπομπές 75 και 181

¹⁹³ Για το θέμα της απειλής βλ. παραπομπές 199 και 203. Για το ζήτημα της πρόκλησης πρέπει να θεωρηθεί δεδομένος ο πόθος του Αυγούστου να νικήσει εκεί, όπου απέτυχαν παταγωδώς τόσο ο Ι.Καίσαρας, όσο και ο Αντώνιος βλ. M. Rostovtzeff, "*Ρωμαϊκή Ιστορία*", 1984, 168. P. Zanker, "*Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων*", 2006, 247 όπου αναφέρει χαρακτηριστικά: «ο Αύγουστος, όπως και ο Αλέξανδρος θα περνούσε στην Ανατολή και θα αποδείκνυε ότι η αναμενόμενη ρωμαϊκή ανδραγαθία μπορούσε επάξια να συγκριθεί με την ανδρεία των προγόνων»

¹⁹⁴ Έκδηλος ο συμβολισμός αυτός. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. στην ανάλυση και παρουσίαση των αρχαίων πηγών στο πρώτο κεφάλαιο.

¹⁹⁵ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Καλπούρνιο Πίσωνα βλ. RE, XXI₂, 1950, λήμμα "*Piso*", I3, στ. 1610 και Neuer Pauly, 9, 2000, λήμμα "*Piso*", I3, στ. 1045

¹⁹⁶ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Μάρκο Πόλλιο βλ. RE, XXI₂, 1950, λήμμα "*Pollius*", I2, στ. 1381 και Neuer Pauly, 10, 2001, λήμμα "*Pollius*", I2, στ. 38

συντροφεύοντας τον Τιβέριο¹⁹⁷, επιτυγχάνει την επιστροφή των στρατιωτικών εμβλημάτων και τη συνθηκολόγηση, δίχως να προηγηθεί μάχη, με τους Πάρθους¹⁹⁸.

Έτσι συνεπικουρούμενης και της ιστορικής γνώσης γίνεται αντιληπτό ότι ολοκληρώνει, σε πρώτη φάση τουλάχιστον, με απόλυτη επιτυχία την εξωτερική ανατολική του πολιτική, που κυρίως σχετίζεται με την επιθυμία για έλεγχο, αν όχι υποταγή, της Αρμενίας και της Παρθίας¹⁹⁹. Οι στόχοι του πραγματοποιήθηκαν και σε αυτό συνέβαλλε αναμφίβολα η προπαγάνδισή της συσχέτισής του με το Μακεδόνα στρατηλάτη. Μια προσπάθεια που όπως αποδεικνύεται ήταν καλοσχεδιασμένη και πολυεπίπεδη καθώς εκφράστηκε παράλληλα τόσο σε γραπτά κείμενα της εποχής²⁰⁰, όσο και μέσω της τέχνης.

Το Φόρουμ στο Πεδίον του Άρεως

Το 19π.Χ. ο Αύγουστος επέστρεψε θριαμβευτικά στη Ρώμη²⁰¹. Μαζί του έφερε τα Παρθικά λάφυρα και έτσι αποκατέστησε την αξιοπιστία του ρωμαϊκού στρατού και το τρωθέν κύρος του ρωμαϊκού imperium²⁰².

Ο Μ. Αλέξανδρος, με τον οποίο ο αυτοκράτορας παρομοιώθηκε αλλά και συγκρίθηκε σε όλη την προηγούμενη δεκαετία, φαίνεται πως παύει να αποτελεί πια

¹⁹⁷ Πρόκειται για τον επόμενο αυτοκράτορα Τιβέριο, υιό της συζύγου του Αυγούστου Λιβίας από τον προηγούμενο γάμο της με τον Τιβέριο Κλαύδιο Νέρωνα. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. RE, XIX₂, 1936, λήμμα “Tiberius”, στ. 969 και Neuer Pauly, 12/1, 2002, λήμμα “Tiberius”, στ. 532.

¹⁹⁸ H. J. Mette, *Hermes* 88, 1960, 460. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 436. M. Rostovtzeff, “*Ρωμαϊκή Ιστορία*”, 1984, 311. G. Nenci, *Polis IV*, 1992, 173. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 165. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 123. P. Zanker, “*Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων*”, 2006, 290.

¹⁹⁹ Μετά την ταπεινωτική ήττα των Καρρών υπήρχε ο φόβος πως απώτερος στόχος των Πάρθων ήταν να ανασυστήσουν την παλιά Περσική Αυτοκρατορία, καταλαμβάνοντας εδάφη της Μεσοποταμίας και της Μ.Ασίας. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. M.P. Charlesworth, S.A. Cook, F.E. Adhock, *Cambridge Ancient History X*, 1934, 561 κ.ε. M. Rostovtzeff, “*Ρωμαϊκή Ιστορία*”, 1984, 158 κ.ε.ε. G. Webster, “*The Roman Imperial Army*”, 1985, 211

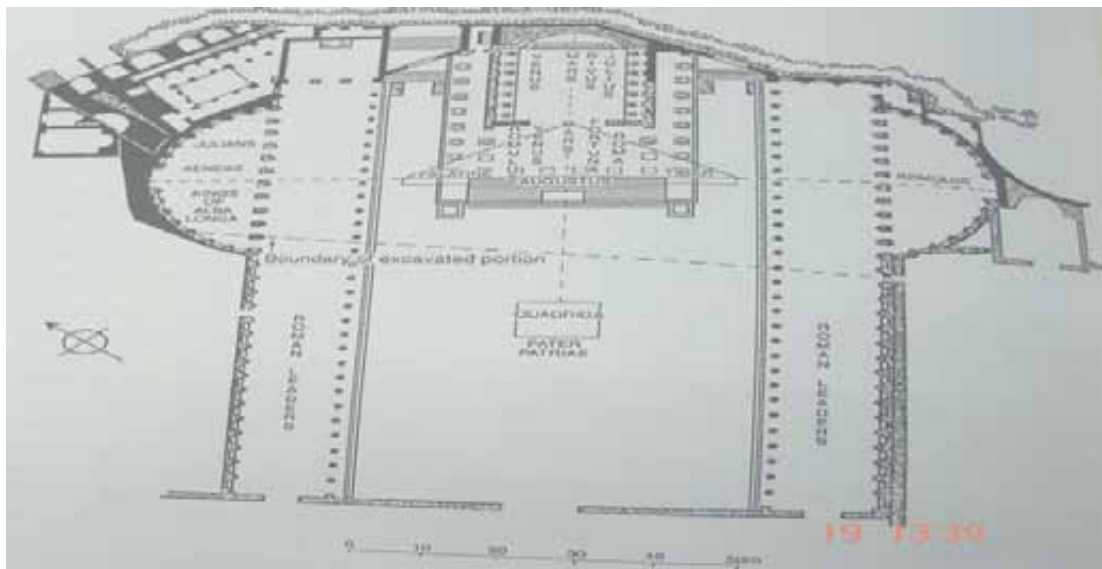
²⁰⁰ βλ. συμπεράσματα πρώτου κεφαλαίου και κυρίως σελ. 16-17, 20, 31

²⁰¹ M.P. Charlesworth, S.A. Cook, F.E. Adhock, *Cambridge Ancient History X*, 1934, 320. M. Rostovtzeff, “*Ρωμαϊκή Ιστορία*”, 1984, 161. G. Webster, “*The Roman Imperial Army*”, 1985, 219

²⁰² Ο όρος μεταφράζεται ως: « το σημείο της γης όπου ο νόμος του ρωμαϊκού λαού κυβερνά » Για περισσότερες πληροφορίες βλ. RE, 18, 1916, λήμμα “*Imperium*”, στ. 1200 και Neuer Pauly, 5, 1999, λήμμα “*Imperium*”, στ. 955. H. J. Mette, *Hermes* 88, 1960, 461. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 437. M. Rostovtzeff, “*Ρωμαϊκή Ιστορία*”, 1984, 158. G. Nenci, *Polis IV*, 1992, 173. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 125. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 119. P. Zanker, “*Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων*”, 2006, 290.

προτεραιότητα στην προπαγανδιστική του πολιτική, μιας και η διαμάχη με τους Πάρθους είχε, μέχρι εκείνη της στιγμή τουλάχιστον, τελειώσει²⁰³.

Μην έχοντας πλέον άμεσους σοβαρούς στρατιωτικούς στόχους, θεωρείται από την πλευρά του αυτοκράτορα κατάλληλη η ευκαιρία να εξυψώσει το καθεστώς του και να προπαγανδίσει το στρατιωτικό του θρίαμβο. Έτσι το 17π.Χ. ενώ γιορτάζεται μεγαλοπρεπώς η Εκατονταέτηρος Εορτή²⁰⁴, παραγγέλοντας για την περίσταση από τον Οβίδιο τον Εκατονταέτηρο Ύμνο²⁰⁵, τελώντας και γυμναστικούς αγώνες για να τιμηθεί η περίσταση²⁰⁶, γίνεται γνωστό το σχέδιο της δημιουργίας ενός Φόρουμ (Αγοράς) που θα διαδραμάτιζε το ρόλο του ακρογωνιαίου λίθου στην προσπάθεια προπαγάνδησης των πολεμικών και κατακτητικών επιτευγμάτων του ρωμαϊκού κράτους²⁰⁷ και δημιουργίας της αυτοκρατορικής Δυναστείας²⁰⁸.

Εικ. 1 : Κάτοψη της Αγοράς(Φόρουμ) του Αυγούστου

Κορωνίδα της νέας δημιουργίας και ακρογωνιαίος λίθος της προπαγανδιστικής αυτής προσπάθειας πρόκειται να γίνει ο ναός του Mars Ultor. Το σχέδιο, καθόλου από

²⁰³ Πάντως δεν είναι γνωστό αν ο Αύγουστος πίστεψε πως με τη συνθηκολόγηση είχε ουσιαστικά πετύχει και την οριστική απομάκρυνση της Παρθικής απειλής.

²⁰⁴ M.P. Charlesworth, *PBA* 23, 1937, 109. J. Benario, *TAPhA* 91, 1960, 339 κ.ε.ε. P. Holiday, *The Art Bulletin* 71, 1990, 551.

²⁰⁵ ό. π.

²⁰⁶ ό. π.

²⁰⁷ Εννοούνται η εκδίκηση για τη δολοφονία του θεοποιημένου πατέρα του Ι.Καίσαρα και η επιτυχία της συμφωνίας για επιστροφή των Ρωμαϊκών συμβόλων.

²⁰⁸ Ο Κ. Δίων, 54.18.2. αναφέρει σχετικά : και τοις τα επινίκια πέμπουσιν έργον εκ των λαφύρων εκ των πράξεων μνήμην ποειν προσέταξε. B. Mannwald, *“Cassius Dio und Augustus”*, 1979, 51. P. Scot-Kilvert, *“The reign of Augustus”*, 1987, 69. M. Reinhold, *“From Republic to Principate”*, 1988, 90

σύμπτωση, εκπονείται την ίδια χρονιά με την υιοθέτηση του εγγονού του Γαϊού²⁰⁹ ως νέου Καίσαρα και Princeps Juventutis²¹⁰.

Αν και τα πρώτα σχέδια για την κατασκευή του λαμπρού οικοδομικού συγκροτήματος γίνονται το 17π.Χ.²¹¹, εντούτοις το έργο εγκαινιάζεται μόλις το 2π.Χ.²¹². Στο μεσοδιάστημα αυτό ο αυτοκράτορας εμπλέκεται σε νέες πολεμικές συγκρούσεις, δίχως όμως να «μεταχειρίζεται» το πρότυπο του ανίκητου Μακεδόνα κατακτητή. Από το 15π.Χ. μέχρι και το 13π.Χ. με συνεχείς στρατιωτικές εκστρατείες καταφέρνει και προσαρτά την περιοχή των Άλπεων²¹³. Το 14π.Χ. ο Αύγουστος ανακτά τον έλεγχο στην Αζοφική θάλασσα²¹⁴, ενώ το 12π.Χ. αρχίζει επιχειρήσεις για την υποταγή των Γερμανών νοτίως του Έλβα²¹⁵. Στις σκληρές μάχες, που συνεχίζονταν ακατάπαυστα μέχρι και το 9π.Χ., ο Δρούσος, που εκτελούσε χρέη διοικητή της Γαλατίας, σκοτώνεται και το έργο του αναλαμβάνει να συνεχίσει ο Τιβέριος, ο οποίος και κατορθώνει να υποτάξει στον Ρήνο τους Συγάμβρους²¹⁶.

Αν και μέχρι εκείνη της στιγμή η κατάσταση φαίνεται να βρίσκεται υπό τον έλεγχο του Αυγούστου και ο ίδιος πιθανολογείται πως αισθανόταν σίγουρος για τα αποτελέσματα των επιχειρήσεών του στο πεδίο των μαχών, εντούτοις τα πράγματα παίρνουν ξαφνικά άσχημη τροπή. Το 6π.Χ. το φιλορωμαϊκό καθεστώς του Τιγράνη²¹⁷ στην Αρμενία ανατρέπεται, και έτσι οι Πάρθοι βρίσκουν ευκαιρία να εισβάλουν στη χώρα²¹⁸. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται εκ νέου ζήτημα σταθερότητας στην ανατολική παρειά της αυτοκρατορίας. Τα προβλήματα της ανατολικής εξωτερικής

²⁰⁹ Πρόκειται για τον γιό της κόρης του Αυγούστου Λιβίας και του συζύγου της Αγρίππα. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Γάιο βλ. RE, V₁, 1903, λήμμα “Gaius”, I5, στ. 1905 και Neuer Pauly, 3, 1999, λήμμα “Gaius”, I7, στ. 468

²¹⁰ αυτόθι

²¹¹ βλ. παραπομπές 207 και 208

²¹² H. J. Mente, *Hermes* 88, 1960, 463. P. Zanker, “*Forum Augustum : das Bildprogramm*”, (1967), 210. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 412. G. Nenci, *Polis* IV, 1992, 174. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 145. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 213.

²¹³ M.P. Charlesworth, S.A. Cook, F.E. Adhock, *Cambridge Ancient History* X, (Cambridge 1934), 582 κ.ε. M. Rostovtzeff, “*Ρωμαϊκή Ιστορία*”, 1984, 203. G. Webster, “*The Roman Imperial Army*”, 1985, 243. Cl. Nicolet, “*Space, geography and politics in the early Roman Empire*”, 1991, 59.

²¹⁴ ό. π.

²¹⁵ ό. π.

²¹⁶ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τους Συγάμβρους βλ. RE, 55, (1932), λ. “;”, στ. 1309 και DNP, 11, (2001), λ. “;”, 422

²¹⁷ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Τιγράνη βλ. RE, VIA₁, (1936), λήμμα “Tigranes”, στ. 971 και Neuer Pauly, 12/1, (1996), λήμμα “Tigranes”, στ. 567

²¹⁸ M.P. Charlesworth, S.A. Cook, F.E. Adhock, *Cambridge Ancient History* X, 1934, 591. M. Rostovtzeff, “*Ρωμαϊκή Ιστορία*”, 1984, 214. G. Webster, “*The Roman Imperial Army*”, 1985, 251. Cl. Nicolet, “*Space, geography and politics in the early Roman Empire*”, 1991, 62.

πολιτικής, που είχαν επιμελώς αφεθεί στο περιθώριο²¹⁹, ξαναβγαίνουν δυναμικά στο προσκήνιο.

Ο αυτοκράτορας μπροστά σε αυτόν το σοβαρό κίνδυνο δεν μπορεί να παραμείνει απαθής. Αποφασίζει να στείλει τον εγγονό του Γάϊο Καίσαρα, μαζί με στρατιωτικές δυνάμεις, προκειμένου να αναστρέψει τη δημιουργηθείσα κατάσταση. Ζητούμενα είναι η αποκατάσταση της εδαφικής ακεραιότητας της Αρμενίας και η ενθρόνιση του Αριοβαζάρνη²²⁰ στη θέση του δολοφονημένου Τιγράνη.

Η αποστολή που αναλαμβάνει ο νεαρός Καίσαρας δεν είναι καθόλου εύκολη. Αποστέλλεται να αντιμετωπίσει έναν λαό από τον οποίο οι Ρωμαίοι στο παρελθόν κατατροπώθηκαν²²¹. Ο ίδιος ο αυτοκράτορας μάλιστα στη Συρία δεν επεδίωξε να αναμετρηθεί μαζί του αλλά συνθηκολόγησε, προτιμώντας προφανώς μια ειρηνική διευθέτηση²²².

Ο βαθμός δυσκολίας του συγκεκριμένου εγχειρήματος ήταν δίχως αμφιβολία σε γνώση του Αυγούστου. Η σπουδαιότητα της έκβασής του δεν σχετίζεται μόνο με την προσπάθεια ενίσχυσης της αξιοπιστίας του ρωμαϊκού στρατού, που πάντα άλλωστε διακυβεβόταν στις πολεμικές επιχειρήσεις, αλλά εν πολλοίς σχετίζεται και με θέματα διατήρησης ισορροπιών εντός και εκτός του αυτοκρατορικού στρατοπέδου. Μια ενδεχόμενη ατυχής κατάληξη της επιχείρησης θα είχε τρομερό αντίκτυπο στην τόσο καλά σχεδιασμένη «εικόνα» του ίδιου του αυτοκράτορα, που βασίστηκε, κυρίως μέσω της σύνδεσής του με τον Αλέξανδρο, στο πρότυπο του απόλυτου κατακτητή. Μια τέτοια εξέλιξη θα είχε επιπτώσεις και στη γενικότερη εικόνα του ρωμαϊκού κράτους, που αναμφισβήτητα θα φάνταζε πιο ευάλωτο σε εχθρούς τόσο εξωτερικούς, όσο και εσωτερικούς. Τι μπορεί λοιπόν να κάνει ο αυτοκράτορας, στο βαθμό που κάτι τέτοιο είναι εφικτό, προκειμένου να διαφυλάξει τα κεκτημένα του; Σε επίπεδο επίσημης προπαγάνδας, κατά τη δοκιμασμένη και απόλυτα επιτυχημένη μέθοδο του παρελθόντος, να συνδέσει για μια ακόμη φορά τις τύχες της Ηγεμονίας του με αυτήν του κράτους του Μ.Αλεξάνδρου.

Έτσι το Φόρουμ του, που μάλλον όχι από σύμπτωση ανοίγει τις πύλες του για το κοινό εκείνη την περίοδο²²³, φαίνεται ότι επιλέγεται, ως η βάση, ο σταθερός άξονας

²¹⁹ βλ. παραπομπή 203

²²⁰ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Αριοβαζάρνη βλ. RE, II¹, 1895, λήμμα “Ariobazarnes”, στ. 832 και Neuer Pauly, I, 1996, λήμμα “Ariobazarnes”, στ. 1082

²²¹ βλ. παραπομπές 75, 181, 192

²²² βλ. παραπομπή 203

²²³ βλ. παραπομπή 212

της προπαγανδιστικής του πολιτικής. Πέραν της αποστολής του να εξυμνήσει τα κατορθώματα του παρελθόντος και να ετοιμάσει την αποδοχή της ίδρυσης της Δυναστείας του²²⁴, μπαίνει δυναμικά στο παιχνίδι της εξαγγελίας νέων νικών. Επειδή μάλιστα οι ζητούμενες νίκες σχετίζονται με την αποστολή του Γαΐου κατά των Πάρθων, για αυτό το λόγο και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη συσχέτισή του με ιστορικές επιτυχίες του Αλεξάνδρου. Υπό το κράτος αυτής της ανάγκης, σύμφωνα με την επικρατέστερη των θεωριών, το Φόρουμ εγκαινιάζεται την πρώτη του μηνός Αυγούστου, ημερομηνία κατάκτησης της Αλεξάνδρειας²²⁵. Το Φόρουμ αν και δεν προορίστηκε αποκλειστικά για να εξυπηρετήσει αυτόν τον σκοπό, έπρεπε να δείξει ότι το *imperium Augustum* ήταν η κληρονομιά της Οικουμένης του Αλεξάνδρου²²⁶, αφού η ανάγκη κάτι τέτοιο απαιτούσε. Ένας χώρος προορισμένος όχι μόνο για τη διατήρηση της συλλογικής μνήμης και την έκθεση παρελθόντων επιτευγμάτων αλλά ένας ζωντανός χώρος διαμόρφωσης πολιτικής. Εκεί θα μπορούσε να συνεδριάσει η Σύγκλητος προκειμένου να αποφασίσει την έναρξη πολέμου, εκεί οι νικητές στρατηγοί θα προσέφεραν τις θυσίες τους επιστρέφοντας από το μέτωπο. Εκεί οι κυβερνήτες θα θυσίαζαν πριν την ανάληψη των καθηκόντων τους και τέλος εκεί θα υπογράφονταν οι συνθήκες ειρήνης²²⁷.

Τα χάλκινα αγάλματα της σκηνής του Αλεξάνδρου

Από την πλευρά του Αυγούστου θεωρήθηκε ορθό στην προπαγανδιστική του αυτή προσπάθεια να μην αρκестεί μόνο στην κατασκευή εικονιστικών συμβολισμών που θα περέπεμπαν στον Αλέξανδρο αλλά να μεταχειριστεί και έργα τέχνης που ο ίδιος ο Μακεδόνας είχε φτιάξει και χρησιμοποιήσει στο παρελθόν. Επρόκειτο για λαλούντα σύμβολα της νικηφόρας πορείας του Μ. Αλεξάνδρου, που περιήλθαν στην ιδιοκτησία του αυτοκράτορα, τα οποία και επιστρατεύτηκαν προκειμένου να επιτευχθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα.

²²⁴ βλ. παραπομπή 224

²²⁵ H. J. Mette, *Hermes* 88, 1960, 465. P. Zanker, “*Forum Augustum : das Bildprogramm*”, (1967), 221. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 420. G. Nenci, *Polis IV*, 1992, 174. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 159. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 226.

²²⁶ ό. π.

²²⁷ H. J. Mette, *Hermes* 88, 1960, 465. P. Zanker, “*Forum Augustum : das Bildprogramm*”, 1967, 223. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 421. G. Nenci, *Polis IV*, 1992, 175. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 159. M. Spannagel, *Archaologie und Geschichte* 9, 1999, 231.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η τοποθέτηση, σε εμφανή σημεία στο Φόρουμ του²²⁸, των τεσσάρων αγαλμάτων που στήριζαν τη βασιλική εκστρατευτική σκηνή του Αλεξάνδρου. Τα αγάλματα δε σώζονται ώστε να μπορούν να μελετηθούν, ούτε και έχουν περιγραφεί από κάποια αρχαία πηγή.

Με αυτόν τον τρόπο υποδηλώνεται πως το Φόρουμ του διαδραματίζει το ρόλο ενός εν δυνάμει πολεμικού αρχηγείου, από όπου, με βάση τα εκπονηθέντα σχέδια, θα εξαπολυθεί η επίθεση κατά των Πάρθων κατά τα πρότυπα αντίστοιχων πράξεων του Αλεξάνδρου. Η επιλογή του ναού του Mars Ultor για την τοποθέτηση των αγαλμάτων καταδεικνύει εν προκειμένω και την ρεβανσιστική πρόθεση του ρωμαίου ηγεμόνα, που εκτός από τον εορτασμό της εκδίκησης που πήρε για το θάνατο του θεοποιημένου πατέρα του στο ναό αυτό, φέρεται να επιθυμεί να εξαγγείλει και την επικείμενη τιμωρία των Πάρθων για την κατάλυση της συμφωνίας τους²²⁹. Ο παραλληλισμός είναι ολοφάνερος. Όπως ο Αλέξανδρος τιμώρησε με την πυρπόληση της Περσέπολης την καταστροφή του Παρθενώνα από τον Ξέρξη, έτσι και αυτός, κληρονομικώ δικαίω²³⁰, θα εκδικηθεί τους Πάρθους για τις πράξεις τους²³¹. Κυρίως όμως αυτό που συνυποδηλώνεται είναι πως η έκβαση της αναμέτρησης θα είναι ευνοϊκή για τους Ρωμαίους, όπως ακριβώς ευνοϊκή ήταν και για τους Έλληνες παλιότερα.

Οι ζωγραφικοί πίνακες του Απελλή

Ταυτόχρονα με την τοποθέτηση των χάλκινων αγαλμάτων της σκηνής του Αλεξάνδρου στο Φόρουμ του, ο Αύγουστος παρουσίασε δύο ζωγραφικά έργα του Απελλή²³² στον ίδιο χώρο, που απεικόνιζαν τον Μ. Αλέξανδρο²³³. Οι πίνακες ήταν τοποθετημένοι, κατά την επικρατέστερη των θεωριών, αριστερά της εισόδου του

²²⁸ ό. π.

²²⁹ J. Isager, “*Alexander the Great: Reality and Myth*”, 1993, 79

²³⁰ K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 165

²³¹ H. J. Mette, *Hermes* 88, 1960, 467. P. Zanker, “*Forum Augustum : das Bildprogramm*”, 1967, 241. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 423. G. Nenci, *Polis IV*, 1992, 175. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 165. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 242.

²³² Για περισσότερες πληροφορίες βλ. RE, 2, 1894, λήμμα “*Apelles*”, στ. 2698 και Neuer Pauly, 1, 1996, λήμμα “*Apelles*”, στ. 827

²³³ H. J. Mette, *Hermes* 88, 1960, 467. P. Zanker, “*Forum Augustum : das Bildprogramm*”, 1967, 252. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 424. G. Nenci, *Polis IV*, 1992, 175. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 172. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 248.

Φόρουμ²³⁴, με προσανατολισμό που θα ήταν μάλλον οριζόντιος παρά κατακόρυφος, ειδικά στην περίπτωση του θριαμβεύοντος Αλεξάνδρου στο άρμα του²³⁵.

Στον πρώτο ζωγραφικό πίνακα²³⁶ απεικονιζόταν ο Αλέξανδρος, όντας νικητής, να συντροφεύεται από την προσωποποιημένη Νίκη²³⁷ και τους Διοσκούρους²³⁸, τον Κάστορα και τον Πολυδεύκη.

Η επιλογή του εν λόγω πίνακα δεν ήταν διόλου τυχαία και προκάλεσε σίγουρα αίσθηση. Καταρχήν από μόνη της η εκλογή του Αλεξάνδρου ως κεντρικού θέματος των έργων έρχεται να προστεθεί στους προαναφερθέντες συμβολισμούς, που εν πολλοίς επιβάλλουν τη σύνδεση του αυτοκράτορα με τον Μακεδόνα βασιλιά. Αυτό όμως που διαφοροποιεί το συγκεκριμένο έργο σε σχέση με άλλα ανάλογης μορφής είναι τα επιμέρους στοιχεία. Ο Αλέξανδρος παρουσιάζεται ως νικητής. Δεν μάχεται, αλλά δρέπει τις δάφνες της νίκης του. Μαζί του η προσωποποίηση της στρατιωτικής κυριαρχίας, η θεά της νίκης, που συνήθως στεφανώνει τον νικητή. Το μήνυμα φαντάζει αδιαπραγμάτευτο. Δεν επιδέχεται άλλες ερμηνείες. Ο νικητής Αλέξανδρος φαίνεται να είναι το πρότυπο του ρωμαίου ηγεμόνα. Με το συγκεκριμένο συμβολισμό προσημαίνεται πως θα έχει η ρωμαϊκή επιχείρηση την νικηφόρα κατάληξη ανάλογων πολεμικών επιδρομών του Αλεξάνδρου. Προεξοφλείται δηλαδή η στρατιωτική κυριαρχία, και στην τέχνη, όπως ακριβώς είχε προαναγγελθεί και στην ποίηση της εποχής²³⁹.

Οι συμβολισμοί πάντως στο έργο τέχνης δε σταματούν εδώ. Η ύπαρξη των Διοσκούρων είναι ένα άλλο σημαντικό ζήτημα. Σίγουρα συμβόλιζαν τους εγγονούς και διαδόχους του Αυγούστου, εκ των οποίων έναν προόριζε για τη διαδοχή του ήδη

²³⁴ Δύο θεωρίες έχουν διατυπωθεί για την τοποθέτηση των πινάκων του Απελλή. Κατά την πρώτη, εκφραστές της οποίας ήταν οι : Galinsky, Walker-Burnett και Taylor θεωρείται πως βρίσκονταν στο δωμάτιο του Κολοσσού. Ως προς αυτή συνηγορούν οι κοιλότητες που λαξεύθηκαν στον τοίχο, καθώς και το «θολό» τοπίο αναφορικά με τις μεταγενέστερες επεμβάσεις του αυτοκράτορα Κλαυδίου στο συγκεκριμένο χώρο. Για την πρώτη θεωρία βλ. K. Galinsky, “Augustan Culture”, 1996, 168. S. Walker- A. Burnett, “The image of Augustus”, 1981, 121. L.R. Taylor, “The divinity of the Roman Emperor”, 1931, 319. Αντιθέτως ο Spannagel συμφωνώντας απόλυτα με την αναφορά του Πλίνιου του Πρεσβυτέρου (Nat. Hist. V.II.4.) – *in foro suo celeberrima in parte* ή *in fori sui celeberrimis partibus*- υποστηρίζει πως οι πίνακες βρίσκονταν αριστερά της εισόδου του Φόρουμ, δίχην αναφοράς στην Πινακοθήκη που βρισκόταν στα Προπύλαια των Αθηνών. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 315 κ.ε.

²³⁵ M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 317.

²³⁶ H. J. Mette, *Hermes* 88, 1960, 468. P. Zanker, “Forum Augustum : das Bildprogramm”, ;(1967), 252. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 424. G. Nenci, *Polis IV*, 1992, 176. K. Galinsky, “Augustan Culture”, 1996, 172. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 248.

²³⁷ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. RE, XVII₁, (1936), λ. “Nike”, στ. 283 και DNP, 8, (2000), λ. “Nike”, 906

²³⁸ LIMC, 111, 1986, λήμμα “Dioskouroi”, στ.567 κ.ε.

²³⁹ βλ. πρώτο κεφάλαιο που αφορά στις ποιητικές πηγές. Πιο συγκεκριμένα βλ. παραπομπές 55-59, 61-62, 69, 73 και 77

από το 17π.Χ.²⁴⁰. Ο ένας από αυτούς μάλιστα, ο Γάϊος, προετοιμάζεται για να συμμετάσχει σε πολεμικές επιχειρήσεις²⁴¹. Ο αυτοκράτορας θέλει να στεφθεί η πολεμική εξόρμηση του με απόλυτη επιτυχία. Για αυτό και συμβολικά ο Γάϊος απεικονίζεται μαζί με τον νικητή στρατηλάτη. Η απεικόνιση αυτή εκφράζει την επιθυμία του Αυγούστου για νίκη, μα και την ανάγκη της ρωμαϊκής στρατιωτικής ηγεσίας να καταδείξει πως αυτή πρέπει να θεωρείται βέβαιη. Τί πιο ασφαλές λοιπόν από το να διακηρύξει πως ο Αλέξανδρος, η τύχη και η τόλμη του στρατηλάτη δηλαδή, θα συνδράμουν τον νεαρό στρατηγό²⁴².

Ο δεύτερος πίνακας, που πρέπει να θεωρείται βέβαιο πως ήταν τοποθετημένος κοντά στον πρώτο²⁴³, απεικόνιζε τον Αλέξανδρο στη θέση του ηνιόχου θριαμβευτικού άρματος να έχει δίπλα του στον δίφρο τον προσωποποιημένο Πόλεμο²⁴⁴ με τα χέρια δεμένα²⁴⁵.

Σε αυτό το έργο, εμφανίζεται άλλη μια ειδυλλιακή στιγμή, που έχει διττό στόχο. Από τη μια εκφράζει την επιθυμία του αυτοκράτορα και από την άλλη τη βεβαιότητά του. Επιθυμεί να νικήσει και εν συνεχεία, αφού καθυποτάξει τον σοβαρότερο εχθρό του και απαλλαγεί από μια διαρκή πηγή ανωμαλιών, τους Πάρθους, να φέρει την ειρήνη στη Ρώμη. Η βεβαιότητα του φέρεται να πηγάζει από το γεγονός της συσχέτισης αλλά και ταύτισής του με τον Αλέξανδρο.

Χρόνια αργότερα ο αυτοκράτορας Κλαύδιος²⁴⁶ θεωρώντας πως ο Αύγουστος είχε πετύχει απόλυτα να ταυτιστεί με τον Αλέξανδρο, έκρινε ορθό να σβήσει από τους δύο αυτούς πίνακες του Απελλή τις κεφαλές του Μακεδόνα βασιλιά και να τις αντικαταστήσει με αυτές του Αυγούστου²⁴⁷. Το γεγονός αυτό αποτελεί άλλη μια

²⁴⁰ βλ. παραπομπή 208

²⁴¹ βλ. παραπομπή 220

²⁴² Ο Spannagel (1999) αναφέρει χαρακτηριστικά στη σελίδα 29 : *Die Gestalt des triumphierenden Alexander liess sich selbstverständlich auch auf den erwarteten Triumph des C.Caesar beziehen, zumal Augustus selber diesem in einem Brief ausdrücklich auch die Kuhnheit Alexanders gewünscht hatte.* Ο Πλούταρχος (XI) γράφει για τα περί επιθυμίας του Αυγούστου αναφορικά με τον υιοθετημένο υιό του : *Γάϊον δέ τόν θυγατρίδουν εἰς Ἀρμενίαν ἀποστέλλων ηγεῖτο παρά των θεῶν εὐνοίαν αὐτῷ τήν Πομπηίου, τόλμαν δέ τήν Ἀλεξάνδρου, τύχην δέ τήν ἑαυτου παρακολουθήσαι.* (τόνους:.....)

²⁴³ H. J. Mette, *Hermes* 88, 1960, 468. P. Zanker, "Forum Augustum : das Bildprogramm", 1967, 214. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 489. G. Nenci, *Polis* IV, 1992, 177. K. Galinsky, "Augustan Culture", 1996, 221. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 310.

²⁴⁴ LIMC;;;

²⁴⁵ H. J. Mette, *Hermes* 88, 1960, 469. P. Zanker, "Forum Augustum : das Bildprogramm", 1967, 215. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 489. G. Nenci, *Polis* IV, 1992, 177. K. Galinsky, "Augustan Culture", 1996, 225. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 311.

²⁴⁶ Για τον Κλαύδιο βλ. RE, III₂, (1899), λήμμα “*Claudius*”, στ. 2652 και Neuer Pauly, 3, 1997, λήμμα “*Claudius*”, στ. 457

²⁴⁷ Αναφέρει συγκεκριμένα ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος *Nat.Hist.*(VII.2.17) για το θέμα: «*Romae Castorem et Pollucem cum Victoria et Alexandro Magno, item Belli imaginem restrictis ad terga*

σαφή ένδειξη, πως τουλάχιστον για τους μεταγενέστερους Ρωμαίους ο Αύγουστος λογιζόταν ως συνεχιστής του έργου του Μ.Αλεξάνδρου, υπόθεση που επιβεβαιώνεται απόλυτα και από τις γραπτές πηγές της εποχής

Ασπίδες με κεφαλές Άμμωνος Διός

Η προσπάθεια ανάδειξης της συσχέτισης του Αυγούστου με τον κατακτητή της Ανατολής Αλέξανδρο, μέσω των συμβολισμών στην τέχνη, συνεχίζεται και στη βόρεια εξέδρα του Φόρουμ. Ακριβώς πάνω από τις κιονοστοιχίες της ήταν τοποθετημένες ελεύθερες γυναικείες μορφές, πιστά αντίγραφα των Καρυατίδων του Ερεχθείου²⁴⁸, με έντονο συμβολισμό²⁴⁹. Τους τετράγωνους χώρους που σχηματίζονταν ανάμεσα τους κοσμούσαν ασπίδες με διακόσμηση κεφαλής γενειοφόρου άνδρα.

Εικ. 2 : Άνω προστώο. Ασπίδα με κεφαλή Άμμωνα Δία. Εκατέρωθεν Καρυάτιδες

minibus, Alexandro in curru triumphante. Quas utrasque tabulas divus Augustus in fori sui celeberris partibus dicaverat simplicitate moderata : divus Claudius pluris existimavit utrisque excise Alexandri facie divi Augusti imagines addere». K. Galinsky, “Augustan Culture”, 1996, 201.

²⁴⁸ Για το Ερέχθειο βλ. RE, VI₁, (1907), λ. “Erectheum”, στ. 404 και DNP, 4, (1997), λ. “Erectheum”, 56 ;;;;;;;;;;

²⁴⁹ Βλ. K. Galinsky, “Augustan Culture”, 1996, 363 και αντιπαράθεσε S. Walker- A. Burnett, “The image of Augustus”, 1981, 32 και P. Zanker, “Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων”, 2006, 290 κ.ε.ε.

Η ανδρική αυτή μορφή, που είχε τη θέση επισήματος της ασπίδας μπορεί να ταυτιστεί με ασφάλεια με τον Άμμωνα Δία²⁵⁰. Ο Ζεύς, που με το προσωνύμιο αυτό λατρευόταν αρχικά στην Αίγυπτο²⁵¹, αργότερα και στη Μακεδονία²⁵², αποτελεί μια εξόχως σημαντική επιλογή που βρίθει συμβολισμών.

Καταρχήν επιτείνει την ήδη ισχυρή εντύπωση της συσχέτισής του αυτοκράτορα με τον Αλέξανδρο, μιας και όπως λογικά θα ήταν γνωστό στους Ρωμαίους πολίτες της εποχής ο Μακεδόνας στρατηλάτης είχε ταυτιστεί με τον Άμμωνα Δία μετά θάνατον από τους διαδόχους του²⁵³. Αξίζει πάντως να αναζητηθεί η αιτία για την οποία υποδηλώνεται η παρουσία του Αλεξάνδρου στις ασπίδες μέσω της μορφής του Δία. Διότι φαίνεται πως είναι επιθυμητή από την πλευρά του Αυγούστου η επιθυμία να επαναφέρει στη μνήμη των θεατών το γεγονός που έλαβε χώρα στην όαση της Σίβας, κατά την επίσκεψη του Αλεξάνδρου στο μαντείο του Άμμωνος Διός. Εκεί ο Μακεδόνας βασιλιάς πήρε διαβεβαιώσεις από το χρησμοδότη ιερέα, πως αφενός θα νικήσει κατά κράτος τους Πέρσες και θα εδραιώσει την κυριαρχία του και αφετέρου θα εκδικηθεί για το θάνατο του πατέρα του²⁵⁴.

Αφού λοιπόν, σύμφωνα πάντα με την επίσημη προπαγάνδα, οι τύχες των δύο ανδρών είναι άρρηκτα συνδεδεμένες, δεν μπορεί παρά ο χρησμός που δόθηκε στον Αλέξανδρο, και επαληθεύθηκε πλήρως, να έχει ισχύ και στην περίπτωση του Αυγούστου. Άλλωστε, τουλάχιστον ως προς το σκέλος της εκδίκησης για το θάνατο του θεοποιημένου Ι. Καίσαρα, έχει ήδη εκπληρωθεί. Στο θέμα της ρωμαϊκής κυριαρχίας φαίνεται να επιβεβαιώνεται, με μόνο ουσιαστικό κώλυμα την επανάσταση στην Ανατολή. Όμως και για αυτό το πρόβλημα υπάρχει «θεϊκή» πρόβλεψη. Η νίκη, που ο Δίας υποσχέθηκε και εξασφάλισε στον Αλέξανδρο ενάντια στους Πέρσες, δεν μπορεί παρά να έλθει και για τον ίδιο τον Αύγουστο. Είναι άλλωστε το μόνο σκέλος του χρησμού που παραμένει ανεφάρμοστο και σύμφωνα με την επικρατούσα λογική της εποχής, αδύνατον να μην πραγματοποιηθεί.

²⁵⁰ Περί του Άμμωνα Δία βλ. RE, V 1, 1903, λήμμα "Zeus", στ. 1041 και Neuer Pauly, 6, 1999, λήμμα "Zeus", στ. 73;,,,,,,,,,,,,,

²⁵¹ M.P. Charlesworth, S.A. Cook, F.E. Adhock, *Cambridge Ancient History* X, 1934, 762. M. Rostovtzeff, "*Ρωμαϊκή Ιστορία*", 1984, 119. G. Webster, "*The Roman Imperial Army*", 1985, 336. Cl. Nicolet, "*Space, geography and politics in the early Roman Empire*", 1991, 57.

²⁵² ό. π.

²⁵³ H. J. Mette, *Hermes* 88, 1960, 469. P. Zanker, "*Forum Augustum : das Bildprogramm*", 1967, 221. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 488. G. Nenci, *Polis* IV, 1992, 177. K. Galinsky, "*Augustan Culture*", 1996, 221. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 310.

²⁵⁴ ό. π.

Έτσι για μια ακόμη φορά προσιωνίζεται το αίσιο τέλος της πολεμικής αποστολής του Γαΐου Καίσαρα στην Παρθία, μέσω της σύνδεσής της με την νικηφόρα προέλαση του Αλεξάνδρου, που τόσο πολύ φαίνεται να απασχολεί και να προβληματίζει την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία της Ρώμης.

Αμφισβητούμενες ερμηνείες και συμβολισμοί

Εισαγωγή

Στα δύο προηγούμενα κεφάλαια, τόσο αναφορικά με τις γραπτές μαρτυρίες, όσο και σχετικά με τα αρχαιολογικά τεκμήρια, έγινε χρήση των στοιχείων εκείνων των οποίων η ερμηνεία τύγγανε της καθολικής αποδοχής της αρχαιολογικής επιστημονικής κοινότητας.

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρείται να συγκεντρωθούν και να εξεταστούν εκείνες οι μεμονωμένες απόψεις, που αν και αμφισβητούνται έντονα, εντούτοις προσφέρουν μια νέα διάσταση στην αντιμετώπιση του εξεταζόμενου ζητήματος. Ο άξονας γύρω από τον οποίο κινούνται οι εικασίες αυτές σχετίζεται με το αν συγκεκριμένες καλλιτεχνικές επιλογές της ρωμαϊκής ηγεσίας, που με τα αλληγορικά τους μηνύματα παραπέμπουν στον Μ. Αλέξανδρο στοχεύουν στην ανάδειξη της ανεπανάληπτης κατακτητικής δεινότητας του Αυγούστου και τον αποθεώνουν.

Αρχικά εξετάζεται το θέμα της ερμηνείας της καθιστής κολοσσικής ανδρικής μορφής, κοντά στη Πινακοθήκη των Προγόνων, στο Φόρουμ, που ταυτοποιείται, σύμφωνα με κάποιες απόψεις, με τον Αλέξανδρο. Η επιλογή της τοποθεσίας της μορφής, η αδιάσπαστη ενότητα του χώρου καθώς και η γενικότερη διακοσμητική αντίληψη των συγγενών αιθουσών φέρονται να δημιουργούν ατμόσφαιρα θεοποίησης και πολεμικής υπεροχής.

Το ζήτημα των ασπίδων με τις κεφαλές του Άμμωνα Δία που απασχόλησε το προηγούμενο κεφάλαιο απαντάται και στο παρόν, αλλά εξετάζεται από τη σκοπιά της αναζήτησης λανθάνοντων μηνυμάτων αποθέωσης του ρωμαίου αυτοκράτορα.

Η υπερμεγέθης πλαστική μορφή του Αυγούστου από την *Prima Porta* αποτελεί την τρίτη κατά σειρά ενότητα, όπου γίνεται προσπάθεια να εντοπιστούν τα στυλιστικά κυρίως στοιχεία από τη διακόσμηση της μορφής, που με το αλληγορικό τους περιεχόμενο παραπέμπουν στη θεοποίηση του Αυγούστου και στην ανάδειξη της κατακτητικής του ικανότητας.

Το θριαμβικό τέθριππο του Αυγούστου που βρισκόταν στο κέντρο της *Aula* του Φόρουμ αποτελεί άλλο ένα παράδειγμα, που κατά την άποψη συγκεκριμένου

αρχαιολόγου, αντιγράφει προγενέστερο ζωγραφικό πίνακα του Αλεξάνδρου με προφανείς στόχους: θεοποίηση και ανάδειξη κατακτητικής ικανότητας.

Στην τελευταία ενότητα του τρίτου κεφαλαίου συγκεντρώνονται όλα εκείνα τα προσωπογραφικά χαρακτηριστικά των μορφών του Αυγούστου που αποδίδονται σε σαφείς επιρροές από πλαστικές δημιουργίες του Μακεδόνα βασιλιά. Τα γνωρίσματα αυτά, κατά την αμφισβητούμενη κρίση των επιστημόνων, μεταβάλλονται προκειμένου να ανταποκριθούν στις εκάστοτε περιστάσεις, πλην όμως δεν ξεφεύγουν πολύ από το φερόμενο ως ζητούμενο, που είναι η προσωπική αποθέωση του αυτοκράτορα και η εμφατική παρουσίαση των κατακτητικών του δυνατοτήτων και επιτευγμάτων.

Το δωμάτιο του Κολοσσού

Ιδιαίτερης σημασίας, τόσο αναφορικά με το ρόλο που διαδραμάτισε το Φόρουμ στην προπαγανδιστική πολιτική του Αυγούστου όσο και σχετικά με το θέμα της εν ζωή λατρείας του προσώπου του αυτοκράτορα, αποτελεί το ζήτημα της ταυτοποίησης του κολοσσικού αγάλματος που βρισκόταν στο τέλος του Porticus Iuliae (Προστώου της Ιουλίας), σε άμεση σχέση με την Προγονική Πινακοθήκη²⁵⁵. Η μεγάλων διαστάσεων αίθουσα²⁵⁶, στην οποία βρέθηκαν ίχνη κολοσσικής βάσης²⁵⁷, αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας και διαφωνιών.

Για το πρώτο ζήτημα έχουν διατυπωθεί δύο βασικές αντίθετες απόψεις. Η προγενέστερη και κυρίαρχη, με βάση την οποία διατυπώθηκε και η δεύτερη, υποστηρίζει πως επί της αγαλματικής βάσης εδραζόταν μια ανδρική, κολοσσική, καθήμενη μορφή, που πρέπει να αποδοθεί στον Αλέξανδρο²⁵⁸.

Ο πρώτος υποστηρικτής της θεωρίας αυτής, Menichetti, που ενστερνίστηκαν και άλλοι έγκριτοι ερευνητές²⁵⁹, χρησιμοποίησε ως βασικό επιχείρημα το γεγονός του εντοπισμού στο Μουσείο του Βατικανού μιας κολοσσικής κεφαλής του Αυγούστου, που θεωρήθηκε πως ανήκε στο υποτιθέμενο άγαλμα του Αλεξάνδρου και η οποία

²⁵⁵ M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 309

²⁵⁶ ό. π., 305. Το ύψος της αγίζει τα 11μ.

²⁵⁷ Οι διαστάσεις της βάσης είναι : 1.18μ. ύψος, 2.76μ. μήκος, 4.20μ. πλάτος. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. P. Zanker, *Forum Augustum : das Bildprogramm*, 1967, 210. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 308

²⁵⁸ M. Menichetti, *MEFRA* 98, 1988, 565. K. Galinsky, *Augustan Culture*, 1996, 231.

²⁵⁹ K. Galinsky, *Augustan Culture*, 1996, 232.

φέρεται να έχει ξαναδουλευθεί στα χρόνια του Κλαυδίου²⁶⁰, κατά τα πρότυπα των πινάκων του Απελλή²⁶¹. Άλλωστε στον ίδιο χώρο, θεωρείται πως ήταν τοποθετημένοι και οι πίνακες του Έλληνα ζωγράφου²⁶².

Έτσι κατά την άποψη αυτή τόσο το γλυπτό του Αλεξάνδρου όσο και οι πίνακες του Απελλή αποτελούσαν ένα ενιαίο προπαγανδιστικό εικονιστικό σύνολο, που εντασσόταν στην προσπάθεια του Αυγούστου να συνδέσει, μέσω της επίσημης τέχνης, την πολεμική ικανότητα και αποτελεσματικότητα του αυτοκρατορικού στρατού με αυτήν του Μακεδονικού, παραμονές της στρατιωτικής εμπλοκής του εγγονού του Γαΐου με του Πάρθους²⁶³.

Αντίθετοι, ως προς την απόδοση της κολοσσικής μορφής στον Αλέξανδρο, είναι άλλοι ερευνητές²⁶⁴, χρησιμοποιώντας ως βασικό τους επιχείρημα την υπόθεση πως η κεφαλή του Βατικανού²⁶⁵ στην ουσία προέρχεται από το Αββεντίνο κι όχι από το Φόρουμ²⁶⁶, υποστηρίζοντας ακόμη πως η στενή χωροταξική σύνδεση του κολοσσικού γλυπτού με την απεικόνιση των προγόνων²⁶⁷, της οποίας αποτελεί κορυφή και σκοπό, δε δικαιολογεί την απεικόνιση του Αλεξάνδρου²⁶⁸.

Η δεύτερη πιθανή ταυτότητα της κολοσσικής μορφής του Φόρουμ γεννά εκ νέου προβληματισμούς ως προς το, ούτως ή άλλως, καθόλου ξεκάθαρο τοπίο της αυτοκρατορικής λατρείας.

Προτείνεται εν προκειμένω, πως το κολοσσικό ανδρικό γλυπτό στην πραγματικότητα αναπαριστούσε το *Genius Augusti* (Αυγούστου Δαιμόνιον)²⁶⁹. Προκειμένου να εξεταστεί αν ο συγκεκριμένος ισχυρισμός ευσταθεί είναι αδήρριτη η ανάγκη να ερευνηθούν οι συμβολισμοί της πιθανής καλλιτεχνικής αυτής απεικόνισης, καθώς αυτοί χρησιμοποιούνται ως εργαλείο εδραίωσης της υπόθεσης από τους υποστηρικτές της. Οι συμβολισμοί που σχετίζονται με τις καταβολές της επιλογής αυτής, θα πρέπει να αναζητηθούν στο ελληνιστικό παρελθόν και δη στις καινοτόμες αλλαγές

²⁶⁰ ό. π. Για τον Κλαύδιο βλ. παραπομπή 246

²⁶¹ ό. π.

²⁶² ό. π., 235

²⁶³ K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 234.

²⁶⁴ P. Zanker, “*Forum Augustum : das Bildprogramm*”, 1967), 210. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 308. La Rocca ;;;2000 σελ. 43.

²⁶⁵ βλ. παραπομπή 260

²⁶⁶ P. Zanker, “*Forum Augustum : das Bildprogramm*”, 1967), 210. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 308. La Rocca (2000; ;;;;) σελ. 43.

²⁶⁷ βλ. παραπομπή 255

²⁶⁸ P. Zanker, “*Forum Augustum : das Bildprogramm*”, 1967, 210. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 308. La Rocca (2000; ;;;;) σελ. 43.

²⁶⁹ K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 237

που επέφερε, ακόμη και στον τομέα της λατρείας, ο Μ. Αλέξανδρος. Το *Genius* που πιθανόν αναπαρίσταται αγαλματικά, ουσιαστικά αντιστοιχεί στον ελληνιστικό *Αγαθό Δαίμονα*, το «πνεύμα» του Διονύσου δηλαδή, στο οποίο απέτειαν φόρο τιμής, με συγκεκριμένο τρόπο²⁷⁰, οι συνδαιτημόνες του δείπνου. Αν και αρχικά αποκλειστικά αυτό συμβόλιζε η εν λόγω συνηθισμένη διαδικασία και δεν παρατηρήθηκε καμιά ένδειξη συσχετισμού του *δαίμονα* που φέρει ένα άτομο με τον *Αγαθό Δαίμονα* του Διονύσου, εντούτοις ο Αλέξανδρος σταδιακά πέτυχε να ταυτιστεί το δικό του «πνεύμα» με αυτό του θεού του κρασιού, μέσω της ιδιωτικής αυτής τελετής²⁷¹ και έτσι να αποκτήσει εξωκοσμικές ιδιότητες²⁷².

Οι υποστηρικτές της θεωρίας της απεικόνισης σε κολοσσική διάσταση του *Genius* του Αυγούστου στο Φόρουμ του, φαίνεται να πιστεύουν ότι οι συνέπειες του εγχειρήματος αυτού του Αλεξάνδρου αξιολογήθηκαν θετικά από την πλευρά του αυτοκράτορα και υπήρξε προφανής διάθεση από τον ίδιο να την εκμεταλλευτεί κατά παρόμοιο τρόπο, καθώς φέρεται η ανέγερση του γλυπτού να είναι προσωπική επιλογή του Αυγούστου²⁷³. Ακόμη και πριν τη διατύπωση της συγκεκριμένης θεωρίας άλλωστε υπήρξαν επιστήμονες, που έβλεπαν πως η υπόκλιση στο «πνεύμα» του Αυγούστου ήταν προάγγελος της καθιέρωσης της κρατικής του λατρείας, όπως ακριβώς η «προσκύνησις» του Αλεξάνδρου αποτέλεσε προπομπή της θεοποίησης του²⁷⁴. Δεν πρέπει να λησμονείται το γεγονός της απόφασης της Συγκλήτου ήδη από

²⁷⁰ Γινόταν η ονομαζόμενη «προσκύνησις». Αυτή λάμβανε χώρα στα δείπνα. Όταν τελείωνε το φαγοπότι όλοι οι ομοτράπεζοι έπιναν κρασί από το ίδιο ποτήρι φιλώντας ο ένας το χέρι του άλλου, ως δείγμα ευγνωμοσύνης προς τον Διόνυσο. Η διαδικασία αυτή θεωρείται η ελληνική εκφορά της «προσκύνησεως». Υπήρχε και η περσική κατά την οποία ο προσκυνών έσκυβε και φιλούσε τη γη. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. L.R. Taylor, “*The divinity of the Roman Emperor*”, 1931, 257 κ.ε.ε.

²⁷¹ ό. π., 261. Η σύνδεση του «πνεύματος» του Αλεξάνδρου με το αντίστοιχο του Διονύσου έγινε πρώτη φορά σε ιδιωτικό χώρο, κατά τη διάρκεια δείπνου. Οι συνδαιτημόνες ενώ αρχικά πρόεβησαν σε μια συνηθισμένη ελληνική πρόποση, πίνοντας από το ίδιο ποτήρι και προφέροντας σε γενική πτώση το όνομα του νεαρού βασιλιά, προς τιμήν του, συνέχισαν πραγματοποιώντας και «προσκύνηση» προς τον *δαίμονα* του Αλεξάνδρου, διαδικασία προορισμένη αποκλειστικά για τον *Αγαθό Δαίμονα* ενός θεού, του Διονύσου. Έκτοτε η διαδικασία αυτή επαναλήφθηκε τόσο σε ιδιωτικά όσο και σε δημόσια δείπνα, με αποτέλεσμα να γίνει η de facto ταύτιση του *δαίμονα* του Αλεξάνδρου με τον *Αγαθό Δαίμονα* ενός θεού.

²⁷² Η προσεκτική διατύπωση στοχεύει στην κατανόηση της διάκρισης μεταξύ της θεοποίησης και της ανύψωσης ενός ζώντος προσώπου στη σφαίρα του υπερφυσικού. Στην περίπτωση του Αλεξάνδρου δεν μπορεί με βεβαιότητα να υποστηριχθεί ότι συνέβη το πρώτο, όσο ο βασιλιάς ζούσε, αν και υπάρχουν περι του αντιθέτου ισχυρισμοί. Ζωτικής σημασίας ως προς αυτό αποτελεί η ακριβής χρονολόγηση (πριν ή μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου) των αργυρών νομισμάτων που βρέθηκαν σε Βαβυλώνα και Σούσα και απαθανατίζουν την αναμέτρηση Πόρου και Αλεξάνδρου. Σε αυτά ο Μακεδόνας στρατηλάτης απεικονίζεται ως Δίας με συμβατικά (ξίφος, δόρυ) όσο και με θεϊκά (κεραυνός) όπλα, θεωρητικά όπως αποτυπώθηκε από τον Απελλή στο Αρτεμίσιο της Εφέσου. Όσο για το δεύτερο, αυτό πρέπει να θεωρείται βέβαιο. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Ι. Τουράτσογλου, “*Διεθνές Συνέδριο: Αλέξανδρος ο Μέγας από τη Μακεδονία στην Οικουμένη*”, 1999, 126

²⁷³ M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 215

²⁷⁴ L.R. Taylor, “*The divinity of the Roman Emperor*”, 1931, 266

το 7π.Χ. να θεσμοθετήσει την απόδοση τιμής στο Genius του Αυγούστου στα δείπνα με μια τυποποιημένη υπόκληση²⁷⁵. Συνεκδοχικά θεωρείται ότι το «του Αυγούστου Δαιμόνιον» μπορούσε κάλλιστα να λατρεύεται επί τόπου την εποχή της ολοκλήρωσης του Φόρουμ²⁷⁶.

Επιφυλακτικοί ως προς την προαναφερθείσα ερμηνευτική προσέγγιση του κολοσσικού αγάλματος και επομένως των μηνυμάτων που εξέπεμπε, είναι άλλοι επιστήμονες. Η κριτική τους στη συγκεκριμένη θεωρία κινείται σε δύο κυρίως επίπεδα. Στο πρώτο με βάση το «αξίωμα» της αδιάσπαστης συνοχής του αρχιτεκτονικού χώρου με τον εσωτερικό του διάκοσμο και εξοπλισμό, επιχειρείται να καταρριφθεί η θεωρία της γλυπτής απεικόνισης του *Θείου Αυγούστου* καθώς δεν μπορούσε, σε καμιά περίπτωση, να συνάδει με το πνεύμα κατασκευής και διακόσμησης του υπόλοιπου χώρου²⁷⁷. Δευτερευόντως προσβάλλεται ακόμη και η πιθανότητα το γλυπτό να αποτέλεσε μεταγενέστερη προσθήκη του αυτοκράτορα, προκειμένου να αποφευχθεί η εξ' αρχής διατάραξη της ενότητας του χώρου και των εκπεμπόμενων μηνυμάτων του, χρησιμοποιώντας ως βάση τις υφιστάμενες τεχνικές ενδείξεις που τεκμηριώνουν το ταυτόχρονο της κατασκευής της βάσης του αγάλματος και του πατώματος²⁷⁸.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο σχεδόν καταδικάζεται η θεωρία της απεικόνισης του *Genius Augusti* ως κάτι το εντελώς αδιανόητο και ολωσδιόλου εσφαλμένο²⁷⁹, καθώς θεωρείται πως προσεγγίζεται με «ελαφρότητα» ένα ζήτημα άκρως περίπλοκο και δύσκολα προσπελάσιμο, η αυτοκρατορική λατρεία. Δεδομένου λοιπόν πως η ανέγερση της κολοσσικής μορφής δεν μπορεί παρά να είναι προσωπική επιλογή του Αυγούστου²⁸⁰, θεωρείται λαθεμένη η εικασία πως ο ίδιος παρήγγειλε στο χώρο αυτόν την προσωποποίηση του δικού του *δαιμονίου*, και μάλιστα σε τέτοιο μέγεθος²⁸¹,

²⁷⁵ Θεωρείται ότι η επίσημη εορτή προς τιμήν του Genius Augusti εισήχθηκε μαζί με την εορτή των Lares Augusti στα πλαίσια των Compitales, αφότου, προς τιμήν του Genius του, του δόθηκε ο τίτλος του Pater Patriae. Για περισσότερες πληροφορίες επί του θέματος P. Zanker, “*Forum Augustum : das Bildprogramm*”, 1967, 195. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 491. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 302. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 310.

²⁷⁶ ό. π.

²⁷⁷ ό. π.

²⁷⁸ Winterling (1999;:::;) σελ. 112

²⁷⁹ P. Zanker, “*Forum Augustum : das Bildprogramm*”, 1967), 214. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 309. La Rocca (2000;:::;) σελ. 52.

²⁸⁰ βλ. παραπομπή 273

²⁸¹ βλ. παραπομπές 256 και 257

καθώς εν προκειμένω δεν υφίσταται λατρεία του αυτοκράτορα από τρίτους, γεγονός που θα μπορούσε να δικαιολογήσει την παραπάνω υπόθεση²⁸².

Έτσι θεωρείται πιθανότερη η εκδοχή της ταυτοποίησης της κολοσσικής ανδρικής μορφής με τον Divus Iulius (Θείο Ιούλιο) μιας και, όπως υποστηρίζεται, δεν πρόκειται για μια μορφή που ήταν αρκετό απλά να συμπεριληφθεί στην Πινακοθήκη των Προγόνων, όταν μάλιστα το κολοσσικό άγαλμα και δη ο τόπος ανέγερσης του πλοιοούν τις αναμενόμενες προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο. Διότι με την τοποθέτηση του στο τέλος του Προστώου της Ιουλίας, είχε μεν άμεση σχέση με την Πινακοθήκη των Προγόνων, της οποίας αποτελούσε κορυφή και σκοπό, συγχρόνως όμως με την τοποθέτηση του σε ιδιαίτερο χώρο, διαχωριζόταν από εκείνη, γεγονός το οποίο και μαρτυρούσε το ρόλο του Ιούλιου Καίσαρα ως Θεού²⁸³.

Ας μη λησμονείται πάντως, πως ειδικά στην περίπτωση, που η πρώτη από τις δύο θεωρίες επαληθευθεί, ανοίγονται νέοι δρόμοι στη γενικότερη προσπέλαση του ζητήματος της επίσημης προπαγανδιστικής πολιτικής του Αυγούστου, αλλά και ειδικότερα του εξέχοντα ρόλου, που πιθανόν έπαιξε, ως προς τον σκοπό αυτό, το Φόρουμ.

Ασπίδες με κεφαλές Άμμωνος Διός

Η προβληματική της αυτοκρατορικής λατρείας έχει αναφορές, εκτός του ζητήματος της ταυτοποίησης του κολοσσικού αγάλματος, και στη διακόσμηση των ασπίδων με τις κεφαλές θεών, ανάμεσα τους και του Άμμωνα Δία.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο εξετάστηκε το ζήτημα της επιλογής τοποθέτησης στη βόρεια εξέδρα του Φόρουμ, ανάμεσα στα αντίγραφα των Καρυατίδων, των ασπίδων αυτών, κυρίως σε σχέση με τη χρησιμοδοσία για την νικηφόρα πορεία του Αλεξάνδρου, κατά την επίσκεψη του στην Όαση της Σίβας, στο μαντείο του Άμμωνα Δία²⁸⁴.

Ο ελπιδοφόρος χρησμός που δόθηκε στον Μακεδόνα μονάρχη όμως δεν ήταν το μόνο σπουδαίο γεγονός που συνέβη, κατά την εν λόγω επίσκεψη, και ίσως θάλησε να ανακαλέσει στη μνήμη των Ρωμαίων η αυτοκρατορική προπαγάνδα.

²⁸² P. Zanker, “*Forum Augustum: das Bildprogramm*”, 1967, 214. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 309. La Rocca (2000;:::), 52.

²⁸³ ό. π.

²⁸⁴ βλ. σελ. 50-52

Κατά την επίσκεψη του στον ιερό χώρο του μαντείου ο Αλέξανδρος φέρεται να επέλεξε έναν ξεχωριστό τρόπο προκειμένου να γνωστοποιήσει τις μεγάλες στρατιωτικές και πολιτικές προσδοκίες του, να προλειάνει το έδαφος για την πραγματοποίησή τους και να προετοιμάσει την κοινή γνώμη, και δη την ελληνική²⁸⁵, για την έλευση μιας νέας τάξης πραγμάτων²⁸⁶. Αποφάσισε να αυτοανακηρυχθεί υιός του Δία²⁸⁷. Να αναχθεί δηλαδή στη σφαίρα του υπερφυσικού, να ξεφύγει από τα στενά όρια της ανθρώπινης φύσης, έχοντας ως απώτερο στόχο, κατά την άποψη κάποιων ερευνητών, την τελική αποθέωση²⁸⁸.

Ερμηνευτικά κατά τον ίδιο τρόπο προσεγγίζεται και η απόφαση να διακοσμηθεί ο τετράγωνος ελεύθερος χώρος μεταξύ των Καρυατίδων με τις κεφαλές του Άμμωνα Δία. Θεωρείται ότι η αυτοκρατορική πλευρά θέλησε να εκπέμψει τα ίδια μηνύματα, που αιώνες πριν, είχε και ο Αλέξανδρος στείλει²⁸⁹. Στόχος και σε αυτήν την προπαγανδιστική προσπάθεια εικάζεται πως είναι η τελική θεοποίηση. Επειδή όμως μια τέτοια απόπειρα, κατά τα πρότυπα του Αλεξάνδρου, έπρεπε να γίνει βαθμηδόν, αρχικά προκρίθηκε η προγονική αποθέωση²⁹⁰ και εν συνεχεία η ανάδειξη της θεϊκής καταγωγής. Σε αυτά τα πλαίσια εντάσσεται, κατά την ίδια άποψη, και η υιοθέτηση του τίτλου *Divi Filius* (Θεός Υιός) από τον Αύγουστο, ως ένα πρώιμο δηλαδή βήμα, προς την αποθέωση²⁹¹.

Ο Αύγουστος της Prima Porta

Το εντυπωσιακό, υπερφυσικού μεγέθους²⁹² άγαλμα, που απεικονίζει τον αυτοκράτορα Αύγουστο να διευθύνει τα στρατεύματά του (*Adlocutio*)²⁹³, και πήρε το

²⁸⁵ Επρόκειτο για καθολική απαίτηση του ελληνικού κόσμου να πραγματοποιήσει επίσκεψη ο Αλέξανδρος το μαντείο της Σίβας. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 223.

²⁸⁶ L.R. Taylor, “*The divinity of the Roman Emperor*”, 1931, 101. S. Walker- A. Burnett, “*The image of Augustus*”, (London 1981), 167. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 303. I. Worthington, “*Alexander the Great. A reader*”, 2003, 43

²⁸⁷ ό. π.

²⁸⁸ ό. π.

²⁸⁹ ό. π.

²⁹⁰ ενν. η αποθέωση των προγόνων μέσω της κατασκευής και διακόσμησης της Προγονικής Πινακοθήκης, εντός του Φόρουμ.

²⁹¹ L.R. Taylor, “*The divinity of the Roman Emperor*”, 1931, 101. S. Walker- A. Burnett, “*The image of Augustus*”, 1981, 167. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 303. I. Worthington, “*Alexander the Great. A reader*”, 2003, 43

²⁹² Το ύψος του φθάνει τα 2.04m. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. E. Simon, *RM* 64, (1957), 46. W. H. Gross, *NachrAkGott*, 1959, 143. J. Pollini, “*Polykleitos, the Doryphoros and tradition*”, 1995,

όνομα του από την τοποθεσία στην οποία βρέθηκε²⁹⁴, εντάσσεται στην προσπάθεια που γίνεται στο συγκεκριμένο κεφάλαιο για την παράθεση των αμφισβητούμενων ερμηνειών και συμβολισμών.

Εικ. 3: ο Αύγουστος της Prima Porta

Αυτό συμβαίνει διότι στο μοναδικό αυτό γλυπτό, το πρωτότυπο του οποίου φαίνεται να κατασκευάστηκε με αφορμή την επιτυχία της αναίμακτης επιστροφής των Παρθικών λαφύρων²⁹⁵ και είναι ένα από τα περίπου πενήντα αγάλματα που στήθηκαν προς τιμήν του αυτοκράτορα στη Ρώμη²⁹⁶, υπάρχουν διακοσμητικά ενδιαφέροντες συμβολισμοί, που τροφοδότησαν την παραγωγή διαφορετικών απόψεων.

Οι τομείς στους οποίους έγκεινται οι υπό παράθεση συμβολισμοί σχετίζονται με το προσφιλές θέμα της «θεοποίησης» του Αυγούστου, μέσω των εικονιστικών

263. P. Liverani, “Die Fabrigkeit antiker Skulptur. Eine Ausstellung der Staatlichen Antikensammlungen und Glyptothek Munchen”, 2004, 186

²⁹³ O.C.D., 2003 σελ. 39;,,,,;

²⁹⁴ Ονομάστηκε έτσι, επειδή βρέθηκε στην έπαυλη της συζύγου του Αυγούστου Λιβίας στην Prima Porta, μια θέση που πήρε το όνομα της από ένα αρχαίο τόξο λίγα χιλιόμετρα βόρεια της Ρώμης. Βλ. E. Simon, *RM*;, 64, 1957, 46. W. H. Gross, *NachrAkGott*;, 1959, 143. J. Pollini, “Polykleitos, the Doryphoros and tradition”, 1995, 263. P. Liverani, “Die Fabrigkeit antiker Skulptur. Eine Ausstellung der Staatlichen Antikensammlungen und Glyptothek Munchen”, 2004, 186

²⁹⁵ ό. π. Το άγαλμα λαξεύτηκε πιθανόν μετά το θάνατο του Αυγούστου και πρόκειται μάλλον για αντίγραφο ενός πρωιμότερου χάλκινου προτύπου, που κατασκευάστηκε λίγο μετά τη συμφωνία για την επανάκτηση των χαμένων από τον Κράσσο ρωμαϊκών συμβόλων.

²⁹⁶ N. Ramage.& A. Ramage, “Roman Art”, 1991, 109.

παραπομπών σε υποτιθέμενες ανάλογες πράξεις του Αλεξάνδρου ή και της αναπαραγωγής της «θεϊκής» μορφής του, και φυσικά στο θέμα της μίμησης ή σύγκρισης των κατακτητικών, και εν γένει στρατιωτικών, κατορθωμάτων του αυτοκράτορα με αυτών του Μακεδόνα βασιλιά.

Αναφορικά με το πρώτο ζήτημα στο στοιχείο εκείνο που εστιάζεται η προσοχή των υποστηρικτών της άποψης περί ύπαρξης συγκεκριμένων αναφορών σε θεϊκά στοιχεία²⁹⁷, βρίσκεται στη διακόσμηση του εμπρόσθιου τμήματος του θώρακα της μορφής. Εκεί, περίπου στο ύψος του στέρνου, απεικονίζεται ένα θριαμβικό τέθριππο και στη θέση του ηνιόχου, επί του δίφρου του άρματος, μια θεότητα. Τη θεϊκή αυτή μορφή ταυτίζουν με τον Ήλιο-Αλέξανδρο²⁹⁸. Επομένως θεωρείται, ερμηνεύοντας τον υπόλοιπο διάκοσμο της πρόσθιας θωρακικής όψης, πως ο Αλέξανδρος, που αποτελεί πρότυπο της αυτοκρατορικής προπαγάνδας, ανατέλλει με τη μορφή του θεού Ήλιου και εγκαινιάζει την μελλοντική ανέσπερη κυριαρχία των Ρωμαίων²⁹⁹. Μέσω της οικειοποίησης λοιπόν του συμβολισμού αυτού, θεωρείται πως ο Αύγουστος, μιας και ταυτίζεται με τον Αλέξανδρο, αποθεώνεται³⁰⁰. Μάλιστα, κατά την ίδια πάντα άποψη, επισημαίνεται πως πρέπει να θεωρείται ως εσκεμμένη η μη εμφάνιση του αυτοκράτορα σε έργα τέχνης στη Ρώμη εστεμμένου με ηλιακές ακτίνες, που παραπέμπουν σε Ήλιο-Αλέξανδρο, αν και κάτι τέτοιο θα επιβεβαίωνε την παραπάνω ερμηνευτική προσέγγιση³⁰¹.

Πάντως δεν πρέπει να λησμονείται ότι η συγκεκριμένη προσέγγιση περί θεοποίησης του αυτοκράτορα εντάσσεται σε μια γενικότερη, προς την ίδια κατεύθυνση κινούμενη, προσπάθεια μετάφρασης άλλων διακοσμητικών συμβολισμών στο ίδιο άγαλμα. Ως ένδειξη ιερότητας της αγαλματικής μορφής δηλαδή ερμηνεύεται η απουσία υποδημάτων³⁰², ενώ το στήριγμα της, ο ερωτιδέας επί ενός δελφινιού, θεωρείται πως παραπέμπει στην Αφροδίτη, συγκεκριμένα στο μύθο της γέννησης της,

²⁹⁷ L.R. Taylor, *"The divinity of the Roman Emperor"*, 1931, 98. S. Walker- A. Burnett, *"The image of Augustus"*, 1981, 171. K. Galinsky, *"Augustan Culture"*, 1996, 319. I. Worthington, *"Alexander the Great. A reader"*, 2003, 45

²⁹⁸ ό. π. Είναι άλλωστε γνωστά πλείστα όσα παραδείγματα απεικόνισης του Αλεξάνδρου ως Ήλιου. Αυτά έχουν τις καταβολές τους σε ενέργειες του Μακεδόνα βασιλιά με σκοπό να δημιουργήσουν ένα κλίμα συσχέτισης του με τον θεό. Μέρος αυτής της προσπάθειας θεωρείται πως είναι η θυσία προς τον Ήλιο μετά τη διάβαση του Ινδού ποταμού, όπως και η μετέπειτα ταύτιση του με το συγκεκριμένο θεό στην Αίγυπτο. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. E. Kiilerich, *SO* 63, 1993, 51

²⁹⁹ L.R. Taylor, *"The divinity of the Roman Emperor"*, 1931, 98. S. Walker- A. Burnett, *"The image of Augustus"*, 1981, 171. K. Galinsky, *"Augustan Culture"*, 1996, 319. I. Worthington, *"Alexander the Great. A reader"*, 2003, 45

³⁰⁰ ό. π.

³⁰¹ ό. π.

³⁰² ό. π., 99. 172. 322 και 47 αντίστοιχα

καθώς λεγόταν πως ξεπρόβαλλε μέσα από τη θάλασσα σε μορφή ολοκληρωμένης γυναίκας, που ως Venus Genetrix ήταν Θεία πρόγονος και «Γενέτειρος» της Ιουλιανής οικογένειας³⁰³. Ακόμα και ο τελετουργικός μανδύας(*paludamentum*), με τον οποίο είναι ζωσμένος ο αυτοκράτορας και απολήγει σε «χελιδονοουρά»³⁰⁴, παραπέμπει σε εικονογραφικούς τύπους του *Divus Iulius*³⁰⁵. Γενικότερα οι ίδιες επιστημονικές πηγές εκτιμούν, πως τόσο το άγαλμα της Prima Porta, όσο και άλλα παρεμφερή σηματοδοτούν εικονιστικά το πέρασμα του αυτοκράτορα προς την εποχή του Pater Patriae³⁰⁶ και έτσι δικαιολογούνται οι λανθάνουσες αναφορές σε θεϊκά πρότυπα, όπως αυτό του Αλεξάνδρου³⁰⁷.

Ακόμα μία πιθανή ανάλυση του αντικειμένου που έφερε στο αριστερό άνω άκρο της η γλυπτή μορφή, φέρνει την επιστημονική σκέψη αντιμέτωπη με το ενδεχόμενο του εντοπισμού ενός συμβολισμού, που υποδηλώνει σχέση με τον Μ. Αλέξανδρο. Εικάζεται ότι ο θωρακοφόρος Αύγουστος κρατούσε δόρυ³⁰⁸. Αν κάτι τέτοιο συνέβαινε, τότε υποστηρίζεται πως θα πρέπει να ερμηνευθεί ως λαλούν σύμβολο της κατακτητικής του δεινότητας και στρατιωτικής του κυριαρχίας. Εικονιστικό του πρότυπο του σε αυτήν την περίπτωση, κατά τον ίδιο συλλογισμό, δε θα μπορούσε να είναι άλλο από αντίστοιχο αγαλματικό τύπο του Λυσίππου, που αναπαριστούσε τον Μακεδόνα στρατηλάτη³⁰⁹. Μάλιστα σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο το αλληγορικό μήνυμα θα ήταν, τουλάχιστον για ένα τμήμα του ρωμαϊκού λαού, εύγλωττο: Όπως η Ασία κατακτήθηκε με τη δύναμη των δοράτων του μακεδονικού στρατού(*δορούκτητος χώρα*) και αποτέλεσε το καύχημα του Αλεξάνδρου, έτσι και η Παρθία, το μοναδικό μελανό ρωμαϊκό στρατιωτικό σημείο, υποτάχθηκε στην ανωτερότητα του Αυγούστου³¹⁰. Μάλιστα ο συλλογισμός των υποστηρικτών της άποψης αυτής επεκτείνεται και στο θέμα της συμβολικής, μέσω της ύπαρξης του δόρατος, παράλληλης ανάδειξης της ικανότητας του ρωμαίου αυτοκράτορα, όπως και ο Αλέξανδρος νωρίτερα, να διατηρεί υποταγμένες τις μείζονος ενδιαφέροντος περιοχές

³⁰³ ό. π.

³⁰⁴ Πρόκειται για τον λεγόμενο Huftmanteltypus

³⁰⁵ L.R. Taylor, “The divinity of the Roman Emperor”, 1931, 98. S. Walker- A. Burnett, “The image of Augustus”, 1981, 171. K. Galinsky, “Augustan Culture”, 1996, 319. I. Worthington, “Alexander the Great. A reader”, 2003, 45

³⁰⁶ βλ. παραπομπή 312

³⁰⁷ L.R. Taylor, “The divinity of the Roman Emperor”, 1931, 98. S. Walker- A. Burnett, “The image of Augustus”, 1981, 171. K. Galinsky, “Augustan Culture”, 1996, 319. I. Worthington, “Alexander the Great. A reader”, 2003, 45

³⁰⁸ ό. π.

³⁰⁹ ό. π.

³¹⁰ ό. π.

για όσο διάστημα χρειαστεί, υπό την απειλή φυσικά της πανίσχυρης πολεμικής του μηχανής³¹¹.

Το θριαμβικό τέθριππο του Αυγούστου στο Φόρουμ

Το Φόρουμ του ρωμαίου αυτοκράτορα είχε απόλυτα συμμετρική κάτοψη με τονισμένο τον άξονα που χώριζε στο μέσο τον ναό του Mars Ultor. Ο άξονας αυτός βοηθούσε τον θεατή να εστιάσει την προσοχή του στο μέσο της πρόσοψης του ναού και του ελεύθερου χώρου μπροστά από τον ναό, όπου η Σύγκλητος είχε στήσει προς τιμήν του ένα τέθριππο άρμα(εικ.114Galinsky). Το θριαμβικού χαρακτήρα τέθριππο άρμα βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος αυτής της ενότητας, καθώς έχει υποστηριχθεί πως μπορεί κάλλιστα να συσχετιστεί με εικονιστικό παράδειγμα του Αλεξάνδρου και να υποδηλώσει λανθάνοντα μηνύματα.

Στο δίφρο του άρματος απαντάται ο Αύγουστος, νικητής, να στεφανώνεται ως θριαμβευτής στρατηγός από την προσωποποιημένη Νίκη, ενώ συντροφεύεται από τις επιγραφές με τα ονόματα των κατεκτημένων περιοχών, και τον τίτλο του *pater patriae*³¹². Καταρχήν εικονιστικά, σύμφωνα με την αμφισβητούμενη θεωρία, ο νικητής, στη θέση του ηνιόχου, Αύγουστος μιμείται γνωστό ζωγραφικό πίνακα του Αλεξάνδρου³¹³. Αν αυτό ισχύει τότε θα πρέπει να θεωρηθεί βέβαιο ότι η προσπάθεια μίμησης αφορά στο πρότυπο του ανίκητου κατακτητή Αλεξάνδρου, υπόθεση που επιρρώνεται από την παράπλευρη ύπαρξη των ονομάτων των κατεκτημένων επαρχιών. Η δημιουργία επομένως του καλλιτέχνη στόχο έχει να κάνει τον θεατή να «ανακαλέσει» τον κατακτητή Αλέξανδρο κοιτάζοντας τον Αύγουστο.

Η αναγραφή όμως και του τίτλου του *pater patriae* πλησίον του γλυπτού συμπλέγματος, δίνει μια νέα προοπτική στην παραπάνω ερμηνεία καθώς ο εν λόγω όρος φέρεται να συνδέεται με την αναγνώριση υπερφυσικών ιδιοτήτων στο *Genius* του Αυγούστου³¹⁴. Συνεκδοχικά φαίνεται πως, σύμφωνα με τον υποστηρικτή της άποψης αυτής, στην απεικόνιση του Αυγούστου μπορούν να διαγνωσθούν και

³¹¹ Φέστος, XIV. 21. 2. : «*Hasta summa armorum et imperii est*». M. Lindsay, “*Festus Sextus Pompeius*”, 1978, 41

³¹² L.R. Taylor, “*The divinity of the Roman Emperor*”, 1931, 112. S. Walker- A. Burnett, “*The image of Augustus*”, 1981, 109. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 265

³¹³ ό. π.

³¹⁴ βλ. παραπομπή 274

ψήγματα αποθέωσης του ρωμαίου αυτοκράτορα³¹⁵, που υφίστανται, κυρίως, μέσα από εικονογραφικούς παραλληλισμούς με το Μ. Αλέξανδρο³¹⁶.

Προσωπογραφικές επιδράσεις του Αλεξάνδρου σε πλαστικές μορφές του Αυγούστου

Στις περίπου 250 γλυπτές μορφές του Αυγούστου που σώζονται³¹⁷, είτε πρωτότυπες είτε μεταγενέστερα αντίγραφα, οι ερευνητές της ρωμαϊκής γλυπτικής έχουν εντοπίσει πλήθος προσωπογραφικών επιδράσεων από προγενέστερες πλαστικές δημιουργίες. Κάποιες από τις επιδράσεις που εμφανίζονται σε συγκεκριμένα έργα θεωρείται, σύμφωνα με αμφισβητούμενη άποψη, πως σκόπιμα επιλέχτηκαν προκειμένου να ικανοποιήσουν την προπαγανδιστική ανάγκη του καθεστώτος του Αυγούστου να ομοιωθεί(imitatio) και να συγκριθεί(comparatio) ο ηγέτης του με τον Μ. Αλέξανδρο.

Η υποτιθέμενη αυτή προσπάθεια συσχέτισης του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο, μέσω της αναπαραγωγής συγκεκριμένων προσωπογραφικών χαρακτηριστικών, εντοπίζεται κυρίως σε δύο επίπεδα, σε αυτό της κατακτητικής ικανότητας και σε εκείνο της προσωπικής αποθέωσης, ενώ χρονικά αφορά σε διαφορετικές ιστορικές φάσεις στην πορεία ανέλιξης του αυτοκράτορα. Σε πρώιμες αγαλματικές απεικονίσεις

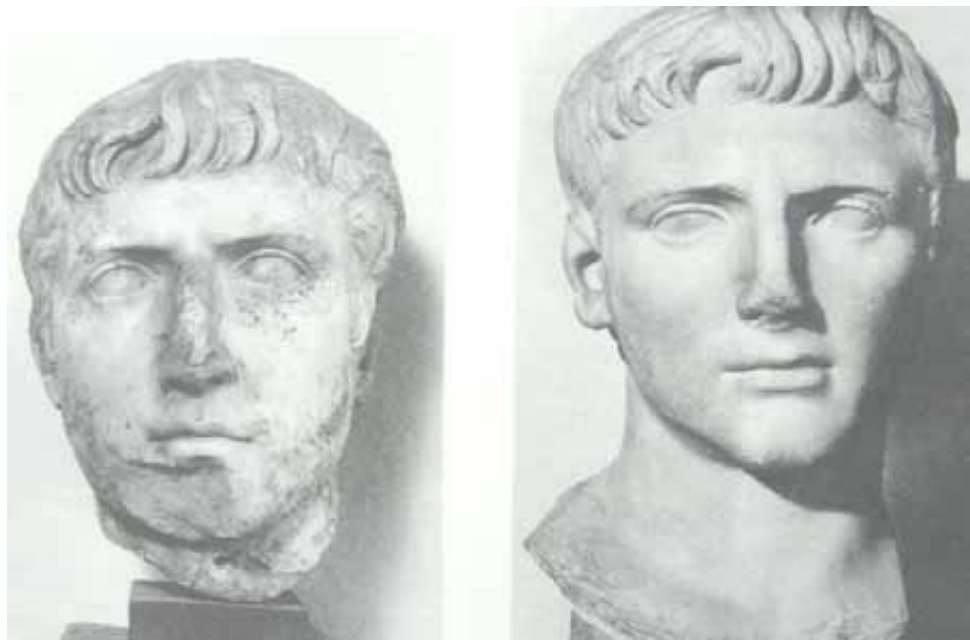
³¹⁵ L.R. Taylor, “*The divinity of the Roman Emperor*”, 1931, 112. S. Walker- A. Burnett, “*The image of Augustus*”, 1981, 109. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 265

³¹⁶ Το ίδιο συνέβη και στην περίπτωση της ταυτοποίησης του κολοσσικού αγάλματος του Φόρουμ, των ασπίδων με επίσημα τις κεφαλές του Άμμωνα Δία, του αγάλματος από την Prima Porta. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. στις προηγούμενες ενότητες του παρόντος κεφαλαίου.

³¹⁷ H. J. Mette, *Hermes* 88, 1960, 471. D. Kienast, *Gymnasium* 76, 1969, 491. G. Nenci, *Polis IV*, 1992, 179. K. Galinsky, “*Augustan Culture*”, 1996, 27. M. Spannagel, *Archäologie und Geschichte* 9, 1999, 310. P. Zanker, “*Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων*”, 2006, 21

Етк. 4

Εικ. 5, 6

Εικ. 7

Εικ. 4-7 : Νεαρός Οκταβιανός

ο νεαρός Οκταβιανός φέρεται να επιθυμεί να αποδείξει πως δύναται, αν και δε βρίσκεται σε ώριμη ηλικία, να συγκριθεί με τον Αλέξανδρο³¹⁸. Έτσι ερμηνεύονται οι αγένειες παρειές του προσώπου του, και το λεοντόμορφο στην απόδοση της κόμης του.

Την περίοδο που ο Οκταβιανός επιχειρούσε να μείνει μόνος κυρίαρχος στην ρωμαϊκή στρατιωτική σκηνή, επιτιθέμενος στον Μάρκο Αντώνιο φέρεται, κατά την ίδια αμφισβητούμενη άποψη, να έχει ως προτεραιότητα την προπαγάνδισή της κατακτητικής του δυναμικής, αλλά όχι με την «ελληνιστική» έννοια του δυνάστη,

³¹⁸ L.R. Taylor, *"The divinity of the Roman Emperor"*, 1931, 99. S. Walker- A. Burnett, *"The image of Augustus"*, 1981, 87. K. Galinsky, *"Augustan Culture"*, 1996, 90

που ασκούσε ο Μάρκος Αντώνιος, όσο με τη χροιά του νεαρού σωτήρα, απελευθερωτή³¹⁹(εικ. 8-9).

Πάντως και μετά την πλήρη επικράτησή του σε όλα τα επίπεδα, δεν έπαψε, σύμφωνα με κάποιες ερμηνείες, να αναπαράγει τα επιμέρους εκείνα στοιχεία που «θύμιζαν» τον Αλέξανδρο³²⁰. Άλλωστε θεωρείται πως θέλησε να ακολουθήσει διαφορετικό πρότυπο μίμησης του Αλεξάνδρου από ότι ο θεοποιημένος πατέρας του Ι. Καίσαρας³²¹. Παρουσιάζεται σαν επιθυμία του η διάθεση να συμβολίζει για τους υπηκόους του όχι τον δικτάτορα, όπως ο Καίσαρας, αλλά τον Princeps, τον πρώτο ανάμεσα σε ίσους (primus inter pares) κατά τα πρότυπα του Αλεξάνδρου. Κατά αυτόν τον τρόπο προτείνεται πως μπορεί να ιδωθεί η τάση για εξιδανίκευση και η εμμονή στην νεότητα.

Ανεξάρτητα όμως από τις χωροχρονικής σημασίας ερμηνευτικές προσεγγίσεις που πραγματοποιήθηκαν υπάρχουν και κάποια γενικότερα προσωπογραφικά χαρακτηριστικά που συνοδεύουν πάντα τις απεικονίσεις του αυτοκράτορα και αποδίδονται στην προπαγάνδισή της σχέσης του με τον Αλέξανδρο. Τα σημαντικότερα από αυτά τα στοιχεία είναι τα υγρά μάτια και η ως εκ τούτου εκπεμπόμενη θεϊκή λάμψη³²², η αυστηρή έκφραση του προσώπου και η στροφή της κεφαλής³²³.

³¹⁹ ό. π., 77. 89 και 92 αντίστοιχα

³²⁰ N. Hannestad, *Power and Propaganda* 7, 1993, 362 κ.ε.

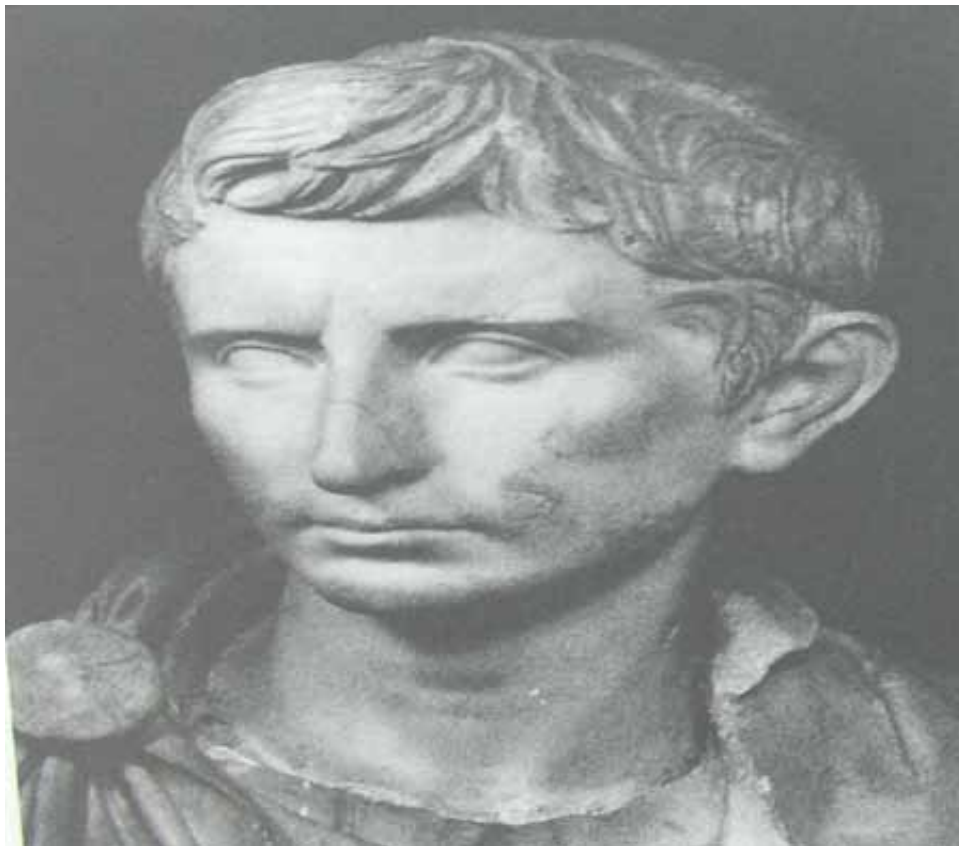
³²¹ ό. π.

³²² Σουητ., Aug. 75 1.2. A. Wallace-Hadrill, “Suetonius: the scholars and his Caesars”, 1983, 31. B. Baldwin, “Suetonius Lives of the Caesars”, 2000, 29. D. Wardl, *RhM* 148, 2005, 40

³²³ L.R. Taylor, “The divinity of the Roman Emperor”, 1931, 100. S. Walker- A. Burnett, “The image of Augustus”, 1981, 88. K. Galinsky, “Augustan Culture”, 1996, 92

Εικ. 8

Εικ. 9

Εικ. 8-9: Πορτρέτα Αυγούστου. Τύπος Ακτίου

Συμπεράσματα

Στο κρίσιμο κεφάλαιο της καταγραφής και ανάλυσης των συμπερασμάτων που εξήχθηκαν από τη μελέτη των επιμέρους στοιχείων των κεφαλαίων της εργασίας επιλέχθηκε να μη γίνει μια γενικευμένη παρουσίαση τους, αλλά με γνώμονα τη διασύνδεσή τους με τα γεγονότα και την καλύτερη δυνατή κατανόηση τους από τον αναγνώστη, προκρίθηκε η λύση της κατά θεματική ενότητα παράθεσής τους.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάστηκαν τα βασικότερα εκείνα στοιχεία των γραπτών πηγών της αρχαιότητας, που αναδείκνυαν την ιδιαίτερη επιθυμία συσχέτισης της πορείας του αυτοκράτορα Αυγούστου με την αντίστοιχη του Μακεδόνα βασιλιά Αλεξάνδρου του ΙΙΙ, σε προφορικό-λογοτεχνικό επίπεδο, δίχως να γίνει προσπάθεια αναζήτησης των αιτίων της συγκεκριμένης γραπτής «συμπεριφοράς».

Στην παρούσα φάση της εργασίας γίνεται η αποτίμηση των δεδομένων του πρώτου κεφαλαίου προκειμένου να προκύψουν συμπεράσματα. Αυτή η συμπερασματική ανάλυση βασίζεται, για λόγους που έχουν ήδη παρατεθεί³²⁴, κυρίως στα κείμενα των συγχρόνων του Αυγούστου συγγραφέων, ιστορικών και ποιητών, σε συνδυασμό φυσικά με τις πολύτιμες πληροφορίες που περιλαμβάνονται στα αντίστοιχα κείμενα των μεταγενέστερων.

Αναφορικά με τους συγχρόνους του Αυγούστου ιστορικούς, που καταπιάστηκαν με ζητήματα διακυβέρνησης της αυτοκρατορίας, οι οποίοι και προτάσσονται στο κείμενο, μπορεί να γραφεί ότι κοινός τόπος και των τριών, ανεξαρτήτως της εθνικής τους καταγωγής³²⁵, ήταν η διάθεση σύγκρισης των πολεμικών κατορθωμάτων του Αυγούστου με αυτά του Μ. Αλεξάνδρου. Πλην όμως η σύγκριση αυτή περιορίστηκε αυστηρά μόνο σε όσα αφορούσαν στρατιωτικά ζητήματα και ουδέποτε επεκτάθηκε σε άλλα πεδία.

Το πρώτο αυτό δεδομένο της έρευνας αποτέλεσε εξ αρχής ένα πολύτιμο στοιχείο-εργαλείο στην προσπάθεια βαθύτερης διερεύνησης του εξεταζόμενου ζητήματος. Λόγω όμως κάποιων δυσχερειών που αφορούσαν στην αναζήτηση των ουσιαστικών αιτίων που οδήγησαν τους ιστορικούς στη διατύπωση των συγκεκριμένων

³²⁴ βλ. σελ. 11, 17, 20

³²⁵ υπενθυμίζεται πως ο μόνο ο Τίτος Λίβιος είχε ρωμαϊκή καταγωγή. Οι άλλοι δύο υπό εξέταση ιστορικοί (Στράβωνας-Διονύσιος Αλικαρνασσεύς) ήταν ελληνικής καταγωγής. Βλ. πρώτο κεφάλαιο

ισχυρισμών³²⁶ για τον Αύγουστο, και κυρίως χάριν της ορθής επιστημονικής μεθοδολογίας, δεν ήταν δυνατή η άμεση συσχέτιση του δεδομένου αυτού με επίσημα προπαγανδιστικά σχέδια, κι έτσι κρίθηκε σκόπιμη η αξιοποίηση του σε σχέση με τα συμπεράσματα της ανάλυσης των κειμένων των συγχρόνων τους ποιητών.

Διότι, οι δύο Λατίνοι ποιητές που δραστηριοποιήθηκαν έντονα την περίοδο αυτή, πέρα από κάθε αμφιβολία, ήταν σε άμεση επαφή με τον αυτοκρατορικό κύκλο³²⁷ και έτσι τα συμπεράσματα από τη μελέτη των γραπτών τους μπορούν να θεωρηθούν ύψιστης σημασίας τόσο εξετάζοντάς τα αυτοτελώς όσο και διαδραματίζοντας συνδρομητικό ρόλο αναφορικά με την επίρρωση άλλων ισχυρισμών.

Και οι δύο λοιπόν ποιητές, Βιργίλιος και Οράτιος, επιδόθηκαν σε μια διαδικασία παραβολής των πολεμικών αρετών και επιτευγμάτων του Αυγούστου με αυτών του Μακεδόνα βασιλιά Αλέξανδρου. Όπως και οι σύγχρονοι τους ιστορικοί δεν προσπάθησαν να συνδέσουν τις πορείες των δύο μεγάλων ανδρών σε κανέναν άλλο τομέα εκτός από αυτόν της στρατιωτικής δράσης. Οι συγκεκριμένοι ποιητές μάλιστα, ως εκφραστές των προθέσεων του νέου αυτοκράτορα, δεν αμέλησαν να πληροφορήσουν το αναγνωστικό τους κοινό για την επιθυμία κατάληψης της Ανατολής και υποταγής-τιμωρίας των Πάρθων, γεγονός που επιβεβαιώθηκε απόλυτα από την μετέπειτα εξέλιξη των πραγμάτων και επιβεβαίωσε με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο την υπόθεση για συνεχή ροή πληροφοριών και ειδήσεων ανάμεσα στο παλάτι και τους ποιητές.

Με βάση τα στοιχεία αυτά μπορεί να υποστηριχτεί, ως συμπέρασμα, πως τα κείμενα των ποιητών που διέπονται από αντιλήψεις και θέσεις του αυτοκρατορικού κύκλου, μπορούν να θεωρηθούν προπαγανδιστικού περιεχομένου. Η επίσημη προπαγάνδα του καθεστώτος φαίνεται πως διείσδυσε, άγνωστο πως, στα γραπτά κείμενα και έτσι οι προθέσεις και οι απόψεις της ρωμαϊκής εξουσίας διέρευσαν στη δημοσιότητα.

Αφού λοιπόν είναι δυνατός ο εντοπισμός στοιχείων προπαγανδιστικών της σχέσης του Αυγούστου με τον Μ. Αλέξανδρο στα γραπτά των ποιητών της Αυλής, τότε ίδια αντιμετώπιση, δίχως πια αμφιβολία, πρέπει να υπάρξει και στην περίπτωση των όσων έγραψαν οι τρεις ιστορικοί. Συνεπώς θα πρέπει να θεωρηθεί πως η διαμάχη, που επικαλέστηκαν³²⁸ προκειμένου να προχωρήσουν στη σύγκριση ή ακόμη και ταύτιση

³²⁶ Αναφέρεται στη διαμάχη μεταξύ Ελλήνων-ελληνιστών διανοουμένων με αντίστοιχους Ρωμαίους ή όσων είχαν ρωμαϊκή συνείδηση αναφορικά με τη στρατιωτική ανωτερότητα Μακεδόνων ή Ρωμαίων. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. παραπομπές 26-29, 31-32, 35-36, 46-47

³²⁷ βλέπε παραπομπή 65, 66

³²⁸ βλέπε παραπομπή 326

της πορείας του Αυγούστου με αυτήν του Αλεξάνδρου, αν και δεν είναι γνωστό πόσο πραγματικά τους απασχόλησε, φαίνεται πως αποτέλεσε την αφορμή που χρειάζονταν για να συγγράψουν και μέσω των γραπτών τους να προπαγανδιστούν οι επιθυμίες της αυτοκρατορικής ηγεσίας.

Αρα στο σύνολο των κειμένων των ιστορικών και ποιητών που εργάστηκαν, όσο ο Αύγουστος κυβερνούσε το ρωμαϊκό κράτος, προπαγανδίζεται, αποκλειστικά στον τομέα των πολεμικών κατορθωμάτων και προσδοκιών και κυρίως αναφορικά με τους Πάρθους, η υποτιθέμενη συσχέτιση της πορείας του Ρωμαίου ηγεμόνα με την αντίστοιχη του Μακεδόνα βασιλιά. Αυτός πρέπει να ήταν και ο στόχος της ρωμαϊκής ηγεσίας. Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα της ανάλυσης δεν αφήνει περιθώρια για άλλη ερμηνεία.

Τι συμβαίνει όμως με τις μεταγενέστερες πηγές; Με βάση τα στοιχεία που εμπεριέχονται στα κείμενα των συγγραφέων που δραστηριοποιήθηκαν μετά το θάνατο του πρώτου Ρωμαίου αυτοκράτορα, μπορούν, τουλάχιστον εν μέρει, να επιβεβαιωθούν ή να καταρριφθούν τα συμπεράσματα που εξήχθηκαν αναφορικά με τους σύγχρονους του Αυγούστου συγγραφείς; Η απάντηση είναι καταφατική, διότι οι συγγραφείς αυτοί γράφουν εκ των υστέρων έχοντας το προνόμιο της ιστορικής γνώσης, που για ορισμένους ενισχύεται μέσω και της πρόσβασής τους σε επίσημα έγγραφα και αναφορές του παλατιού³²⁹.

Χρονικά ο πρώτος συγγραφέας-φυσικός επιστήμονας που ασχολείται με τον Αύγουστο, δέκα περίπου χρόνια μετά τον θάνατο του³³⁰, ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, που σχετίζεται με την αυτοκρατορική αυλή, φαίνεται πως ικανοποιεί την ίδια, με τους συγχρόνους του Αυγούστου, ανάγκη σύγκρισής του με τον Αλέξανδρο, επικεντρώνοντας την προσπάθεια του αυτή στον τομέα της κατάκτησης.

Ομοιότροπα εργάζεται και ο Σουητώνιος, ο οποίος μάλιστα ασχολήθηκε επισταμένα με τις βιογραφίες των Καισάρων. Μέσω της άμεσης πρόσβασης που είχε σε επίσημα πρακτικά³³¹ συνέγραψε μια άκρως ενδιαφέρουσα εργασία για τον Αύγουστο, στην οποία και ξεκάθαρα θεωρεί την προσπάθεια συσχέτισης του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο ως εσκεμμένη, προκειμένου να προαναγγελθούν οι επικείμενες πολεμικές, κατά των Πάρθων, πρωτοβουλίες. Κοντολογίς, ο έγκριτος ιστορικός αναλυτής Σουητώνιος θεωρεί προπαγανδιστικά τα κείμενα των συγχρόνων του

³²⁹ Για την περίπτωση του Πλίνιου του Πρεσβύτερου βλ. παραπομπή 79. Για τον Σουητώνιο βλ. παραπομπές 99-100

³³⁰ βλέπε παραπομπή 78

³³¹ βλ. παραπομπή 329

Αυγούστου συγγραφέων, τα οποία εντάσσει σε μια γενικευμένη προσπάθεια προετοιμασίας της κοινής γνώμης για την πραγματοποίηση ειλημμένων αποφάσεων.

Ακολουθούν χρονικά τον Σουητώνιο ο Αππιανός και ο Δίωνας ο Κάσσιος. Αμφότεροι συγκρίνουν τον Αύγουστο με τον Αλέξανδρο στον τομέα της κατακτητικής δράσης και μόνο. Τέλος οι δύο εκκλησιαστικοί συγγραφείς του 5^{ου} αι. μ.Χ., Ορόσιος Παύλος και Σιδώνιος Απολλινάριος, με τις μαρτυρίες τους αποδεικνύουν τις διαστάσεις που απέκτησε η συσχέτιση του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο στο βάθος του χρόνου, αφού μνημονεύουν απο κοινού τους δύο άνδρες, συγκρίνοντας τους στο πεδίο της δόξας.

Καθολική, για τους μεταγενέστερους του Αυγούστου συγγραφείς, ιστορικούς ή μη, μπορεί επομένως να χαρακτηριστεί η συγγραφική αντίληψη, πως ο πρώτος αυτοκράτορας της Ρώμης έπρεπε να ομοιώνεται με τον Μ. Αλέξανδρο. Και στην περίπτωση τους όμως κανείς από αυτούς τους συγγραφείς δεν προχώρησε τη παραβολική του αυτή προσπάθεια σε κανένα άλλον τομέα εκτός των κατακτητικών του επιδόσεων, κυρίως ενάντια στους Πάρθους. Η επιλογή αυτή αιτιολογείται αφενός εξαιτίας της ύπαρξης μιας «πεπατημένης» προπαγανδιστικής οδού, η οποία τελικά, για διάφορους λόγους, φαίνεται πως ακολουθήθηκε, γεγονός που αυτοτελώς έχει εξέχουσα σημασία καθώς επιβεβαιώνει πλήρως τις ισχυρές ενδείξεις περί της προπαγανδιστικής χροιάς των γραπτών των σύγχρονων του Αυγούστου συγγραφέων. Αφετέρου υποδηλώνεται πως και για τη ρωμαϊκή ηγεσία που έπεται του Αυγούστου, στο βαθμό που αυτή, όπως κι ο Αύγουστος, επηρέαζε την συγγραφή ιστορικών κειμένων, ήταν σημαντικό να συντηρείται στην ιστορική μνήμη των πολιτών της η σχέση, σε στρατιωτικό επίπεδο, του ιδρυτή της αυτοκρατορικής Ρώμης και κληροδότη της εξουσίας με τον Αλέξανδρο, για τους ίδιους ακριβώς λόγους που κι ο Αύγουστος το ήθελε. Τι πιο σίγουρο, αναφορικά με το αποτέλεσμα, και αποδεδειγμένο ιστορικά προπαγανδιστικό εγχείρημα, από την αναπαραγωγή της συσχέτισης του Αυγούστου, που θεωρείται «προπάτορας» των επόμενων του αυτοκρατόρων και κληροδότης των στρατιωτικών τους αρετών, με τον κατακτητή της Ανατολής;

Ανακεφαλαιωτικά τα συμπεράσματα από την εξέταση των γραπτών πηγών, σύγχρονων ή μεταγενέστερων του Αυγούστου, οδηγούν στη διαμόρφωση της αντίληψης ότι υπήρξε προσπάθεια προπαγάνδισης των επιτευγμάτων ή των μελλοντικών εγχειρημάτων του Αυγούστου με αντίστοιχες, προγενέστερες ενέργειες του Μ. Αλεξάνδρου, αποκλειστικά σε ζητήματα στρατιωτικού περιεχομένου.

Η αναζήτηση αντίστοιχων προς τη συγγραφική δραστηριότητα προπαγανδιστικών μηνυμάτων στην επίσημη τέχνη της περιόδου, υπήρξε ο στόχος του δεύτερου κατά σειρά κεφαλαίου. Ειδικότερα, ζητούμενο ήταν να επιβεβαιωθούν τα συμπεράσματα της εξέτασης των πηγών, κυρίως των συγχρόνων του Αυγούστου συγγραφέων, μέσω της αναζήτησης παράλληλων μηνυμάτων σε σύγχρονα τους έργα τέχνης, αλλά και η περαιτέρω αποτίμηση της προπαγανδιστικής διαδικασίας μέσω της εκτίμησης καινούριων μηνυμάτων στην τέχνη, που ποιοτικά αλλά και ποσοτικά απουσίαζαν από τη συγγραφή.

Πραγματικά η εξέταση της επίσημης τέχνης του αυτοκρατορικού καθεστώτος συνέδραμε τα μέγιστα για την απόκτηση πλήρους και ξεκάθαρης εικόνας για το όλο ζήτημα. Στις συγγραφικές προαναγγελίες για την ανάληψη επιθετικών πρωτοβουλιών εκ μέρους του αυτοκράτορα, με στόχο την οριστική αναμέτρηση με τους Πάρθους, εντάσσονται μια σειρά από καλλιτεχνικές δημιουργίες, που φαίνεται να στοχεύουν στη ψυχολογική προετοιμασία τμήματος της κοινής γνώμης προκειμένου να αποδεχθεί την στρατιωτική αναβάθμιση του Αυγούστου και συνεκδοχικά την απόφασή του για διεξαγωγή επιθετικού πολέμου. Ο φανοστάτης που ανατίθεται από τον ίδιο τον αυτοκράτορα στον ναό του Απόλλωνα στον Παλλατίνο³³², μιμούμενος ανάλογη κίνηση του Αλεξάνδρου, εγκαινιάζει τη νέα αυτή εποχή της προπαγάνδης μέσω της τέχνης. Η απόφαση υιοθέτησης της εικόνας του Μ. Αλεξάνδρου ως επίσημη αυτοκρατορική σφραγίδα³³³ και η επιλογή το 27π.Χ συγκεκριμένης καλλιτεχνικής σύνθεσης, που περιελάμβανε τον Μακεδόνα στρατηλάτη, για να κοσμήσει κτίρια αφιερωμένα από τον Αύγουστο στην αδελφή του³³⁴, εντάσσονται στο ίδιο πλαίσιο. Όλα αυτά τα εκπεμπόμενα, μέσω της τέχνης, μηνύματα σε συνδυασμό με τα γραπτά προπαγανδιστικά κείμενα δημιούργησαν ένα ενιαίο προπαγανδιστικό σύνολο που φαίνεται πως συνέδραμε στην υλοποίηση των στόχων του Οκταβιανού, μιας και παίρνοντας σύντομα τον πρόσθετο τίτλο Augustus ο αυτοκράτορας επιτίθεται σε σύντομο χρονικά διάστημα κατά των Σαλασσίων³³⁵. Ο Οκταβιανός Αύγουστος λοιπόν, που με τη συνδρομή της προπαγάνδας θεωρήθηκε πως ενσάρκωνε τις στρατιωτικές αρετές αλλά και την τύχη του Μακεδόνα βασιλιά, νίκησε σε όλες τις πολεμικές του αναμετρήσεις, όπως και ο Αλέξανδρος παλιότερα, φθάνοντας μάλιστα

³³² βλ. σελ. 33-34

³³³ βλ. σελ. 34-41

³³⁴ βλ. σελ. 41-43

³³⁵ βλ. παραπομπή 191

στο σημείο, που κι ο ίδιος φαίνεται πως επιθυμούσε, να επανακτήσει τα ρωμαϊκά σύμβολα που ο Κράστος είχε απωλέσει.

Έτσι ολοκληρώνει, περίπου το 20π.Χ., την ανατολική εξωτερική του πολιτική, που στηρίχτηκε, μέσω της προπαγάνδισης της σχέσής του με τον Αλέξανδρο, στη δύναμη των όπλων. Απο την αρχή μεγάλος του αντίπαλος υπήρξαν οι Πάρθοι, απόγονοι των Περσών, τους οποίους υπέταξε, όπως ο Αλέξανδρος. Για αυτόν τον λόγο κυρίως «χρησιμοποιήθηκε» το πρότυπο του Μ. Αλεξάνδρου από την αυτοκρατορική πλευρά. Ήταν υπόδειγμα κατακτητή και το πρότυπο του πορθητή της Ανατολής. Ήταν το πρότυπο που φαίνεται πως Αύγουστος θεωρούσε αναγκαίο προκειμένου να προχωρήσει στρατιωτικά.

Έτσι μόνο εξηγείται η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς ή μνημόνευσης του Αλεξάνδρου στα δημόσια έργα τέχνης που ακολουθούν την υποταγή των Πάρθων, γεγονός το οποίο δείχνει ξεκάθαρα το χαρακτήρα της μίμησης του προτύπου του Αλεξάνδρου που είχε επιλεγεί από τη ρωμαϊκή ηγεσία. Μιας και ο Μακεδόνας στρατηλάτης δεν ήταν, για λόγους που έχουν ήδη διατυπωθεί³³⁶, πρότυπο ηθικής διακυβέρνησης ή χρηστής διαχείρισης της εξουσίας, παραμερίστηκε.

Το αξιοσημείωτο μάλιστα είναι πως ακόμη κι όταν αργότερα, περί το 17-16π.Χ προέκυψαν ζητήματα στρατιωτικής φύσεως, από πουθενά δεν τακμαίρεται, με βάση την ανάλυση της επίσημης τέχνης, πως ξαναπεριελήφθηκε ο Μ. Αλέξανδρος σε προπαγανδιστικού περιεχομένου εικονιστικά σύνολα. Ήταν προφανές ότι η αυτοκρατορική προπαγάνδα αντιμετώπιζε τον Αλέξανδρο ως προπαγανδιστικό «βοήθημα» μόνο σε θέματα ανατολικής πολιτικής, σχετιζόμενα με τους Πάρθους.

Εξού και η προσπάθεια επαναφοράς του μοτίβου της «σχέσης» του ρωμαϊκού αυτοκρατορικού οίκου με τον έλληνα στρατηλάτη όταν επανεμφανίζονται προβλήματα στις επαρχίες της Αρμενίας και, κυρίως της Παρθίας³³⁷. Τότε στο Φόρουμ του αυτοκράτορα κάνουν την εμφάνισή τους αλληγορικού περιεχομένου αναφορές στον Αλέξανδρο, όπως οι ασπίδες με τις κεφαλές του Άμμωνος Διός³³⁸, οι ζωγραφικοί πίνακες του Απελλή³³⁹ και τα χάλκινα αγάλματα της εκστρατευτικής σκηνής του Μακεδόνα βασιλιά³⁴⁰. Όλα απέβλεπαν στον ίδιο στόχο. Έπρεπε και πάλι,

³³⁶ βλ. παραπομπές 25, 40, 93, 176

³³⁷ βλ. παραπομπές 217-224

³³⁸ βλ. σελ. 50-52

³³⁹ βλ. σελ. 48-50

³⁴⁰ βλ. σελ. 47-48

για λόγους προπαγάνδας, η περιπέτεια που ξεκινούσε στα βάθη της ανατολής να ομοιωθεί, ως προς την έκβαση της, με την αντίστοιχη του Αλεξάνδρου.

Αποτιμώντας επιγραμματικά τα πολύτιμα συμπεράσματα της ανάλυσης της επίσημης αυτοκρατορικής τέχνης της περιόδου, υποστηρίζεται πως αφενός επιβεβαιώνονται πλήρως τα συμπεράσματα της συγγραφικής προσέγγισης που προηγήθηκε, ενώ ταυτόχρονα μέσω της δυνατότητας που δόθηκε για συνεξέταση τους δίνεται η ισχυρή εντύπωση της αντιμετώπισης τους ως συνανήκοντα τμήματα ενός ενιαίου προπαγανδιστικού συνόλου με κοινό στόχο. Αφετέρου και πιο συγκεκριμένα αποδεικνύεται, με τον πλέον αναμφισβήτητο τρόπο, ότι το πρότυπο του Αλεξάνδρου αδυνατούσε να διαδραματίσει εξέχοντα ρόλο, στις περισσότερες των περιπτώσεων που χρειαζόταν να επιστρατευθεί η προπαγάνδα της τέχνης, πλην της εξαιρετικά κρίσιμης περίπτωσης που απειλούνταν αυτοκρατορικά συμφέροντα στην ανατολική παρειά του κράτους, όπου οι Πάρθοι πρωτοστατούσαν στη δημιουργία αναταραχών. Εκεί η πρόκριση του προπαγανδιστικού μοτίβου της Αλεξανδρινής Τύχης και στρατιωτικής αρετής που συντρόφευαν τη ρωμαϊκή ηγεσία, ήταν ακαριαία και συνεχής μέχρι την επίτευξη του τελικού στόχου.

Η εξέταση της επίσημης τέχνης της κρίσιμης περιόδου της διακυβέρνησης του Αυγούστου, αναφορικά με τον εντοπισμό κρυμμένων ή μη μηνυμάτων που αφορούσαν στον Αλέξανδρο, δεν αποδείχθηκε σε καμιά περίπτωση εύκολη διαδικασία. Αυτό συνέβη επειδή οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις σε συγκεκριμένα καλλιτεχνήματα ήταν διαφορετικές και σε ορισμένα ζητήματα εκ διαμέτρου αντίθετες. Μάλιστα εξαιτίας της μείζονος σημασίας που είχαν ορισμένες από αυτές αναφορικά με το τελικό αποτέλεσμα, δεν κρίθηκε ορθό να περιληφθούν στο δεύτερο κεφάλαιο, αλλά σε ένα τρίτο, όπου έγινε η καταγραφή τους και επιχειρήθηκε η ορθή προσπέλασή τους. Η σπουδαιότητα των προσεγγίσεων αυτών σχετιζόταν όχι μόνο με το ζήτημα της ύπαρξης ή μη μηνυμάτων σύγκρισης του Αυγούστου με τον Μ. Αλέξανδρο στο πεδίο των κατακτητικών επιτευγμάτων, και σε λοιπά έργα τέχνης, αλλά και στο επίπεδο προσπάθειας για προσωπική αυτοκρατορική αποθέωση.

Ειδικά στην περίπτωση που η παράμετρος της θεοποίησης επιβεβαιωνόταν θα άλλαζε άρδην τα γενικά συμπεράσματα αναφορικά με το χαρακτήρα της προπαγάνδισσης, μέσω της επίσημης τέχνης, αλλά ταυτόχρονα θα μετέβαλλε και την ήδη διαμορφωμένη εικόνα για τον αυτοκράτορα και το περιβάλλον του. Για αυτό το λόγο και ο χειρισμός του συγκεκριμένου θέματος έγινε με ιδιαίτερη προσοχή καθώς είναι πολύ δύσκολη η εκ των υστέρων ερμηνεία των προθέσεων του αυτοκράτορα

Από την εξέταση των συγκεκριμένων, υπό αμφισβήτηση, έργων τέχνης μπορεί να ειπωθεί πως τα εξαγόμενα συμπεράσματα δεν περικλείονται, στο σύνολο τους, με την ασφάλεια της απόλυτης βεβαιότητας. Παρουσιάζουν μια σχετικότητα, οφειλόμενη στο γεγονός της προσδοκίας ανάδειξης νέων στοιχείων, ως συνέπεια της εξελισσόμενης έρευνας, και φυσικά εξαιτίας του πολύ σημαντικού τελικού διακυβεύματος. Για αυτό και η διατύπωση των συμπερασμάτων γίνεται κατά περίπτωση, σε κάποιες από τις οποίες η διατύπωση συμβιβαστικής άποψης κρίνεται ως απολύτως απαραίτητη.

Αναφορικά με το θέμα της ταυτοποίησης και της ερμηνείας της κολοσσικής ανδρικής μορφής που βρισκόταν στο τέλος του προστώου της Ιουλίας στο Φόρουμ του Αυγούστου, παρουσιάζεται πολύ πειστικότερη η κυρίαρχη επιστημονικά άποψη πως πρόκειται για απεικόνιση του Ι. Καίσαρα, σχετιζόμενη με την προγονική πινακοθήκη. Θα ήταν τουλάχιστον επιπόλαιη οποιαδήποτε ταύτιση της κατεστραμμένης μορφής με τον Αλέξανδρο, τόσο λόγω της έλλειψης αποδεικτικού υλικού, όσο και εξαιτίας της μη συμβατότητας της με το χαρακτήρα της αυτοκρατορικής προπαγάνδας.

Στο ζήτημα της ύπαρξης των ασπίδων με τις κεφαλές του Άμμωνος Διός, στη βάση μιας πιθανολογούμενης αποθεωτικής προσπάθειας, το συμπέρασμα είναι επίσης μάλλον αρνητικό. Χωρίς να μπορεί μετά βεβαιότητας να αποκλειστεί το περί του αντιθέτου ενδεχόμενο, εντούτοις αυτό που περισσότερο φαίνεται πιθανό είναι η προπαγάνδισή να μην αφορά σε αυτό καθ'αυτό το γεγονός της θεοποίησης του Αλεξάνδρου στην Όαση της Σίβας, αλλά στη χρησιμοδοσία της ιέρειας του Άμμωνα Δία και στην επαλήθευσή της.

Στο περίφημο άγαλμα του Αυγούστου της *Prima Porta* από τις δύο απόψεις που διατυπώθηκαν και για τις οποίες δημιουργήθηκε έντονος προβληματισμός, φαίνεται πως δύσκολα, στην παρούσα φάση, μπορεί να εξαχθεί ασφαλές συμπέρασμα. Αυτό κυρίως αφορά στην περίπτωση της θεοποίησης του αυτοκράτορα, καθώς μπορεί μεν να απεικονίζεται στο δίφρο άρματος μια ιπτάμενη θεότητα, στο εμπρόσθιο τμήμα του θώρακα, πλην όμως δεν μπορεί με ασφάλεια να ταυτιστεί με τον Αλέξανδρο-Ήλιο. Αναπόφευκτα η υπόθεση της θεοποίησης παραμένει έωλη.

Πιο κοντά στην πραγματική βούληση του γλύπτη και του εντολοδότη του φαίνεται να βρίσκεται η υπόθεση πως μέσω του εξοπλισμού της μορφής προπαγανδίζεται η συσχέτιση του Αυγούστου με τον Μακεδόνα στρατηλάτη σε επίπεδο στρατιωτικής υπεροχής. Σε αυτό συνηγορεί, εκτός της επικρατέστερης θεωρίας για την ύπαρξη του

δόρατος και η αιτία κατασκευής του αγάλματος που έχει να κάνει με τον εορτασμό για την νικηφόρα επιστροφή του Αυγούστου από το Παρθικό μέτωπο, η οποία τόσο είχε προπαγανδιστεί με αιχμή την «σχέση» του με τον Αλέξανδρο.

Για την υπόθεση της διακόσμησης της αυλής του Φόρουμ με το θριαμβικό τέθριππο του Αυγούστου δεν μπορεί να υποστηριχτεί πως εξήχθηκαν ασφαλή συμπεράσματα. Η συσχέτιση του συμπλέγματος με τον Αλέξανδρο γίνεται στη βάση της αναζήτησης ομοιοτήτων με παλιότερο ζωγραφικό πίνακα του Απελλή. Υπόθεση που ακόμα κι αν επιβεβαιωθεί απέχει μακράν από το να αποτελέσει επαρκές αποδεικτικό υλικό. Πάντως ακόμα κι αν θεωρηθεί ισχυρή η υπόθεση πως στη σύνθεση αυτή γίνεται προσπάθεια παραλληλισμού των κατακτητικών δυνατοτήτων του Αυγούστου με τις αντίστοιχες του Μ. Αλεξάνδρου, πρακτική που επαναλαμβάνεται σε διάφορα σημεία στο Φόρουμ³⁴¹, εντούτοις η αναφορά στο *Genius Augusti* που εδράζεται στην ύπαρξη της επιγραφής *pater patriae* δε θεωρείται πειστική καθώς, πέραν του ότι ζήτημα εν ζωή αποθέωσης του Αυγούστου, όχι από τρίτους, αλλά από δική του πρωτοβουλία, για το σύνολο της επιστημονικής σκέψης δεν υφίσταται, τουλάχιστον με γνώμονα τα διατυπωμένα για το εν λόγω καλλιτεχνικό δημιούργημα επιχειρήματα, δεν τεκμαίρεται από πουθενά.

Μια άκρως ενδιαφέρουσα παράμετρος της προσπάθειας αναζήτησης εκείνων των στοιχείων που αποδεικνύουν την προπαγάνδισή, μέσω της τέχνης, της σύγκρισης ανάμεσα στον Αύγουστο και τον Μ. Αλέξανδρο αποτελούν και οι προσωπογραφικές κυρίως επιδράσεις που δέχθηκαν οι πλαστικές απεικονίσεις του αυτοκράτορα. Ως επιδράσεις θεωρήθηκαν όλα εκείνα τα εξατομικευμένα γνωρίσματα της μορφής του Αλεξάνδρου, που εντοπίστηκαν και σε προσωπογραφίες του Αυγούστου, με συνέπεια να θεωρηθούν από κάποιους ως δείγματα επιχείρησης συνειρμικής σύνδεσης των δύο ανδρών.

Αν και η επιβεβαίωση αυτής της θεωρίας θα ήταν άκρως ενδιαφέρουσα αναφορικά με το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, παραταύτα δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή. Ο Αύγουστος δεν ήταν ούτε ο μοναδικός, ούτε ο πρώτος επίδοξος ηγέτης που συνέλαβε την ιδέα να ταυτιστεί με τον Αλέξανδρο. Αντιθέτως μετά το θάνατο του Μακεδόνα βασιλιά πολλοί από τους έλληνες αλλά και ρωμαίους ηγεμόνες υιοθέτησαν στα πορτρέτα τους χαρακτηριστικά γνωρίσματα της μορφής του. Από τη διαδικασία αυτή

³⁴¹ Διαπιστωμένα συμβαίνει στις περπώσεις των ασπίδων με επίσημα την κεφαλή του Άμμωνα Δία (βλ. παραπομπή 338), στους ζωγραφικούς πίνακες του Απελλή (βλ. παραπομπή 339), στα χάλκινα αγάλματα της σκηνής του Αλεξάνδρου (βλ. παραπομπή 340).

δημιουργήθηκε από τη μια παράδοση στη μίμηση γνωρισμάτων που πρώτος ο Αλέξανδρος είχε εισαγάγει κι από την άλλη τέθηκε στη διάθεση των μεταγενέστερων ηγεμόνων ένα πλήθος αγαλματικών προτύπων έτοιμων προς αντιγραφή ή αναπαραγωγή των επιμέρους στοιχείων τους. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο δραστηριοποιήθηκε κι ο Αύγουστος, χωρίς όμως να καθίσταται δυνατό, επί του παρόντος τουλάχιστον, να γίνουν κατανοητές οι προθέσεις και τα ελατήρια των επιλογών του. Θέλησε παραδοσιακά, και για λόγους εσωτερικής κατανάλωσης, να συμμετάσχει στη διαδικασία αναπαραγωγής προσωπογραφικών γνωρισμάτων του Αλεξάνδρου, για να ακολουθήσει παγιωμένες αντιλήψεις και πεπατημένες οδούς των προγενέστερων του ηγεμόνων; Μήπως απλά άντλησε κάποια στοιχεία από τη δεξαμενή των αγαλματικών προτύπων αρχόντων που προηγήθηκαν, που με τη σειρά τους είχαν δεχθεί προσωπογραφικές επιρροές από μορφές του Αλεξάνδρου, γνωστών λόγω της χρονικής εγγύτητας με τα γεγονότα από την πλατιά λαϊκή μάζα, όπως για παράδειγμα από τον Πομπήιο; Μήπως όμως θέλησε να αντιγράψει απευθείας τον Αλέξανδρο, πρότυπο της ανατολικής στρατιωτικής του πολιτικής; Ασφαλώς απάντηση δεν μπορεί να δοθεί.

Επομένως και τα συμπεράσματα από την εξέταση των αμφισβητούμενων έργων τέχνης, ως προς την προσφορά τους στην προπαγανδιστική συσχέτιση του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο, συνάδουν απόλυτα με τα όσα συμπεράσματα προέκυψαν από τα προηγούμενα κεφάλαια. Έτσι επιβεβαιώνονται πλήρως τόσο η ορθότητα της μεθόδου προσέγγισης του ζητήματος όσο και τα επιμέρους συμπεράσματα.

Τελικά, η επιγραμματική ανακεφαλαίωση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας συνοψίζεται στη διαπίστωση πως η συστηματική και μεθοδική, μέσω της εκμετάλλευσης των δυνατοτήτων της συγγραφής και της τέχνης, προπαγάνδισή της σχέσης του Αυγούστου με τον Αλέξανδρο αφορούσε μόνο τον τομέα στον οποίο ο Μακεδόνας βασιλιάς αποτέλεσε πρότυπο της διακυβέρνησης του αυτοκράτορα. Ο τομέας αυτός δεν ήταν άλλος από την στρατιωτική προετοιμασία και εκτέλεση, με στόχο δράσης την Ανατολή.

Ευρετήριο

Στο ευρετήριο περιλαμβάνονται, με αλφαβητική σειρά, τα κύρια ονόματα και τοπωνύμια της μελέτης αυτής, εξαιρουμένων των υποσημειώσεων. Στο τέλος του ευρετηρίου ακολουθούν ξενόγλωσσα ονόματα.

Αββεντίνο περιοχή Ιταλίας 44

Αδριανός αυτοκράτορας 20

Αζοφική θάλασσα 34

Αθηνά 19,31

Αίγυπτος 40

Αινειάδα ποιητικό έργο Βιργίλιου 16

Αλεξάνδρεια 7,12,22,24,35

Αλέξανδρος Μέγας 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63

Άλπεις 33

Ανατολή 24,31,40,55,57

Αντίφιλος 19,20,28,30,31

Απελλής 28,37,39,44,59

Απόλλων 27,28,29,58

Αππιανός 57

Αριοβαζάρνης 34

Αρμενία 32,34,59

Ασία 17

Άτλαντας μυθικός ήρωας 16

Αυγουστίνος Ιερός 25

Αύγουστος 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63

Αφρική 16

Αφροδίτη 50

Βατικανό Μουσείο 43, 44

Βίοι Καισάρων ποιητικό έργο Σουητώνιου 20

Βίοι Παράλληλοι Πλούταρχος

Βιργίλιος 15, 16, 23, 55

Γάιος Καίσαρας εγγονός Αυγούστου 34, 38, 41

Γάιος Καλπούρνιος Πίσωνας ρωμαίος στρατηγός 32

Γαλατία 34

Γαραμάντες Αφρικανική εθνότητα 16

Γερμανοί 34

Δίας (Ζεύς) 21, 22, 28, 40, 47, 48, 59, 61

Διονύσιος Αλικαρνασσίας 14

Διόνυσος Πατέρας ναός ομώνυμου θεού

Διοσκουρίδης 19

Διόσκουροι Κάστωρ και Πολυδεύκης 38

Δίων Κάσσιος 23, 57

Εκλογές ποιητικό έργο Βιργιλίου 15

Έλβας ποταμός 34

Έλληνες 11, 16, 18

Ερέχθειο 40

Εστία ναός ομώνυμης θεότητας 19, 36

Ήλιος θεός 49, 61

Ηράκλειες Στήλες 14

Θράκη 14, 21

Ινδοί 16, 17

Ιούλιος Καίσαρας 40, 47, 53, 61

Ιστορία κατά ειδωλολατρών συγγραφικό έργο Ορόσιου Παύλου 25

Ιταλία 26

Καπιτώλιο 21

Καρυάτιδες 39, 47

Κάτουλος Κόϊντος 21

Κίνα 17

Κλαύδιος αυτοκράτορας 39, 44

Κλεοπάτρα 22

Κράσσος ρωμαίος στρατηγός 30, 31

Λαβιανός 15

Λατίνοι 11, 12, 13, 15, 16, 19, 20

Λίβιος Τίτος 15

Λιβύη 14

Μακεδόνες 11, 12, 13, 14, 15, 17, 22, 23, 26, 27, 33, 36, 38, 40, 43, 47, 49, 50, 54, 55, 56, 61

Μακεδονία 40

Μαικήνας 11, 15, 16

Μάρκος Αντώνιος 25, 52

Μάρκος Πόλλιος ρωμαίος στρατηγός 32

Νίκαια Βιθυνίας 23

Νίκη θεότητα 38, 51

Οβίδιος ποιητής 15

Οκταβία αδελφή Οκταβιανού 30

Οκταβιανός 7, 21, 29, 31, 32

Οκτάβιος πατέρας Οκταβιανού 21

Οράτιος 15, 16, 23, 55
Ορόσιος Παύλος 25, 57

Παλλατίνος λόφος της Ρώμης 28, 30, 58
Παρθενώνας 37
Πάρθοι 12, 16, 17, 19, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 44, 49, 55, 56, 58, 59
Περσέπολη 37
Πέρσες 11, 30, 40
Πλίνιος Νεώτερος 20
Πλίνιος Πρεσβύτερος 18, 21, 56
Πλούταρχος
Πομπήιος 13, 63
Πτολεμαίοι 7, 22
Πυργοτέλης 18, 19

Ρήνος ποταμός 34
Ρωμαίοι 12, 14, 16, 18, 20, 30, 34, 37, 40, 47, 56
Ρώμη 11, 13, 14, 22, 28, 29, 32, 39, 41, 49, 57
Ρωμύλος 25

Σαλάσσιοι Γερμανικό έθνος 58
Σεπτίμιος Σεβήρος 24
Σίβα θέση όπου βρισκόταν ο ναός του Άμμωνα Δία 47, 61
Σιδώνιος Απολλινάριος 26, 57
Σουητώνιος 20, 21, 23, 24, 56, 57
Σύγαμβροι Γερμανικό έθνος 34
Στράβωνας 13
Σύγκλητος 31, 45
Συρία 32, 34

Τιβέριος αυτοκράτορας 24, 25, 32, 33
Τιγράνης 34
Τιμαγένης 12, 13, 14

Τίτος Λίβιος 10, 11, 13

Φίλιππος Β' πατέρας Μ. Αλεξάνδρου 19, 23, 32

Φόρουμ 19, 28, 33, 35, 37, 39, 42, 43, 44, 46, 51, 62

Ωδές ποιητικό έργο Οράτιου 16, 17

Ξενόγλωσσα

Augustus 31, 44, 45, 46, 51, 62

Juno 20, 30

Jupiter Stator 20, 30

Mars Ultor 19, 33, 36, 37, 51

Naturalis Historiae (Φυσική Ιστορία) 18

Porticus Iuliae 43, 47

Prima Porta 42, 49, 61

Regia 19, 36

Venus Genetrix 50

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Για τις αρχαίες πηγές ακολουθήθηκε το σύστημα συντομογραφιών του *Great Oxford Classical Dictionary*.

Οι υπόλοιπες χρησιμοποιούμενες βραχυγραφίες αναφέρονται με αλφαβητική σειρά και κατά κανόνα ακολουθούν εκείνες του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου (Archaeologischer Anzeiger [1985]) 757 κ.ε.

ASCSA : American School of Classical Studies. Athens

PBA : Proceedings of the British Academy.

RE : REAL-ENZYCLOPADIE der Classischen Altertumwissenschaft

TAPhA : Transactions and Proceedings of the American Philological Association.

GIF : Giornale Italiano di Filologia. Ferrara

MIET : Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

MAR : Monumenta Artis Romanae

HSPh : Harvard Studies in Classical Philology

RhM : Rheinisches Museum fur Philologie

PAPhS : Proceedings of the American Philosophical Society

JDAI : Jahrbuch des Deutschen Archaologischen Instituts

LIMC : Lexicum Iconographicum Mythologiae Classicae

MEFRA : Melanges de l'Ecole Francaise de Rome. Από το 1971 σε δύο μέρη από τα οποία το σχετικό με την αρχαιολογία έχει τον υπότιτλο Antiquite

OCD : Oxford Classical Dictionary

RM : Mitteilungen des Deutschen Archaologischen Instituts, Romische Abteilung

SO : Symbolae Osloenses

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η παρουσίαση της βιβλιογραφίας γίνεται με αλφαβητική σειρά

E. Adler, “*Vergil’s Empire: political thought in the Aeneid*”, Lanham 2003

W.B. Anderson, “*Apollinaris Sidonius: poems and letters*”, Harvard 1963

E. Badian, “*Livius : Aspekte seines Werkes*”, Konstanz 1993

B. Baldwin, “*Suetonius Lives of the Caesars*”, Oxford 2000

- M. Beagon, "*The thought of Pliny the Elder*", Oxford 1992
- A. Bellinger, "*The immortality of Alexander and Augustus*", Yale Classical Studies XV, 1957, 27-71
- J. Benario, "*Horace's odes: Augustan propaganda*", TAPhA 91, 1960, 339-352
- A.M. Binasci, "*Strabone e la Grecia*", Napoli 1994
- S.F. Bonner, "*The literary treatises of Dionysius of Halicarnassus*", Amsterdam 1969
- A.B. Bosworth, "*Assinius Pollio*", Historia 21, 1972, 441-552
- L. Bur, "*Hellenistic Art: from Alexander to Augustus*", British Museum Press 2004
- E. Cary, "*The Roman antiquities of Dionysius of Halicarnassus*", Harvard 1937
- B. Cellum, "*Sculptural programs and propaganda in Augustan Rome*", Winkes 1985, 169-176
- M.P. Charlesworth, "*The virtues of a Roman Emperor: propaganda and the creation of Belief*", PBA 23, 1937, 109-171
- M.P. Charlesworth, S.A. Cook, F.E. Adhock, *Cambridge Ancient History X*, Cambridge 1934
- K. Chisholm & J. Henderson, "*Rome-The Augustan Rome: a sourcebok*", Oxford 1984
- K. Christ, "*Geschichte der romischen Keiserzeit*", Munich 1992
- F. Coarelli, "*Strabone. Roma e i Lazio in Strabone e l'Italia antica*", Perugia 1988
- S.A., Cook, F.E., Adhock & M.P., Charlesworth, *Cambridge Ancient History XII: The Augustan Empire, 44bc-ad 70*, Cambridge 1934
- D.R. Cunningham, "*The influence of Alexnader the Great on some Roman political figures*", Washington 1971
- A. Delzell, "*Maecenas and the Poets*", Phoenix 10, 1956, 151-170
- D. Dueck, "*Strabo of Amasia: a Greek man of letters in Augustan Rome*", London 2000
- V. Douza, "*Politische Aussage und Propaganda auf Denkmälern der spatrepublikaniscen und augusteischen Zeit*", Diss. Munchen 1974
- J. Elsner, "*Inventing Imperium, texts and propaganda of monuments in Augustan Rome*", London 1981
- J.D. Evans, "*The Art of Persuasion. Political Propaganda from Aeneas to Brutus*", Ann Arbor 1992
- T. Fogen, "*Some remarks on the narrative structure of Natural History*", Hermes 135, 2007, 186-201

- L. Fraser, *Propaganda*, Oxford 1957
- A. Furtwangler, “*Die Antike Gemmen I. Geschichte der Steinscheidekunst im Klassischen Altertum.*” Osnabruck: Otto Ierre Verlag 1985, 404-407
- K. Galinsky, “*Augustan culture: an interpretive introduction*”, Princeton 1996
- H.W. Goetz, “*Orosius und die Barbaren*”, *Historia* 29, 1980, 361-410
- A.M. Gowing, “*The narratives of Appian*”, Michigan 1952
- P. Green, *Alexander to Actium*, Berkeley 1990
- M. Gresci, “*Alessandro fra ideologia e propaganda in eta augustea*”, *GIF* IX, 1978, 42-119
- J. Griffin, “*Augustus and the poets*”, Princeton 1984
- W.H. Gross, “*Zur Augustusstatue von Prima Porta*”, Gottingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1959
- P. G., Hamberg, “*Studies in Roman Imperial Art*”, Copenhagen 1945
- M. Hammond, “*Hellenistic influences on the structure of the Augustan Principate*”, *MAR* XVII, 1970, 1-25
- N. Hannestad, “*Power and Propaganda*”, Copenhagen 1993
- J. Harries, “*Sidonius Apollinarius and the fall of Rome*”, Oxford 1994
- C. Havelock, “*Hellenistische Kunst: von Alexander dem grossen bis Keiser Augustus*”, Stuttgart 1971
- P. Holiday, “*Time, history and Ritual*”, *The Art Bulletin* 71, 1990, 551-603
- P. Holiday, “*The origins of Roman historical commemoration in the visual Arts*”, New York 2002
- J. Isager, “*Alexander the Great: Reality and Myth*”, Rome 1993
- H.U. Iustinsky, “*Die Siegel des Kaisers Augustus*”, Baden-Baden 1952
- D. Kienast, “*Alexander und Augustus*”, *Gymnasium* 76, 1969, 461-456
- E. Kiilerich, “*The public image of Alexander the Great*”, *SO* 63, 1993, 51-67
- S.F. Konrad, “*Plutarch’s Life*”, University of North Carolina Press, 1994
- S. Koster, “*Vergil und Augustus*”, Pratum Saraviense. Festgabe fur Peter Stainmetz, Stuttgart 1990
- M. Lindsay, “*Festus Sextus Pompeius*”, Harvard 1978
- P. Liverani, “*Der Augustus von Prima Porta*” in *Bunte Götter. Die Fabrigkeit antiker Sculptur. Eine Ausstellung der Staatlichen Antikensammlungen und Glyptothek Munchen*, Munchen 2004

- M. Lowrie, “*Cambridge Companion to Horace*”, Cambridge 2007
- T.J. Luce, “*Between Republic and Empire*”, Oxford 1990
- » » , “*Livy: the Rise of Rome*”, Oxford 1998
- B. Mannwald, “*Cassius Dio and Augustus*”, Wiesbaden 1979
- R.L.B. McNeill, “*Horace: image, identity and audience*”, Baltimore 2001
- M. Menichetti, “*Foro di Augusto*”, MEFRA 98, 1988, 565-581
- H.J. Mette, “*Roma (Augustus) und Alexander*”, Hermes 88, 1960, 438-462
- D. Michel, “*Alexander als Vorbild für Pompeius, Caesar und Markus Antonius*”, Brussels 1967
- T. Murphy, “*Pliny the Elder’s Natural History. The Empire in the Encyclopedia*”, Oxford 2004
- G. Nenci, “*L’Imitatio Alexandri*”, Polis IV, 1992, 173-186
- Cl. Nicolet, “*Space, geography and politics in the early Roman Empire*”, Michigan 1991
- N. Πετρόχειλος, “*Η προσωπικότητα του Μ. Αλεξάνδρου στον Τίτο Λίβιο*”, Αριάδνη 4, 1988, 91-139
- » » , “*Ρωμαίοι και ελληνισμός. Μια διαλεκτική σχέση*”, Αθήνα 1984
- J. Pollini, “*The Augustus from Prima Porta and the transformation of the Polycleitan heroic ideal. The rhetoric of Art*”, Madison Wisconsin 1995
- H. Rackham, “*Pliny’s Natural History*”, Harvard 1938
- J.W. Rich, “*Dio Cassius. The Augustan settlement*”, Michigan 1990
- Th. Reinach, “*Mithridates Eupator*”, Deutsche Ausgabe 1895
- K.J. Reckford, “*Horace and Maecenas*”, TAPhA 90, 1959, 195-215
- M. Reinhold, “*From Republic to Principate*”, Atlanta 1988
- R. Rieks, “*Vergils Dichtung als Zeugnis und Deutung der römischen Geschichte*”, Berlin 1981
- M. Rostovtzeff, “*Ρωμαϊκή Ιστορία*”, Αθήνα 1984
- St. Santelia, “*Carme 24: propempticon ad libellum*”, Edipuglia 2002
- P. Sattler, “*Augustus und der Senat*”, Oxford 1960
- P. Scot-Kilvert, “*The reign of Augustus*”, London 1987
- R. Seager, “*Horace and Augustus: poetry and policy*” Horace 2000: a celebration essays for the Bimillennium, Michigan 2000
- E. Simon, “*Zur Augustusstatue von Prima Porta*”, RM 64, 1957, 46-61

- M. Spannagel, “*Exemplaria Principis. Untersuchungen zu Entstehung und Ausstattung des Augustumforums*”, *Archäologie und Geschichte* 9, Heidelberg 1999
- R. Syme, “*The Roman Revolution*”, London 1939
- » » , “*Livy and Augustus*”, *HSPh* 64, 1959, 66-88
- » » , “*Anatolica. Studies in Strabo XXII*”, Oxford 1995
- L.R. Taylor, “*Divinity of the Roman Emperor*”, Middletown Connecticut, 1931
- M. Torelli, “*Typology and structure of Roman historical reliefs*”, Michigan, 1982
- I. Τουράτσογλου, “*Alexander numismaticus. Διεθνές Συνέδριο: Αλέξανδρος ο Μέγας από τη Μακεδονία στην Οικουμένη*”, Βέροια 1999, 126-220
- S. Walker & A. Burnett, “*The image of Augustus*”, British Museum Publications, 1981
- S. Walker, *Roman Art*, London 1991
- J.B., Ward-Perkins, *Roman Imperial Architecture*, Harmondsworth 1981
- D. Wardle, “*Suetonius Lives of the Caesars*”, *RhM* 148, 2005, 185-251
- O. Weipert, “*Alexander-Imitatio und die Römische Politik in Republikanischer Zeit*”, Heidelberg 1972
- H. White, “*Appian’s Roman History*”, Harvard 1913
- I. Worthington, “*Alexander the Great. A reader*”, New York 2003
- P. Zanker, “*Forum Augustum: das Bildprogramm*”, Tübingen 1968
- P. Zanker, “*Ο Αύγουστος και η δύναμη των εικόνων*”, (μετφρ. Γ. Πάγκαλος-Μ. Πεχλιβάνου), MIET Αθήνα 2006

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ-ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1 : Σχέδιο Φόρουμ (Forum) Αυγούστου. Κάτοψη

πηγή : P. Zanker, “Forum Augustus: das Bildprogramm”, Tübingen 1968, σελ. 112

Εικόνα 2: Άνω προστώο ναού Αμύντορος Άρεως (Mars Ultor). Ασπίδα με επίσημα την κεφαλή του Άμμωνα Δία. Εκατέρωθεν Καρυάτιδες.

πηγή : K. Galinsky, “Augustan culture. An interpretive introduction”, Princeton 1996, σελ. 68

Εικόνα 3: ο Αύγουστος της Prima Porta

πηγή : A. M. Liberati & F. Bourbon, “ΑΡΧΑΙΑ ΡΩΜΗ. Άνθρωποι, τέχνη και πολιτισμός.”, (μεταφρ. Μ. Αλεβίζου) Αθήνα 1999

Εικόνα 4: Πορτρέτο νεαρού Οκταβιανού. Φλωρεντία

πηγή : Florence, Uffizi, 83. DAIR 78.128. K. Galinsky, “Augustan culture. An interpretive introduction”, Princeton 1996, σελ. 79

Εικόνα 5: Πορτρέτο νεαρού Οκταβιανού. Βερόνα

πηγή : Verona, Museo Archeologico. K. Galinsky, “Augustan culture. An interpretive introduction”, Princeton 1996, σελ. 80

Εικόνα 6: Πορτρέτο νεαρού Οκταβιανού. Arles

πηγή : Arles, Musee de l’Arles. K. Galinsky, “Augustan culture. An interpretive introduction”, Princeton 1996, σελ. 81

Εικόνα 7: Πορτέτο Αυγούστου. Τύπος Ακτίου. Φλωρεντία

πηγή : Florence, Uffizi, 76. DAIR 72. 156. K. Galinsky, “Augustan culture. An interpretive introduction”, Princeton 1996, σελ. 84

Εικόνα 8: Πορτέτο Αυγούστου. Τύπος Ακτίου. Ρώμη

πηγή: Capitoline Museums. Φωτογραφία από την Gisela Badura. K. Galinsky, “Augustan culture. An interpretive introduction”, Princeton 1996, σελ. 85

Εικόνα 9: Πορτέτο Αυγούστου. Τύπος Ακτίου. Βενετία

πηγή: Venice, Museo Archeologico. Φωτογραφία από την Gisela Badura. K. Galinsky, “Augustan culture. An interpretive introduction”, Princeton 1996, σελ. 86